

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2294

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 8 (28) / 2019

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 8(28)

Київ 2019

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2019

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2019

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ekonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Льїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручький Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

- Гінчук Лілія Іванівна, Мотузка Олена Миколаївна**
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОЦЕСІВ ВИРОБНИЦТВА СТАТИСТИЧНОЇ
ІНФОРМАЦІЇ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ШЛЯХОМ ПРОВЕДЕННЯ
МОНІТОРИНГУ 9
- Лысевич Сергей Григорьевич**
РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ ГОРНО-ОБОГАТИТЕЛЬНЫХ КОМБИНАТОВ КРИВОГО РОГА
С ПОМОЩЬЮ ХОЗЯЙСТВЕННОГО МЕХАНИЗМА 17
- Манько Надія Федорівна**
ПРОФЕСІЙНЕ СУДЖЕННЯ АУДИТОРА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПІЗНАННЯ 23
- Матвієнко Роман Олександрович**
ТИПИ НЕЗАЛЕЖНИХ ДИВЕРСИФІКАЦІЙ В СУЧАСНИХ БІЗНЕС-ГРУПАХ..... 33

МАРКЕТИНГ

- Bratko Oleksandra, Myhal Oksana, Blazhey Iryna**
CONSUMER BEHAVIOR TRENDS IN UKRAINE UNDER RAPID TECHNOLOGICAL CHANGE 41

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

- Шульга Світлана Володимирівна**
ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ
АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ..... 47

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- Снігур Катерина Володимирівна**
ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ 54

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Захарін Сергій Володимирович, Коваленко Дмитро Іванович**
ЕКОНОМІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ВАЖЕЛІ ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ
СПІВРОБІТНИЦТВА КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ
У СФЕРІ ТУРИЗМУ 60

Плющ Діана Станіславівна
АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС ПІСЛЯ ПІДПИСАННЯ УГОДИ
ПРО АСОЦІАЦІЮ..... 68

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ

Фтомова Олена Сергіївна
ВПЛИВ ІНВЕСТУВАННЯ ТА ОПОДАТКУВАННЯ НА РІВЕНЬ БІДНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 73

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Ковернінська Юлія Вікторівна
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРВИННОГО РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ
В УКРАЇНІ 81

Сілова Яна Володимирівна
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОЦІНОЧНОЇ ВАРТОСТІ АКЦІЙ 88

CONTENTS

ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

- Hinchuk Liliia, Motuzka Olena**
PRODUCTION OF STATISTICAL INFORMATION ON ADMINISTRATIVE OFFENCE: QUALITY
ENHANCEMENT BY WAY OF MONITORING 9
- Lysevich Sergey**
SOLVING PROBLEMS OF MINING AND PROCESSING PLANTS OF CURVE HORN BY USING
THE ECONOMIC MECHANISM 17
- Manko Nadiya**
PROFESSIONAL AUDITOR'S JUDGEMENT AS THE RESULT OF COGNITION 23
- Matviienko Roman**
TYPES OF UNRELATED DIVERSIFICATION IN MODERN BUSINESS-GROUPS..... 33

MARKETING

- Bratko Oleksandra, Myhal Oksana, Blazhey Iryna**
CONSUMER BEHAVIOR TRENDS IN UKRAINE UNDER RAPID TECHNOLOGICAL CHANGE 41

ACCOUNTING AND TAXATION

- Shulha Svitlana**
PRINCIPLES AND METHODS OF ASSESSING THE EFFICIENCY OF THE AUDIT SERVICES
MARKET 47

PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

- Snihur Kateryna**
TERRITORIAL RECREATION SYSTEMS FORMATION AND DEVELOPMENT FACTORS..... 54

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Zakharin Serhiy, Kovalenko Dmytro**
ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL LEVERS TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF
COOPERATION BETWEEN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA AND UKRAINE
IN THE FIELD OF TOURISM 60
- Pliushch Diana**
ANALYSIS OF INTRA-INDUSTRY TRADE OF UKRAINE WITH EU AFTER SIGNING THE
ASSOCIATION AGREEMENT 68

SOCIAL ECONOMY, POLITICS AND DEMOGRAPHY

Ftomova Olena

IMPACT OF INVESTMENT AND TAXATION ECONOMY AND ON POVERTY AND INEQUALITY
IN UKRAINE AND THE EUROPEAN COUNTRIES 73

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Koverninska Yuliia

THEORETICAL PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE PRIMARY MARKET OF SECURITIES
IN UKRAINE..... 81

Silova Yana

COMPARATIVE ANALYSIS OF APPROACHES TO DETERMINING THE VALUATION OF SHARES... 88

УДК [342.34.03:311.366.65-048.32]:005.584.1

Гінчук Лілія Іванівна

аспірантка, старший викладач

Національного центру обліку та аудиту

Національна академія статистики, обліку та аудиту

Гинчук Лилия Ивановна

аспирантка, старший преподаватель

Национального центра учета и аудита

Национальная академия статистики, учета и аудита

Hinchuk Liliia

Graduate Student, Senior Lecturer of the

National Center for Accounting and Auditing

National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Мотузка Олена Миколаївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

Національна академія статистики, обліку та аудиту

Мотузка Елена Николаевна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры экономики и менеджмента внешнеэкономической деятельности

Национальная академия статистики, учета и аудита

Motuzka Olena

PhD in Economics, Associate Professor of Department for

Economics and Management of Foreign Economic Activities,

National Academy of Statistics, Accounting and Audit

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5177

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОЦЕСІВ ВИРОБНИЦТВА СТАТИСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ШЛЯХОМ ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРОЦЕССОВ ПРОИЗВОДСТВА СТАТИСТИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ ПУТЕМ ПРОВЕДЕНИЯ МОНИТОРИНГА

PRODUCTION OF STATISTICAL INFORMATION ON ADMINISTRATIVE OFFENCE: QUALITY ENHANCEMENT BY WAY OF MONITORING

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні питання моніторингу якості процесів виробництва статистичної інформації про адміністративні правопорушення та розглянуто заходи, які необхідно здійснити у зв'язку з його проведенням. Зазначено, що ефективним інструментом забезпечення якості статистичної інформації є використання результатів відповідного моніторингу. Його розглядають як інструмент управління якістю процесів вироблення статистичної інформації, в тому числі про адміністративні правопорушення. З метою забезпечення якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення необхідним є, в першу чергу, визначення потреб користувачів у відповідній статистичній інформації.

Для цього слід забезпечити постійний зворотній зв'язок виробників і користувачів статистичної інформації: респондентів державних статистичних спостережень, органів, що здійснюють діяльність, пов'язану зі збиранням та використанням адміністративних даних. Показано, що виробництво статистичної інформації в цілому та статистичної інформації про адміністративні правопорушення зокрема повинно бути реорганізоване із застосуванням процесного підходу для впровадження інтегрованої системи статистичної інформації, керованої метаданими. Зазначено, що важливим і пріоритетним напрямом подальшого поліпшення стану державної статистичної діяльності є запровадження системи навчання персоналу, задіяного у статистичному виробництві, яка передбачає докладне ознайомлення з правовими, інфраструктурними та організаційними аспектами, пов'язаними з підготовкою і проведенням правоохоронних заходів. Запропоновано ряд заходів організаційно-правового, методологічного та фінансового характеру для покращення стану діяльності в частині процесів статистичного виробництва та посилення інституційної спроможності існуючої статистичної системи.

Ключові слова: моніторинг якості, оцінювання якості, виробництво статистичної інформації, адміністративні правопорушення.

Аннотация. В статье исследованы теоретические и практические вопросы мониторинга качества процессов производства статистической информации об административных правонарушениях и рассмотрены мероприятия, которые необходимо осуществить в связи с его проведением. Отмечено, что эффективным инструментом обеспечения качества статистической информации является применение и использование результатов соответствующего мониторинга. Его рассматривают как инструмент управления качеством процессов выработки статистической информации, в том числе об административных правонарушениях. С целью обеспечения качества статистической информации об административных правонарушениях необходимым является, в первую очередь, определение потребностей пользователей в соответствующей статистической информации. Для этого следует обеспечить постоянную обратную связь производителей и пользователей статистической информации: респондентов государственных статистических наблюдений, органов, осуществляющих деятельность, связанную со сбором и использованием административных данных. Показано, что производство статистической информации в целом и статистической информации об административных правонарушениях в частности должно быть реорганизовано с применением процессного подхода для внедрения интегрированной системы статистической информации, управляемой метаданными. Отмечено, что важным и приоритетным направлением дальнейшего улучшения состояния государственной статистической деятельности является внедрение системы обучения персонала, задействованного в статистическом производстве, которая предусматривает подробное ознакомление с правовыми, инфраструктурными и организационными аспектами, связанными с подготовкой и проведением правоохранительных мероприятий. Предложен ряд мероприятий организационно-правового, методологического и финансового характера для улучшения состояния деятельности в части процессов статистического производства и усиления институциональных возможностей существующей статистической системы.

Ключевые слова: мониторинг качества, оценивание качества, производство статистической информации, административные правонарушения.

Summary. Theoretical and practical issues related with monitoring of the quality of processes of production of statistical information on administrative offence are analyzed, with outlining measures to be involved in its performance. It is argued that application of the monitoring results is an effective tool for enhancing the quality of statistical information. It is regarded as a tool for quality management of process involved in production in statistical information, including one on administrative offence. The quality of statistical information on administrative offence can be improved, first of all, through identifying the user needs in the respective statistical information. This requires the continuing feedback of producers and users of statistical information: respondents of official statistical observations and bodies charged with activities related with collection and use of administrative data. It is shown that production of statistical information as a whole and statistical information on administrative offence in particular needs to be reorganized by use of the process approach, to introduce the integrated system of statistical information managed by metadata. It is argued that implementation of a system for training of staff involved in statistical production, which envisages extensive learning of legal, infrastructural and organizational aspects required for arranging and performing law enforcement measures, constitutes an important and priority direction of further improvements of official statistics activities. A number of measures of organizational, legal, methodological and financial nature is proposed to enhance performance of statistical production processes and strengthen the capacities of the existing statistical system.

Key words: quality monitoring, quality assessment, production of statistical information, administrative offence.

Постановка проблеми. Статистична інформація про економічне та соціальне становище нашої країни, її регіонів використовується в державному управлінні для розроблення обґрунтованих рішень з метою забезпечення сталого розвитку національної економіки та соціальної сфери, а також виконанні міжнародно-правових зобов'язань, прийнятих в Угоді про асоціацію Україна ЄС в 2014 році. Вирішення наведених завдань вимагає створення системою державної статистики якісної статистичної інформації, що відповідає вимогам її користувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження складають наукові праці фахівців, що займаються вивченням різних аспектів якості статистичної інформації: Герасименка С. С. [1], Гончар О. В. [2], Осауленка О. Г. [3], Єріної А. М. [4], Васечко О. О. [5] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз шляхів підвищення якості процесів виробництва статистичної інформації про адміністративні правопорушення та формулювання заходів для проведення моніторингу, що є ефективним інструментом забезпечення якості статистичної інформації.

Виклад основного матеріалу. До оцінювання інституціонального середовища, процесів і вихідних матеріалів національної статистичної системи можуть залучатись як внутрішні, так і зовнішні експерти [6]. Необхідною передумовою створення якісної статистичної інформації є також відповідна її оцінка з боку користувачів і виробників статистичної інформації офіційної статистики, для чого створюються відповідні консультативно-дорадчі органи (комісії, робочі групи, ради тощо). Наприклад, в Республіці Молдова відповідно до національного законодавства у сфері статистики проводити відповідну оцінку, серед інших, має право Національна рада статистики, до складу якої входять представники наукової спільноти, Національного банку Молдови, представники галузевих органів центрального публічного управління, які виробляють офіційну статистику громадянського суспільства з області статистики та інші [7]. Оцінюється саме питання дотримання принципів офіційної статистики і надаються консультації з проблем дотримання принципів офіційної статистики. В Україні наразі такої ради не існує.

Досить поширеним та ефективним інструментом забезпечення якості статистичної інформації є використання результатів відповідного моніторингу. Його розглядають як інструмент управління якістю процесів вироблення статистичної інформації, в тому числі про адміністративні правопорушення. Виходячи з цього моніторинг якості статистичної

інформації про адміністративні правопорушення має розглядатися як система збирання, оброблення, зберігання і розповсюдження інформації про стан якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення та її оцінювання з точки використання для розроблення управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування правоохоронної галузі. Моніторинг призначений допомогти виявити основні проблеми, що впливають на якість статистичної інформації, оцінити ступінь і характер їх впливу на ситуацію і на систему управління якістю статистичної інформації про адміністративні правопорушення.

Моніторинг якості процесів виробництва статистичної інформації, що проводиться зовнішньою незалежною установою, виступає інформаційною основою управління якістю статистичної інформації про адміністративні правопорушення. Для забезпечення якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення необхідним є, в першу чергу, визначення потреб користувачів у відповідній статистичній інформації. Це потребує забезпечення постійного зворотного зв'язку виробників і користувачів статистичної інформації (респондентів державних статистичних спостережень, органів, що здійснюють діяльність, пов'язану із збиранням та використанням адміністративних даних). Важливою умовою посилення взаємодії та розвитку співпраці між ними є забезпечення балансу між рівнем задоволення інформаційних потреб користувачів статистичної інформації, що передбачає застосування у ході поширення такої інформації новітніх інформаційних технологій, та рівнем оптимізації процесу статистичного виробництва, що здійснюється шляхом раціоналізації вибору джерел для складання статистичної інформації з наданням переваги адміністративним даним, організації взаємообміну даними між державними органами замість дублювання інформаційних потоків, впровадження вибіркового методів статистичних опитувань замість суцільних спостережень тощо.

Важливим і пріоритетним напрямом подальшого поліпшення стану державної статистичної діяльності є запровадження системи навчання персоналу, задіяного у статистичному виробництві, яка передбачає докладне ознайомлення з правовими, інфраструктурними та організаційними аспектами, пов'язаними з підготовкою і проведенням правоохоронних заходів.

Виробництво статистичної інформації в цілому та статистичної інформації про адміністративні правопорушення зокрема повинно бути реорганізовано із застосуванням процесного підходу для

впровадження інтегрованої системи статистичної інформації, керованої метаданими. Статистична методологія та процедури, що використовуються під час проведення державних статистичних спостережень, мають бути приведені у відповідність до Компендіуму статистичних вимог Євростату [8]. Це пов'язано з тим, що дані, отримані за результатами державних статистичних спостережень, підлягатимуть оцінюванню за критеріями якості Європейської статистичної системи (ЕСС).

Адаптовану глобальну оцінку (далі — АГО) національної статистичної системи України було проведено в рамках проекту «Оцінка статистичних систем і обраних галузей статистики кандидатів і потенційних країн-кандидатів і країн ЄПС», що фінансувався Євростатом. ICON-INSTITUT у консорціумі з DevStat, за договором підяду з Євростатом, організували всю діяльність і завдання, пов'язані з АГО. Оцінку проводили Річард Лоу (заступник керівника відділу регулювання Державного органу статистики Сполученого Королівства), який був провідним експертом, а також Броніслава Каміськієне (незалежний консультант), Клаудія Юнкер (Євростат), Курт Васса (САВТ), Паоло Валенте (ЄЕК ООН) та Рауф Салімов з Державного статистичного комітету Республіки Азербайджан (спостерігач).

За результатами АГО [9; 10] статистика України визнана такою, що значною мірою відповідає європейським вимогам, а інформація, що виробляється органами державної статистики, є продуктом високої якості у більшості галузей статистичного виробництва, а інституційне середовище функціонування органів державної статистики у цілому відповідає статистичним стандартам, у тому числі фундаментальним принципам офіційної статистики ООН, Кодексу норм європейської статистики [11]. Водночас із визнанням досягнень результати аналізу поточного стану розвитку державної статистики свідчать про наявність сфер, в яких у подальшому необхідно поліпшити стан статистичної діяльності [12]. Зокрема, експертною групою [13] на підставі норм Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та із урахуванням Кодексу норм Європейської статистики [11] було рекомендовано гармонізувати законодавство у сфері статистики та суміжних з нею сферах із законодавством ЄС з метою створення єдиної правової бази для державних органів, уповноважених на складання статистичної інформації (далі — виробники статистичної інформації) та формування цілісної національної системи офіційної статистики із закріпленням за Держстатом координуючої ролі.

Отже, рекомендації, надані за результатами АГО, свідчать про необхідність гармонізації спеці-

ального законодавства про статистику із вимогами законодавства ЄС, що вимагає суттєвого оновлення спеціального законодавства в сфері статистики, а також врегулювання питань та здійснення заходів організаційно-правового, методологічного та фінансового характеру для покращення стану діяльності в частині процесів статистичного виробництва та посилення інституційної спроможності існуючої статистичної системи, що вимагає розроблення та реалізації низки заходів.

1. Перегляд та приведення Закону України «Про державну статистику» у відповідність до законодавства Європейського Союзу. Для виконання цього пункту необхідним є розгляд та прийняття у цілому Закону України «Про внесення змін до деяких законів України, що регулюють державну статистичну діяльність», проект якого розроблено в рамках проекту «Рахунки розвитку Організації Об'єднаних Націй для держав Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії» [6].

2. Створення та запровадження самостійної та інституційно незалежної системи національної статистики з урахуванням європейських стандартів, яка має забезпечувати основних користувачів статистичною інформацією, отриманою та виробленою відповідно до прийнятної світової практики та згідно з методологією спеціалізованих агенцій ООН. Пріоритетним напрямком для цього має бути забезпечення вільного доступу до актуальної інформації та можливість перевірки її якості, фінансова спроможність Державної служби статистики України має бути достатньою для виробництва якісної статистичної інформації. Реалізація такого підходу стане можливою за проведення зовнішньої експертної оцінки професійної діяльності.

В рамках запровадження інституційно незалежної системи державної статистики України має бути створена Національна рада з питань статистики, головним завданням якої має стати вивчення питань, пов'язаних із реалізацією державної політики у сфері статистики. Необхідність створення такого органу обумовлена зобов'язаннями України, визначеними у підпункті 7.3 пункту 7 Порядку денного асоціації Україна — ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію про підготовку надійної правової основи для функціонування національної статистичної системи та виробництва якісної офіційної статистики.

В свою чергу, відповідно до пункту 8.5 статті 8 Модельного закону про статистику ЄС Національна рада з питань статистики зможе проводити незалежну зовнішню оцінку конкретних галузей, заходів чи інших організаційних одиниць у рамках національної статистичної системи.

3. Розроблення та впровадження нових актуальних для користувача статистичних спостережень. Для цього необхідно скасувати спостереження, що втратили актуальність, та розробити план запровадження нових спостережень, що відповідають сьогоdnішнім реаліям і потребам, а для зменшення звітного навантаження на суб'єкти підприємницької діяльності — активізувати роботу щодо отримання інформації з адміністративних джерел (ДПА, Пенсійного фонду тощо). Використання сучасних форм вибіркового обстеження, з іншого боку, несуттєво вплине на бюджет системи в цілому.

4. Приведення положень національної статистичної методології, в тому числі методології про адміністративні правопорушення, у відповідність до методологій міжнародних статистичних організацій, для чого необхідно створити методологічний департамент, одним із завдань якого стане розроблення й впровадження гармонізованої статистичної методології та методів, що ґрунтуються на міжнародних нормах і стандартах, надання організаційної та консультативної підтримки з питань глобального управління якістю.

5. Вдосконалення та актуалізація системи збирання і оброблення статистичної інформації шляхом переходу з використання паперових носіїв інформації на сучасні електронні носії, запровадження новітніх інформаційних технологій та комплексної системи збереження та захисту інформації. Для цього необхідно розробити комплексну систему захисту інформації із застосуванням новітніх інформаційних технологій з метою усунення загроз інформаційній безпеці держави, а також мінімізації передумов для порушення конфіденційності, цілісності та доступності інформації.

6. Перегляд та оновлення раніше запроваджених освітніх програм для фахівців зі статистики, які мають бути основані на європейських стандартах і передовій світовій практиці. Навички працівників органів державної статистики мають оновлюватися відповідно до цих вимог і нових джерел даних, інструментів і сфер діяльності. Крім того, необхідне навчання працівників органів державної статистики на метаданих системи управління та пов'язаної з ними даних і документації.

7. Запровадження мобільного доступу суспільства до відкритих статистичних даних для покращення іміджу органів державної статистики. Разом із тим, одним зі шляхів для покращення громадського іміджу цих органів є моніторинг задоволеності суспільства як основного користувача статистичних даних, здійснюваний шляхом опитування. Анкета опитування може включати питання стосовно думки

користувачів про доступність метаданих, оцінки задоволеності основних користувачів окремими статистичними продуктами (наприклад, конкретні дослідження / показники задоволеності користувачів на рівні продукту).

Отже, моніторинг якості процесів виробництва статистичної інформації про адміністративні правопорушення є способом:

- визначення того, як відбуваються процеси виробництва статистичної інформації про адміністративні правопорушення;
- отримання інформації про стан методичної, методологічної та звітно-статистичної документації державного статистичного спостереження про адміністративні правопорушення (далі — ДСС), їх відповідності національним і міжнародним нормам та стандартам, регламентам ЄС, дотримання національною статистичною системою вимог щодо розроблення та впровадження звітно-статистичної документації та вибору джерела отримання даних;
- встановлення рівня урахування потреб респондентів і користувачів статистичної інформації про адміністративні правопорушення щодо результатів та організації проведення ДСС про адміністративні правопорушення;
- збирання інформації щодо впливу моніторингу процесів статистичного виробництва на якість статистичної інформації про адміністративні правопорушення.

Зважаючи на вищезазначене вважаємо, що моніторинг/оцінювання, що проводиться радою про статистиці (далі — суб'єкт моніторингу) має передбачати (рис. 1).

1. Визначення мети та завдання — вдосконалення процесів виробництва статистичної інформації про адміністративні правопорушення та організації проведення ДСС про адміністративні правопорушення, підвищення якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення, оптимізація звітності та ефективне використання ресурсів, зменшення звітного навантаження на респондентів.

2. Підготовчі роботи з проведення моніторингу здійснюються у терміни, передбачені планом роботи суб'єкта моніторингу. Для забезпечення своєчасного та якісного виконання робіт, пов'язаних із проведенням моніторингу, суб'єкт моніторингу статистичної діяльності, готує рішення про здійснення моніторингу. Цим рішенням ухвалюється графік розгляду звіту органів статистики у ході проведення моніторингу, сформований з урахуванням пропозицій органів державної статистики.

3. Збирання пропозицій з удосконалення процесів виробництва статистичної інформації про

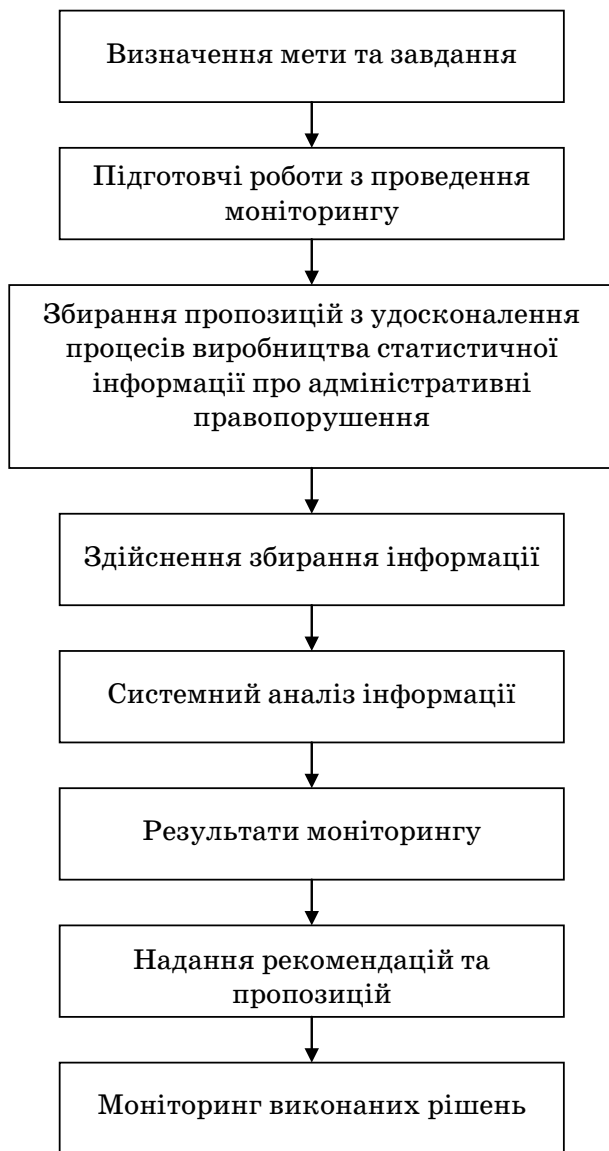

Рис. 1. Основні етапи проведення моніторингу якості процесів виробництва статистичної інформації про адміністративні правопорушення

адміністративні правопорушення та ДСС. Уповноважена посадова особа, визначена відповідальною за сприяння у проведенні моніторингу в органах статистики, надає для заповнення відповідним самостійним структурним підрозділам органів державної статистики спеціальний запитальник/анкету, підготовлений суб'єктом моніторингу.

4. Здійснення збирання інформації. Посадова особа, відповідальна за сприяння у проведенні моніторингу в органах статистики, надсилає суб'єкту моніторингу заповнений запитальник/анкету та документи, отримані від керівників самостійних структурних підрозділів органів державної статис-

тики, які підтверджують об'єктивність інформації, наведеної у запитальнику/анкеті.)

У разі потреби самостійні структурні підрозділи органів державної статистики після заповнення запитальника/анкети можуть надавати посадовій особі, відповідальній за сприяння у проведенні моніторингу в органах статистики, перелік питань, що потребують безпосереднього обговорення в робочому порядку групою осіб. Тобто здійснення збирання інформації передбачає систематизацію і оброблення інформації для подальшого аналізу і оцінки.

5. Аналіз і оцінка. Системний аналіз інформації, наведеної у запитальнику/анкеті та в документах. За необхідності в разі виникнення неточностей під час аналізу, проведеного суб'єктом моніторингу, може організуватися спільне засідання робочої групи. Організацію проведення засідань робочої групи забезпечує відповідальний за моніторинг.

6. Результати моніторингу/оцінки. Підготовка звіту з позитивними/негативними висновками щодо забезпечення якості процесів статистичного виробництва інформації про адміністративні правопорушення. Також надаються пропозиції та консультації з наявних проблем, включаючи дотримання статистичною системою європейських норм і стандартів, створення необхідних умов у рамках норм чинного законодавства України, необхідні для приведення діяльності органів національної статистики у повну відповідність до загальноприйнятих принципів світової та європейської статистичної практики.

7. За результатами аналізу та оцінки інформації, отриманої в процесі моніторингу, уповноважена особа може приймати відповідні рішення та надавати рекомендації з метою забезпечення підвищення глобальної якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення.

8. Моніторинг виконання рішень.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Зважаючи на вищезазначене моніторинг сприятиме забезпеченню якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення. Оскільки організація процесів статистичного виробництва є достатньо відпрацьованою, однією з основних задач моніторингу є відстеження порушень під час виконання процедур процесів та підпроцесів статистичного виробництва, а також моніторинг ризиків, що можуть виникати неминуче або спонтанно. В обох випадках моніторинг своєчасно ідентифікує виникнення ризику та сприяє мінімізації його наслідків.

Література

1. Статистика: [підручник] / [С. С. Герасименко, А. В. Головач, А. М. Єріна та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук С. С. Герасименка К.: КНЕУ, 2000. 467 с.
2. Гончар О. В. Забезпечення якості статистичної інформації: методологія та організація: [монографія] / О. В. Гончар. К.: ВПД «Формат», 2011. 372 с.
3. Осауленко О. Г. Статистика інформаційного суспільства як актуальний напрям офіційної статистики // Статистика в Україні та світі: стан, тенденції та перспективи розвитку: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди Дня працівників статистики. Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. С. 15–17.
4. Статистика: підручник / А. М. Єріна, З. О. Пальян; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К.: КНЕУ, 2010. 351 с.
5. Dictionary of statistical terms / [O. G. Osaulenko, O. O. Vasyechko, M. M. Pugacheva et al.], (under direction of O. G. Osaulenko), Scientific and Technical Complex for statistical research. Kyiv: Public Enterprise «Agency for Information and Analysis », 2012. 498 p.
6. Европейская экономическая комиссия. Типовой закон об официальной статистике, разработанный в рамках проекта девятого транша Счета развития Организации Объединенных Наций (СРООН) для стран Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии: Конференция европейских статистиков. Шестьдесят четвертая пленарная сессия Париж, 27–29 апреля 2016 года. Пункт 8 предварительной повестки дня. Distr.: General 4 February 2016 Russian Original: English. Организация Объединенных Наций. ECE/CES/2016/8. 20 с.
7. Закон Республіки Молдова от 26.05.2017 № 93 «Об официальной статистике»/ Опубликован: 30.06.2017 в Monitorul Oficial № 216-228 статья № 349. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=370784&lang=2>
8. Statistics on European Neighbourhood Policy countries: East — 2018 edition. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books>
9. Про затвердження Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 145-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/>
10. Global Assessment of the National Statistical System of Ukraine. Final report (Richard Laux, Bronislava Kaminskiene, Claudia Junker, Kurt Wass, Paolo Valente), March 2018. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/technical_coop/GA_Ukraine_2017_EN.pdf
11. European Statistics Code of Practice. Adopted by the European Statistical System Committee 16th November 2017. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/8971242/KS-02-18-142-EN-N.pdf/e7f85f07-91db-4312-8118-f729c75878c7>
12. WEF (2016), The Global Competitiveness Report 2015–2016: Full Data Edition, World Economic Forum, Geneva. URL: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf
13. Урядовий портал “Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом”. URL: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk>.

References

1. Herasymenko S. S., Holovach A. V., Yerina A. M. et al. (2000). Statystyka: pidruchnyk [Statistics: a manual]. S. S. Herasymenko (ed.). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Honchar O. V. (2011). Zabezpechennia yakosti statystychnoi informatsii: metodolohiia ta orhanizatsiia [Quality assurance of statistical information: methodology and organization]. Kyiv: VPD “Format” [in Ukrainian].
3. Osaulenko O. H. (2018). Statystyka informatsiinoho suspilstva yak aktualnyi napriam ofitsiinoi statystyky [Statistics of the information society: an important area of the official statistics]. Proceedings from: XVI Mizhnaroda naukovopraktychna konferentsia z nahody Dnia pratsivnykiv statystyky “Statystyka v Ukraini ta sviti: stan, tendentsii ta perspektyvy rozvytku” — the sixteenth International scientific and practical conference devoted to the Day of Statistics Workers “Statistics and Ukraine and beyond: performance, tendencies and development prospects” (pp. 15–17). Kyiv: “Information and analytical agency” [in Ukrainian].
4. Yerina A. M., Palian Z. O. (2010). Statystyka: pidruchnyk [Statistics: a manual]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Osaulenko O. G., Vasyechko O. O., Pugacheva M. M. et al. (2012). Slovnyk statystychnykh terminiv [A dictionary of statistical terms]. Kyiv: “Information and analytical agency” [in Ukrainian].
6. Evropeyskaya ekonomicheskaya komissiia. Tipovoy zakon ob ofitsialnoy statistike. razrabotannyi v ramkakh proyekta devyatogo transha Scheta razvitiya Organizatsii Obyedinennykh Natsiy (SROON) dlya stran Vostochnoy Evropy. Kavkaza i Tsentralnoy Azii [European economic statistics. Generic Law on Official Statistics. Developed in the

framework of the project of the ninth transfer of the UN Development Account for Eastern Europe, Caucasus and Central Asia]: Conference of European statisticians, the 64th plenary session, Paris, April 27–29, 2016. Item 8 of the preliminary agenda. Distr.: General 4 February 2016 Russian Original: English. Organizatsiya Obyedinennykh Natsiy. ECE/CES/2016/8 [in Russian].

7. The Law of the Republic of Moldova from 26.05.2017 No 93 “On official statistics”. Published 30.06.2017 in “Monitorul Oficial” No 216–228 article No 349. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=370784&lang=2>

8. Statistics on European Neighbourhood Policy countries: East — 2018 edition. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books>

9. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku derzhavnoi statystyky na period do 2017 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2013 r. No 145-r [On approval of the Strategy for Development of the Official Statistics for the Period till 2017: Directive of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 20.03.2013 No 145-r]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].

10. Global Assessment of the National Statistical System of Ukraine. Final report (Richard Laux, Bronislava Kaminskiene, Claudia Junker, Kurt Wass, Paolo Valente), March 2018. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/technical_coop/GA_Ukraine_2017_EN.pdf

11. European Statistics Code of Practice. Adopted by the European Statistical System Committee 16th November 2017. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/8971242/KS-02-18-142-EN-N.pdf/e7f85f07-91db-4312-8118-f729c75878c7>

12. WEF (2016), The Global Competitiveness Report 2015–2016: Full Data Edition, World Economic Forum, Geneva. URL: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

13. Uriadovyi portal “Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukraino ta Yevropeiskym Soiuzom” [Government web-portal “Association Agreement between Ukrainian and European Union”. URL: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk>. [in Ukrainian].

Лысевич Сергей Григорьевич

кандидат экономических наук,

доцент кафедры экономики

Донецкий национальный университет экономики и торговли

имени Михаила Туган-Барановского

Лисевич Сергій Григорович

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки

Донецький національний університет економіки і торгівлі

імені Михайла Туга-Барановського

Lysevich Sergey

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor of the Department of Economics

Donetsk National University of Economy and Trade

named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5156

РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ ГОРНО-ОБОГАТИТЕЛЬНЫХ КОМБИНАТОВ КРИВОГО РОГА С ПОМОЩЬЮ ХОЗЯЙСТВЕННОГО МЕХАНИЗМА

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ КОМБІНАТІВ КРИВОГО РОГУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ

SOLVING PROBLEMS OF MINING AND PROCESSING PLANTS OF CURVE HORN BY USING THE ECONOMIC MECHANISM

Аннотация. Горно-обогатительные комбинаты Кривого Рога обеспечивают железорудной продукцией украинские металлургические заводы, а также экспортируют её в другие страны. Анализ научных работ показал, что в деятельности горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога существуют следующие проблемы: низкое качество продукции в сравнении с продукцией зарубежных компаний; высокая себестоимость; негативное воздействие на окружающую среду; высокий износ оборудования; большая текучесть работающего персонала; низкая социальная ответственность; недостаточная мотивация персонала; опережение темпов добычи от темпов производства вскрыши; высокий удельный вес топливно-энергетических ресурсов в себестоимости продукции. Эти и другие проблемы в деятельности горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога учёными рассматриваются по отдельности, а не в комплексе. Формирование комплексной системы проблем исследуемых предприятий позволило установить, что главным направлением решения этих проблем является внедрение новых технических решений, новых технологий, повышение уровня организации труда, производства и управления, а также повышение социальной ответственности и улучшение социально-психологического климата на предприятиях. Во многом проблемы горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога можно решить с помощью их хозяйственных механизмов, представляющих собой совокупность форм, методов и рычагов, отношений собственности и действующих экономических законов, направленных на производительные силы предприятий. Хозяйственный механизм горно-обогатительных комбинатов включает корпоративный, экономический, административный, социально-психологический и нормативно-правовой механизмы. Решение проблем горно-обогатительных комбинатов

вызывает необходимость значительных финансовых инвестиций в технологии, оборудование, организацию производства, труда и управление. Так как в 2017–2018 годы горно-обогатительные комбинаты работали с высокой рентабельностью, в работе предлагается перераспределение финансовых ресурсов на техническое перевооружение вместо выплаты дивидендов. Это позволит с помощью всех составляющих хозяйственного механизма во многом решить важнейшие проблемы развития горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога.

Ключевые слова: горно-обогатительные комбинаты, проблемы, хозяйственный механизм, себестоимость, качество.

Анотація. Гірничо-збагачувальні комбінати Кривого Рогу забезпечують залізорудною продукцією українські металургійні заводи, а також експортують її в інші країни. Аналіз наукових праць показав, що в діяльності гірничо-збагачувальних комбінатів Кривого Рогу існують такі проблеми: низька якість продукції в порівнянні з продукцією зарубіжних компаній; висока собівартість; неадекватний вплив на навколишнє середовище; високий знос обладнання; велика плинність працюючого персоналу; низька соціальна відповідальність; недостатня мотивація персоналу; випередження темпів видобутку від темпів розкривних робіт; висока питома вага паливно-енергетичних ресурсів в собівартості продукції. Ці та інші проблеми в діяльності гірничо-збагачувальних комбінатів Кривого Рогу вченими розглядаються окремо, а не в комплексі. Формування комплексної системи проблем досліджуваних підприємств дозволило встановити, що головним напрямком вирішення цих проблем є впровадження нових технічних рішень, нових технологій, підвищення рівня організації праці, виробництва і управління, а також підвищення соціальної відповідальності та поліпшення соціально-психологічного клімату на підприємствах. Багато в чому проблеми гірничо-збагачувальних комбінатів Кривого Рогу можна вирішити за допомогою їх господарських механізмів, що представляють собою сукупність форм, методів і важелів, відносин власності і діючих економічних законів, спрямованих на продуктивні сили підприємств. Господарський механізм гірничо-збагачувальних комбінатів включає корпоративний, економічний, адміністративний, соціально-психологічний і нормативно-правовий механізми. Рішення проблем гірничо-збагачувальних комбінатів пов'язане зі значними фінансовими інвестиціями в технології, обладнання, організацію виробництва, праці та управління. Так як в 2017–2018 роках гірничо-збагачувальні комбінати працювали з високою рентабельністю, в роботі пропонується перерозподіл фінансових ресурсів на технічне переозброєння замість виплати дивідендів. Це дозволить за допомогою всіх складових господарського механізму багато в чому вирішити найважливіші проблеми розвитку гірничо-збагачувальних комбінатів Кривого Рогу.

Ключові слова: гірничо-збагачувальні комбінати, проблеми, господарський механізм, собівартість, якість.

Summary. Krivoy Rog mining and processing plants provide Ukrainian metallurgical plants with iron ore products. Apart from that, they export their products abroad. Having analyzed the available studies, it was concluded that mining and processing plants of Krivoy Rog have the following problems: a low quality of products compared to foreign producers; high prime cost; a negative environmental impact; high tear and wear of equipment; large labour movement; a low level of social responsibility; low motivation of staff; outstripping of mining; a high ratio of fuel and power resources in prime cost of products, etc. These and other problems of mining and processing plants of Krivoy Rog were considered by the scientists separately not as a whole. The establishing a complex system of problems of the plants under investigation enabled figuring out the keys to the solution of these problems, such as introduction of new engineering solutions, new technology, increase of labour organization, productivity and management, as well as increase of social responsibility and better socio-psychological climate at companies. The greater part of problems of Krivoy Rog mining and processing plants can be solved via their managerial mechanisms being a combination of forms, methods and leverages, property relations and current economic laws targeted at productive power of companies. Managerial mechanism of mining and processing plants comprise corporate, economic, administrative, socio-psychological, and law mechanisms. Considerable financial investments in technology, equipment, production and labour and management organization are required to solve the problems of mining and processing plants. It is suggested to reallocate financial resources in retrofitting and upgrading instead of dividend payment as mining and processing plants earned high profitability in 2017–2018. This will allow solving the most urgent development problems of Krivoy Rog mining and processing plants using all the components of managerial mechanism. Further studies are related to establishing the influence of the economic mechanism on achieving the goals stipulated in the strategies of mining and processing enterprises.

Key words: mining and processing plants, problems, managerial mechanism, prime cost, quality.

Постановка проблеми. Горно-обогатительные комбинаты Кривого Рога играют ведущую роль в обеспечении железорудным сырьём металлургических комбинатов, как в Украине, так и за рубежом.

Однако сегодня они сталкиваются с рядом проблем, решение которых позволит повысить их конкурентоспособность на мировом и внутреннем рынке. Поэтому исследование проблем горно-обогатительных

комбинатов Кривого Рога является важным и актуальным вопросом.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам деятельности горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога уделяют внимание многие учёные и практики. Перегудов В. В., Грицина А. Е. и Протасов В. П. отмечают, что украинские производители железорудной продукции имеют экспортную направленность и поэтому сталкиваются на внешнем рынке с большой конкуренцией со стороны, в первую очередь, Австралии и Бразилии, имеющих лучшую сырьевую базу. На первое место среди проблем горнорудных предприятий эти учёные ставят необходимость повышения качества продукции. Кроме этого, существуют и другие проблемы: опережение темпов добычи от темпов производства вскрыши, увеличение себестоимости продукции из-за ухудшения горно-геологических условий добычи, негативное влияние горнодобывающих предприятий на окружающую среду. Решение этих и других проблем учёные видят в реализации научно-технических инноваций, связанных с внедрением и расширением сухой магнитной сепарации; более тонким дроблением руды и её обогащением; оптимизацией транспортных схем карьеров; внутрикарьерным отвалообразованием пустых пород и др. [1, с. 30–32].

Бондарчук О. М. и Голобородько Б. Ю., исследуя себестоимость продукции горно-обогатительных комбинатов, отмечают, что в структуре себестоимости наибольший удельный вес имеют затраты на топливно-энергетические ресурсы и затраты на сбыт. Для снижения этих затрат авторы предлагают изменения технологических процессов и схем сбыта [2, с. 49].

Гелевачук З. Й., отмечая низкое качество железорудной продукции, причиной такой ситуации считает неудовлетворительный технико-технологический уровень предприятий. Для его повышения необходимо внедрять технические инновации с целью удовлетворения запросов потребителей [3, с. 162–163].

Вагонова А. Г. и Прокопенко В. И. считают, что горно-обогатительные комбинаты причиняют значительный вред окружающей среде и их уровень социальной ответственности не соответствует современным требованиям [4, с. 96].

С точки зрения Вагоновой А. Г. и Романюк Н. М., перспективы развития горно-обогатительных комбинатов зависят от себестоимости и конкурентоспособности продукции, а также от финансовой устойчивости, платежеспособности и чистой прибыли. К числу сильных сторон горно-обогатительных комбинатов авторы относят опыт работы на внешних рынках, наличие системы социальных гарантий и наличие

системы профессионального обучения, повышение квалификации персонала. В числе слабых сторон горно-обогатительных комбинатов выделены высокий износ оборудования, недостаточная мотивация персонала, медленное внедрение инновационных технологий, высокие затраты на производство. Для устранения названных проблем необходимо реализовывать инвестиционные проекты, направленные на внедрение новых технологических решений [5, с. 33–35].

Ищенко Н. И. выделяет следующие проблемы горно-обогатительных комбинатов по добыче железной руды, которые способствуют увеличению себестоимости продукции: постоянный рост цен на энергоресурсы, ухудшение горно-геологических условий добычи, рост затрат на хранение отходов производства, увеличение заработной платы и амортизации [6, с. 99].

Проведенный анализ показывает, что учёные выделяют различные проблемы в деятельности горно-обогатительных комбинатов и предлагают их пути решения. Однако в этих и других работах проблемы горно-обогатительных комбинатов рассматриваются не комплексно, а в отдельности, что не позволяет увидеть весь перечень проблем исследуемых предприятий. Для решения этих проблем также недостаточно учитываются возможности хозяйственного механизма горно-обогатительных комбинатов, что и вызывает необходимость проведения исследования в этом направлении.

Формирование цели статьи. Целью статьи является формирование комплексной системы основных проблем горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога и предложение путей их решения с помощью хозяйственного механизма предприятий.

Изложение основного материала исследования. В последние годы к вышеперечисленным проблемам следует дополнить и проблему в обеспечении горно-обогатительных комбинатов персоналом из-за выезда большого числа населения за рубеж.

В табл. 1 представлены данные по уровню заработной платы и изменению численности персонала соответствующей категории по ЧАО «Северный горно-обогатительный комбинат».

Данные табл. 1 показывают, что, несмотря на значительный рост средней заработной платы, остаётся высокой текучесть кадров. Схожая ситуация наблюдается и на других горно-обогатительных комбинатах Кривого Рога.

Выявленные проблемы горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога можно представить в табл. 2.

Данные табл. 2 свидетельствуют о том, что решение большинства проблем горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога связаны с необходимостью замены технологий и оборудования, а также

Таблиця 1

Динамика численности персонала и средней заработной платы на ЧАО «Северный ГОК» [7]

Показатели	На 31.12.2017 г.	На 31. 12. 2018 г.	Абс. изм. 2018 г к 2017 г.
Численность персонала по полу			
Всего	6351	6226	- 125
– мужчины	4171	4135	-
– женщины	2180	2091	
– в том числе женщины на руководящих должностях	122	116	- 6
Численность персонала за возрастом:			
– старше 50 лет	1507	1510	+ 3
– 30–50 лет	3414	3505	+ 91
– моложе 30 лет	1430	1213	- 217
Коэффициент текучести, %	6,7	11,3	+ 4,6
Средняя заработная плата, грн.	10050,71	13651,33	+ 3600,62

Таблиця 2

Классификация проблем горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога

Сущность проблемы	Тип проблемы	Пути решения	Источник
Низкое качество продукции	Техническая	Внедрение новых технологий	[1, с. 30–32]
Увеличение себестоимости продукции	Техническая и экономическая		
Негативное воздействие на окружающую среду	Техническая		
Опережение темпов добычи от темпов производства вскрыши	Техническая и экономическая		
Высокий удельный вес в себестоимости продукции топливно-энергетических ресурсов	Техническая	Внедрение новых технологий	[2, с. 49]
Низкое качество продукции	Техническая	Внедрение новых технологий	[3, с. 162–163]
Низкий уровень социальной ответственности	Нормативно-правовая	Повышение уровня социальной ответственности	[4, с. 96]
Высокий износ оборудования	Техническая	Замена оборудования	[5, с. 33–35]
Недостаточная мотивация персонала	Экономическая	Повышение уровней заработной платы и социально-психологического управления	
Медленное внедрение инновационных технологий	Техническая, организационная и экономическая	Внедрение новых технологий, методов организации труда и производства	
Высокая себестоимость продукции	Техническая и экономическая	Внедрение новых технологий	
Увеличение себестоимости продукции	Техническая и экономическая	Снижение энергозатрат, внедрение новых технологий	[6, с. 99]
Высокая текучесть персонала	Экономическая и организационная	Совершенствование материального и нематериального стимулирования	[7]

снижением вредного воздействия на окружающую среду, повышением социальной ответственности предприятий и обеспечение их персоналом соответствующей квалификации.

Эти проблемы во многом можно решить с помощью хозяйственного механизма горно-

обогатительных комбинатов, представленного на рис. 1.

Хозяйственный механизм представляет собой систему форм, методов, рычагов использования экономических законов, отношений собственности и направленный на достижение стратегических

целей, развитие человека, согласование интересов коллектива и общества [9, с. 571–572].

Горно-обогатительные комбинаты за период 2017–2018 годы работали с рентабельностью, что позволяет им проводить техническое перевооружение, направляя финансовые ресурсы не на выплату дивидендов, а на внедрение новых технологий, инновационных решений.

Именно эффективное корпоративное управление может во многом решить проблему обеспечения технического развития финансовыми ресурсами.

С помощью экономического механизма исследуют рынок, осуществляют выпуск конкурентоспособной продукции в соответствии со спросом, организуют производство и труд на должном научно-техническом уровне. Используя финансовые ресурсы, экономический и административный механизмы горно-обогатительных комбинатов, можно эффективно провести техническое перевооружение предприятий, улучшить материальное стимулирование работающего персонала.

Совершенствование нормативно-правового механизма путём уменьшения вредных выбросов, позволит сократить негативное воздействие на окружающую

среду, повысить социальную ответственность предприятий.

С помощью социально-психологического механизма можно решить проблему высокой текучести кадров, путём создания хорошего социально-психологического климата на предприятиях.

Следует также отметить и большую роль государства в решении проблем горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога. Со стороны государства необходимо разработать «Программу развития железорудной промышленности», где предусмотреть совместные действия государства и предприятий по развитию данной отрасли.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Проведенные исследования позволили сформировать комплексную систему проблем в деятельности горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога. Решение этих проблем связано с эффективным использованием хозяйственных механизмов исследуемых предприятий. С помощью корпоративного управления, экономического, административного, нормативно-правового и социально-психологического механизмов, входящих

Рис. 1. Хозяйственный механизм горно-обогатительного комбината [8, с. 9]

в хозяйственный механизм горно-обогатительных комбинатов, можно решить во многом проблемы развития исследуемых предприятий. Большую роль в этом процессе играет и государство.

Дальнейшие исследования связаны с установлением влияния хозяйственного механизма на достижение целей, предусмотренных в стратегиях горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога.

Литература

1. Перегудов В. В., Грицина А. Е., Протасов В. П. Современное состояние, проблемы и направления развития железорудной отрасли Украины. *Відомості Академії гірничих наук України*. 2016. № 7. С. 28–32.
2. Бондарчук О. М., Голобородько Б. Ю. Підвищення ефективності діяльності гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу шляхом оптимізації їх виробничих витрат. *Інноваційна економіка*. 2013. № 9 (47). С. 43–51.
3. Гелевачук З. Й. Ринкове забезпечення розвитку гірничо-збагачувальних комбінатів України. *Бізнес Інформ*. 2013. № 5. С. 159–165.
4. Вагонова О. Г., Прокопенко В. І. Соціальні наслідки економічної діяльності гірничо-збагачувальних комбінатів України. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2014. № 4. С. 90–96.
5. Вагонова О. Г., Романюк Н. М. Експертна оцінка напрямів розвитку гірничо-збагачувальних комбінатів. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2013. № 4. С. 29–35.
6. Іщенко М. І. Розробка економіко-математичних моделей оптимізації витрат в умовах гірничо-збагачувальних комбінатів. *Бізнес Інформ*. 2014. № 1. С. 98–102.
7. Звіт про управління ПрАТ «Північний ГЗК за 2018 рік. URL: <https://sevgok.metinvestholding.com/ua/about/info> (дата звернення 14.08. 2019).
8. Лысевич С. Г. Оценка корпоративного управления как составной части хозяйственного механизма (на примере горно-обогатительных комбинатов Кривого Рога). *POLISH JOURNAL OF SCIENCE* № 18, 2019. С. 8–12.
9. Мочерний С. В., Мочерна Я. С. Політична економія: навч. посіб. Київ, 2007. 684 с.

References

1. Perehudov V. V., Hrytsyna A. Ye., Protasov V. P. (2016) *Sovremennoye sostoyaniye, problemy i napravleniya razvitiya zhelezorudnoi otrasli Ukrainy* [Current state, problems and development directions of Ukraine's iron ore industry]. *Journal of Academy of Mining Sciences of Ukraine*, no 7, pp. 28–32.
2. Bondarchuk O. M., Holoborodko B. Yu. (2013) *Pidvyschenia efektyvnosti diyalnosti hirnycho-zbahachuvalnykh kombinativ Kryvbasu shlyakhom optymizatsii yikh vyrobnychyykh vytrat* [Efficiency increase of mining and processing plants of Kryvbas via production cost optimization]. *Innovative Economy*, vol. 9, no 47, pp. 43–51.
3. Helevachuk Z. Y. (2013) *Rynkove zabezpechenia rozvytku hirnycho-zbahachuvalnykh kombinativ Ukrainy* [Market provision of the development of mining and processing plants of Ukraine]. *Business Inform*, no 5, pp. 159–165.
4. Vahonova O. H., Prokopenko V. I. (2014) *Sotsialni naslidky ekonomichnoyi diyalnosti hirnycho-zbahachuvalnykh kombinativ Ukrainy* [Social effects of economic activity of mining and processing plants of Ukraine]. *Economic Journal of National Mining University*, no 4, pp. 90–96.
5. Vahonova O. H., Romanyuk N. M. (2013) *Eksperta otsinka napryamkiv rozvytku hirnycho-zbahachuvalnykh kombinativ* [Expert assessment of mining and processing plants development]. *Economic Journal of National Mining University*, no 4, pp. 29–35.
6. Ischenko M. I. (2014) *Rozrobka ekonomiko-matematychnykh modeley optymizatsii vytrat v umovakh hirnycho-zbahachuvaknykh kombinativ* [Development of economic and mathematical models of cost optimization at mining and processing plants]. *Business Inform*, no 1, pp. 98–102.
7. *Zvit pro upravlinia PrAT Pivnichnyi GZK za 2018 rik* [Managerial report of PJSC SevGOK in 2018]. Available at: <https://sevgok.metinvestholding.com/ua/about/info> (accessed 14 August 2019).
8. Lysevich S. G. (2019) *Otsenka korporativnogo upravleniya kak sostavnoi chasti khozyaistvennogo mekhanizma (na primere gorno-obogatitelnykh kombinatov Krivogo Roga)* [Corporate management assessment as an integral part of managerial mechanism (a case study of mining and processing plants of Krivoy Rog)]. *Polish Journal of Science*, no 18, pp. 8–12.
9. Mochernyi S. V., Mocherna Ya. S. (2007) *Politychna ekonomiya* [Political economy]. Kyiv [in Ukrainian].

Манько Надія Федорівна

аспірант

Національної академії статистики, обліку та аудиту

Манько Надежда Федоровна

аспірант

Національної академії статистики, учета и аудита

Manko Nadiya

Graduate Student of the

National Academy of Statistics, Accounting and Audit

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5148

ПРОФЕСІЙНЕ СУДЖЕННЯ АУДИТОРА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПІЗНАННЯ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СУЖДЕНИЕ АУДИТОРА КАК РЕЗУЛЬТАТ ПОЗНАНИЯ

PROFESSIONAL AUDITOR'S JUDGEMENT AS THE RESULT OF COGNITION

Анотація. Професійна аудиторська діяльність є організованою та регульованою діяльністю аудитора, як фахівця – науковця, яка вимагає постійного удосконалення і розвитку його професійних здібностей та професійних компетенцій, які спрямовані на досягнення основної мети завдання з аудиту: підвищення рівня довіри користувачів до фінансової звітності, яка досягається через висловлення думки аудитора щодо фінансової звітності суб'єкта господарювання, обґрунтованість якої залежить, безпосередньо, від професійного судження аудитора. У статті розглянуто складові професійних компетенцій аудитора, їх роль у процесі виконання завдання з аудиту та процес отримання знань. Розкрито сутність взаємодії між об'єктом та суб'єктом у процесі виконання завдання з аудиту. Встановлено взаємозв'язок між процесом розвитку наукового пізнання та пізнанням у процесі формування професійного судження в аудиті. Визначено основні форми діяльності, в процесі яких отримуються і набувають істинності знання аудитора та виділено основні види практики, які включені у його професійну діяльність. Досліджено роль особистих когнітивних здібностей аудитора у процесі розвитку професійних компетенцій. Запропоновано, процес виконання завдання з аудиту представити, як систему професійної діяльності аудитора. Зазначено, надає цілісне уявлення щодо процесу отримання знань, розвитку пізнавальних та професійних здібностей аудитора, перевірки істинності отриманих знань у процесі формування професійного судження в аудиті.

Ключові слова: пізнання, практика, аудитор, професійні компетенції, професійне судження аудитора, виконання завдання з аудиту, об'єкт, суб'єкт, фінансова звітність, когнітивні здібності.

Аннотация. Профессиональная аудиторская деятельность является организованной и регулируемой деятельностью аудитора, как специалиста – ученого, которая требует постоянного совершенствования и развития его профессиональных способностей и профессиональных компетенций, которые будут направлены на достижение основной цели аудиторского задания: повышение уровня доверия пользователей к финансовой отчетности, которая достигается через высказывание мнения аудитора о финансовой отчетности предприятия, обоснованность которой зависит, непосредственно, от профессионального суждения аудитора. В статье рассмотрены составляющие профессиональных компетенций аудитора, их роль в процессе выполнения задания по аудиту и процесс получения знаний. Раскрыта сущность взаимодействия между объектом и субъектом в процессе выполнения задания по аудиту. Установлена взаимосвязь между процессом развития научного познания и познанием в процессе формирования профессионального суждения в аудите. Определены основные формы деятельности, в процессе которых собираются и приобретают истинность знания аудитора и выделены

основные виды практики, которые включены в его профессиональную деятельность. Исследована роль личных когнитивных способностей аудитора в процессе развития профессиональных компетенций. Предложено процесс выполнения задания по аудиту представленная как система профессиональной деятельности аудитора. Указанное предоставляет целостное представление о процессе получения знаний, развития познавательных и профессиональных способностей аудитора, проверки истинности полученных знаний в процессе формирования профессионального суждения в аудите.

Ключевые слова: познание, практика, аудитор, профессиональные компетенции, профессиональное суждение аудитора, выполнение задания по аудиту, объект, субъект, финансовая отчетность, когнитивные способности.

Summary. Professional audit activity is an organized and regulated activity of auditor as a specialist-scientist, which requires constant improvement and development of professional abilities and professional competencies, which are directed at achieving the main objective of the audit task: increasing the level of user trust to the financial reporting, which achieves due to the auditor's opinion about the entity's financial statements, the validity of which directly depends on the professional judgment of the particular auditor. The article provides the components of the auditor's professional competencies, their role in the process of completing the audit task and the process of knowledge gathering. The essence of the interaction between the object and the subject in the process of the audit task performing is revealed. The basic forms of activity, in the process of which the auditor's knowledge is gathering and acquiring verity are identified, and the main types of practice that are included in auditor's professional activity, are highlighted. The role of the auditor's personal cognitive abilities in the process of professional competency development is investigated. The process of performing the audit task as a professional activity system of the auditor is suggested. This provides a holistic view to the process of obtaining knowledge, development of auditor's cognitive and professional abilities, truth verification of the obtained knowledge in the process of forming professional judgment in audit.

Key words: cognition, practice, auditor, professional competencies, professional auditor's judgment, audit task performance; object, subject, financial reporting, cognitive ability.

Постановка проблеми. Якість виконання завдання з аудиту залежить, безпосередньо, від професійного судження конкретного аудитора, від його вміння правильно вибрати форму аудиторської думки про достовірність фінансової звітності, яка була об'єктом дослідження, та належним чином її сформулювати у звіті незалежного аудитора. Відповідно до вимог Концептуальної основи якості аудиту, якість аудиту може досягти команда із завдання, яка: демонструє наявність відповідних цінностей, етики та ставлення; має достатні знання, навички та досвід [1]. Вимоги, які виставляються до фахівців з аудиту, Міжнародним стандартом з освіти 8, та Міжнародними стандартами аудиту (надалі — МСА), передбачають постійний розвиток та підтримку аудиторських здібностей та компетенцій. Норми ЗУ «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», ставлять вимогу до суб'єктів аудиторської діяльності — забезпечення достатнього рівня професійних компетенцій аудиторів та персоналу, який залучається до виконання завдань з аудиту фінансової звітності. Отже, аудиторську професійну діяльність необхідно розуміти, як організовану та регульовану діяльність аудитора, як фахівця — науковця, яка вимагає постійного удосконалення і розвитку його професійних здібностей та професійних компетенцій, які спрямованні на досягнення основної мети завдання з аудиту: підвищення рівня довіри користувачів до фінансової звітності.

Оскільки, отримання та нагромадження знань є одним із видів діяльності аудитора, як людини, визначено за доцільне дослідження пізнання, як процесу, за результатами якого отримуються, уточнюються та накопичуються знання аудитора та його роль у процесі формування професійного судження аудитора.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Пізнання було предметом дослідження багатьох зарубіжних філософів, зокрема, таких як: Р. Декарт, Ф. Бекон, Г. В. Лейбніц, Б. Спіноза [2], І. Кант [3] та вітчизняних вчених, серед яких: В. Л. Петрушенко [4], З. О. Пасько [5], Р. П. Данилюк [6] та інші. Головним напрямом їх досліджень, було дослідження пізнання, як процесу, у якому в наслідок взаємодії об'єкта і суб'єкта, за допомогою розуму людини, озброєного такими засобами логічного мислення, як інтуїція та дедукція, з застосуванням синтетичних суджень, аналізується отримана інформація, внаслідок чого уточнюються набуті знання, отримуються та накопичуються нові знання. Вчені, серед яких: П. П. Баранов [7], І. М. Пожарицька [8], Л. А. Юдинцева [9], розглядають професійне судження аудитора, як наукову категорію, в основу якої покладено мислення аудитора, як людини, та яке є результатом й узагальненням пізнання. Але при цьому, вчені не розглядають роль пізнання у процесі виконання завдання з аудиту та при формуванні професійного судження аудитора.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначенні ролі наукового пізнання у процесі виконання завдання з аудиту та формування професійного судження аудитора щодо об'єкта аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійні здібності аудитора включають: знання, навички, цінності, етику і відносини, які є необхідними для формування його професійних компетенцій. Отже, саме, від набутих професійних здібностей, залежать професійні компетенції аудитора, які проявляється у результатах професійної діяльності. В процесі виконання завдання з аудиту, від компетенцій аудитора залежить обґрунтованість локальних суджень та кінцеве судження щодо вибору форми аудиторської думки.

Р. Адамс [10] в своїх наукових працях, наголошує, що аудитор повинен бути компетентнішим від клієнта і таким же розумним, як він, бо тільки це дозволить йому зрозуміти дії клієнта і розкрити зміст досліджуваних фактів господарського життя. Отже, вчений основну увагу акцентує на компетенціях аудитора, від яких залежить обґрунтованість прийнятих ним рішень. З урахуванням вимог нормативних актів та результатів дослідження, на рис. 1 представлено складові професійних компетенцій

аудитора та їх роль у процесі виконання завдання з аудиту.

Таким чином, якість виконання завдання з аудиту буде залежати від того, наскільки повно та органічно будуть задіяні у процесі виконання завдання з аудиту фахівці, які володіють професійними знаннями, навиками, досвідом, набутим у постійному розвитку та вдосконаленні.

Дефініція «знання» є багатозначним, але у філософії (та гносеології зокрема) його найчастіше визначають як: продукт практичної пізнавальної діяльності людей, що виражається у певній знаковій (мовній) системі; ідеальний продукт діяльності людини та людства; це результат особистого досвіду, індивідуальної пізнавальної діяльності людей.

Категорії суб'єкт і об'єкт є основними поняттями класичної гносеології, оскільки, її завданням є розкриття пізнавальних здібностей суб'єкта, виявлення умов, що забезпечують суб'єкту можливість досягнення істинного знання про об'єкт.

Суб'єкт пізнання — це людина, що постає вихідним пунктом життєвої та пізнавальної активності, що здобуває знання, вибудовує теорії та концепції, зберігає та історично передає їх новим поколінням [11].

Об'єкт пізнання — це той фрагмент (частина) об'єктивної реальності (соціальної, природної,

Рис. 1. Складові професійних компетенцій аудитора та їх роль у процесі виконання завдання з аудиту
Джерело: розроблено автором, з урахуванням [1]

правової та ін.), який включений у людську діяльність і пізнання. Об'єктивна реальність існує незалежно від людини, суб'єкта. Проте як об'єкт вона перебуває в єдності, у взаємозв'язку із суб'єктом. Об'єктом пізнання виступають не тільки явища природи та суспільства, а й сама людина і відносини між людьми, їх взаємини, а також свідомість, пам'ять, воля, почуття, духовна діяльність в усій поліфонії її проявів [11]. Отже, об'єкт пізнання — це те, що залучено суб'єктом з об'єктивного взаємозв'язку природи і суспільства, на що спрямована діяльність людини. Сучасна гносеологія підкреслює необхідність всебічного вивчення закономірностей функціонування об'єкта для того, щоб узгоджувати з ним діяльність та практичні потреби суб'єкта.

«Об'єкт» та «суб'єкт» є поняттями, які використовує аудитор в своїй професійній діяльності, зокрема, при виконанні завдань з аудиту фінансової звітності, де, в якості об'єкта виступає фінансова звітність, а суб'єктом — аудитор (група із завдання). А, оскільки, об'єктом аудиту виступає фінансова звітність, яка узагальнює в собі результат тверджень управлінського персоналу та діяльності системи бухгалтерського обліку, які, в свою чергу, виступають суб'єктом управління, то протистояння «об'єкт» — «суб'єкт» в процесі виконання завдання з аудиту, проявляється саме через взаємодію між суб'єктом, який створив об'єкт, і суб'єктом аудиторської діяльності. В процесі їх взаємодії, суб'єкт аудиторської діяльності отримує та опрацьовує інформацію, з метою отримання відповідних знань (аудиторських доказів).

Ключовим питанням гносеології або філософської теорії пізнання виступає пізнання, яке являє собою послідовний рух до знання, де поняття «пізнання» може вживатися як: здібність людини, що допомагає їй під час адаптації в умовах, коли для виживання недостатньо виключно біологічних пристосувань;

творчий процес отримання знань, як один із видів діяльності людини. В. Петрушенко відзначає, що сучасна гносеологія виділяє в понятті «пізнавальне відношення» три найважливіші аспекти:

- інформаційний, який передбачає, що пізнання є процесом здобування знання, створення образів, моделей та теорій дійсності;
- вольовий (активістський), згідно з яким пізнання визначається як прагнення оволодіти дійсністю та проникнути в її таємниці;
- смисловий, який означає, що пізнання є бажанням людини досягти найважливішого для неї стану досконалості в певній галузі [4].

Отже, пізнання є творчим процесом, де внаслідок практичної діяльності людини та її здібностей, набуваються нові знання (рис. 2).

Складність пізнання виникає внаслідок диференціації його за шляхами та способами опрацювання інформації і одержання знань, тобто поділ пізнання на рівні. У вітчизняних наукових джерелах прийнято відрізняти науковий вид пізнання від усіх інших видів, об'єднуючи їх під категорією «ненаукового» чи «позанаукового». Р.П. Данилюк [6] зазначає, що першою перешкодою на шляху такого розмежування є сама термінологічна невизначеність. Часто поняття «позанаукове» та «ненаукове» ототожнюються, що призводить до невинуватених узагальнень та оцінок. Тому, на думку автора, з урахуванням критеріїв, доречним є розглядати дві поняттєві пари: «наукове-позанаукове» та «наукове-ненаукове», за критеріями, які узагальнені в табл. 1.

Розвиток пізнання відбувається на двох рівнях емпіричному і теоретичному, оскільки, рух мислення йде від знання явищ до знання та їх сутності. В науковій літературі виділяють три рівні наукового пізнання: емпіричний, емпірико-теоретичний (проміжний), теоретичний.

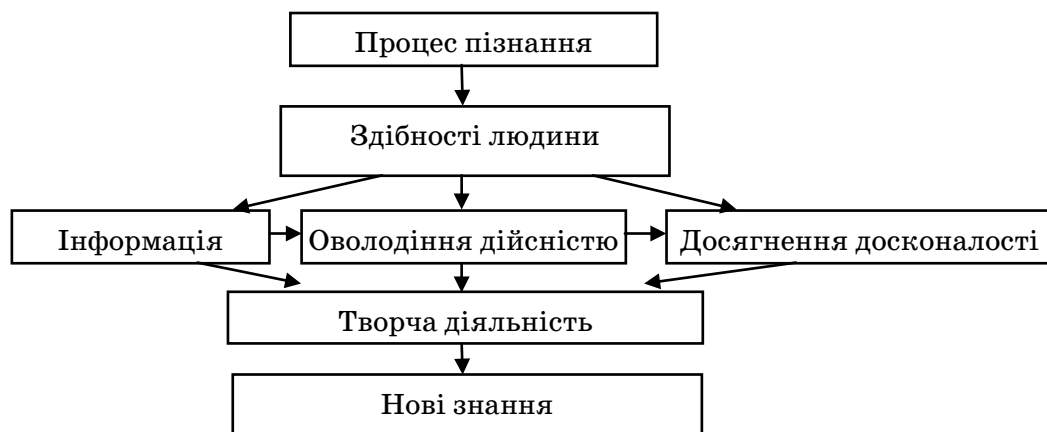

Рис. 2. Процес отримання знань
Джерело: розроблено автором, з урахуванням [4]

Таблиця 1

Поділ наукового пізнання на «наукове-позанаукове» та «наукове-ненаукове» відповідно до критеріїв

Критерії	Наукове-позанаукове	Наукове-ненаукове
Спосіб досягнення світу	теоретичний	практичний
Предмет знання	об'єкт	суб'єкт
Тип мислення	дискурсивне мислення	недискурсивне мислення
Методологічний характер пізнавальної діяльності	орієнтація на аналітичне розчленування, ідеалізацію, абстракцію	орієнтація цілісність емпіричної дійсності
Характер знання	наявність пласту «чистого» знання	знання, що виступає як посередник між людиною та світом (суспільством)

Джерело: узагальнено автором за [6]

Емпіричне пізнання — нагромадження та первинна обробка фактів, які представляють форму емпіричного наукового пізнання. Групування фактів, їх класифікація та типологія, є результатом емпіричного пізнання. Даний рівень пізнання базується на чуттєвому знанні, яке отримане за допомогою досвіду та має відношення до індивідуальних властивостей об'єкта. Завданням емпірико-теоретичного (проміжного) рівня пізнання є поглиблене опрацювання вже отриманих фактів. Рух від постановки проблеми, через формулювання та перевірку гіпотез, до відкриття закону та формування наукової теорії є завданнями теоретичного рівня пізнання. Відображенням сутності, на основі якої розкриваються внутрішні зв'язки предметів, явищ, процесів оточуючої дійсності, є теоретичне знання, яке формується, відповідно, на теоретичному рівні пізнання. Основними методами теоретичного пізнання є: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація, сходження від абстрактного до конкретного. Дані загальнонаукові методи є також загально — методичними прийомами, які використовуються в аудиті при дослідженні об'єкта аудиту.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, наявна можливість встановлення взаємозв'язку між процесом розвитку наукового пізнання та пізнанням в процесі виконання завдання з аудиту (рис. 3).

З урахуванням розвитку наукового пізнання у процесі виконання завдання з аудиту (рис. 3) та критеріїв поділу пізнання на «наукове-позанаукове» та «наукове-ненаукове», сформовано висновок про те, що пізнання, у процесі формування професійного судження в аудиті, відноситься до «науково-позанаукового» пізнання.

Ще одним із завдань гносеології, є здійснення аналізу процесу пізнання в контексті певних меж і можливостей у відношенні людина — світ. Що є

істина? Науковці розглядають два підходи до розуміння абсолютного в істині: по-перше, це повне відображення предмета або якоїсь сторони об'єкта; по-друге, прагнення до повного всебічного пізнання об'єкта.

У науці істинність знань визначають максимальним ступенем їх відповідності критеріям та нормам науковості, а саме:

- підтвердження фактами;
- підтвердження експериментальними перевірками;
- істинності наукових знань;
- узгодженість із принципами наукової теорії;
- коректність і точність застосування термінології;
- логічна та концептуальна несуперечливість [4].

Рушійною силою розвитку суспільства і знань є практика, оскільки, пізнання починається з практики, протікає на базі практики, визначається і спрямовується практикою, перевіряє свої результати на практиці та завжди визначає певний рівень суспільного розвитку. Лише ті результати пізнання, які пройшли перевірку практикою, можуть претендувати на роль істини.

Відповідно до положень МСА, аудиторські докази — це інформація, яку використовує аудитор при формуванні висновків, на яких ґрунтується думка аудитора. У разі використання отриманої інформації в якості доказу, аудитор повинен провести оцінку достатньої точності та детальності інформації для досягнення мети аудиту, тобто провести оцінку отриманих знань на відповідність критеріям істинності.

Отже, формування аудиторських доказів (знань про об'єкт), у процесі виконання завдання з аудиту, представляє собою певну послідовність дій аудитора (рис. 4).

Знання знаходить на практиці своє втілення і підтвердження, тому стоїть вище практики. Теорія і практика утворюють єдність, в якому практика має першорядну вирішальну роль. Практичне трансформуюче відношення людини до об'єктивної реальності

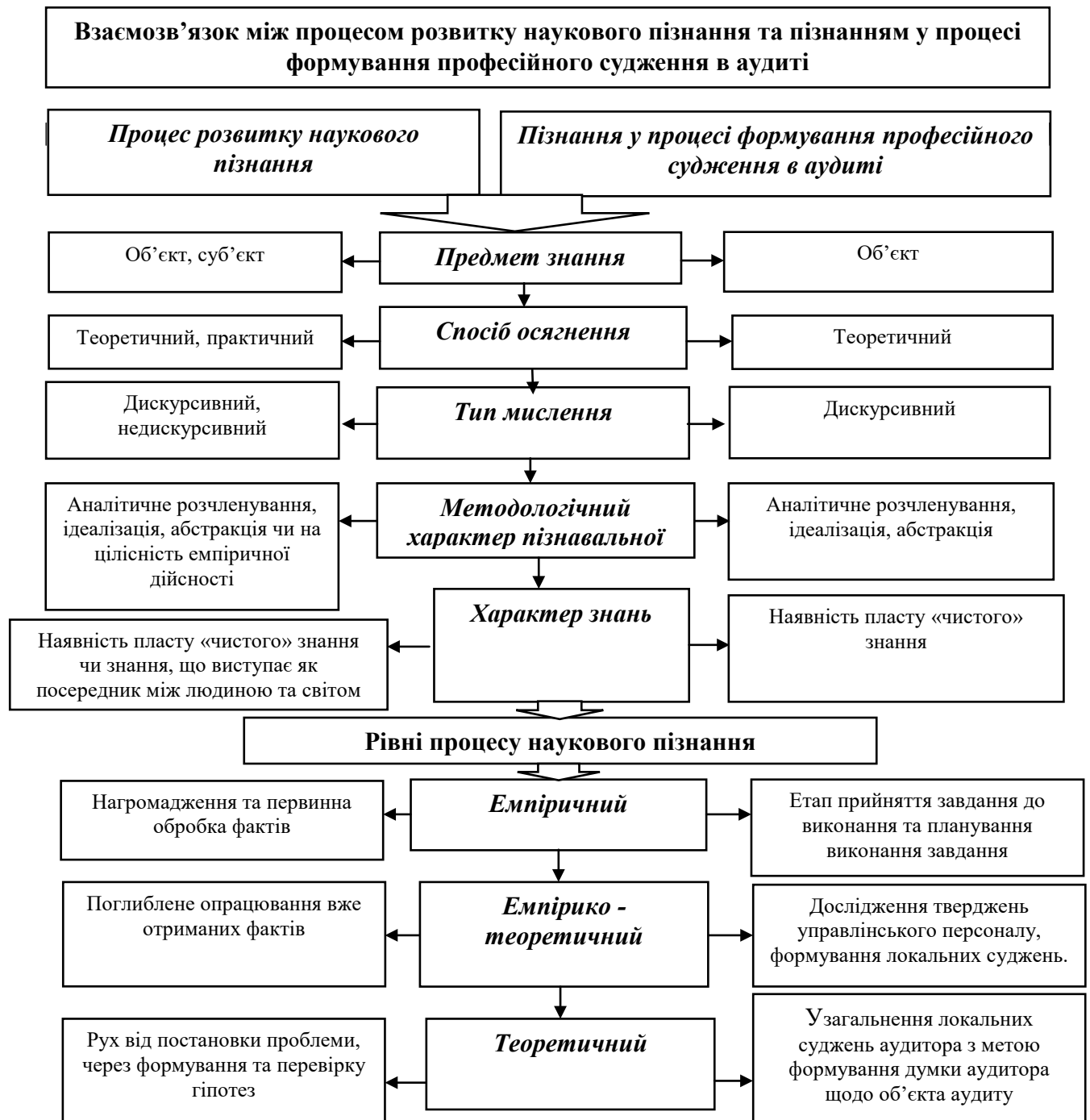

Рис. 3. Взаємозв'язок між процесом розвитку наукового пізнання та пізнанням у процесі формування професійного судження в аудиті

Джерело: розроблено автором

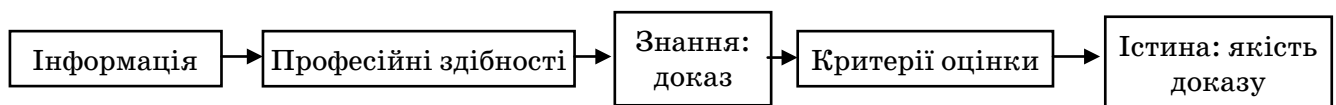

Рис. 4. Послідовність дій аудитора у процесі формування аудиторських доказів

Джерело: розроблено автором

неможливе без точного відображення об'єктів, їх властивостей і відносин. Практика є матеріальною, чуттєво — об'єктивною, цілеспрямованою діяльністю людини, призначеною для освоєння і перетворення, як природних, так і соціальних об'єктів, створення універсальної основи для розвитку знань і суспільства. Тому, є логічним вважати основними формами діяльності, в яких проявляється людське життя, чуттєво — об'єктивну, інтелектуальну, практичну та теоретичну діяльність. А, з урахуванням того, що лише практикою перевіряється істинність знань, перелічені форми діяльності людини, і є тими формами діяльності, в процесі яких отримуються та набуваються істинності знання аудитора, як фахівця, який виконує свої обов'язки.

Практика налічує безліч аспектів і різних рівнів. Основними ж видами практичної діяльності людини є виробництво матеріальних благ, праці, а також революційна діяльність мас, з метою зміни соціальних відносин, їх участі в суспільно-політичному житті, класовій боротьбі і соціальних революціях. Об'єктивна наукова діяльність, яка пов'язана з використанням інструментів і обладнання в процесі спостереження і експерименту, також є однією із головних видів практики. Розвиток природничих наук почав вимагати нових підходів до пізнання — створення спеціальних умов для виокремлення того чи іншого явища, того чи іншого процесу. Створення цих спеціальних умов отримало назву — експеримент [12]. Зазначене, надало можливість вченим відтворити ці спеціальні умови, перевірити отримані результати, підтвердити чи спростувати висновки дослідження.

Соціальна практика формує єдність пізнавальної діяльності з теорією. Це джерело наукового пізнання, його рушійна сила, яка надає пізнанню необхідний фактичний матеріал для узагальнення і теоретичної обробки.

Враховуючи особливості аудиторської діяльності, можна дійти висновку, що головними видами практики, які включені у професійну діяльність є: соціальна, яка представляє єдність пізнавальної діяльності з теорією; управлінська, де аудитор, як директор аудиторської фірми або партнер із завдання, уповноважені приймати на себе відповідні зобов'язання та нести відповідальність за їх виконання; науковий експеримент — дослідження того чи іншого явища, того чи іншого процесу.

Оскільки, всі знання аудитора зумовлені потребами його практичної діяльності, практика є основною і рушійною силою пізнання в аудиті: вона формує мету пізнання і є його результатом. Метою практики у процесі аудиту є отримання знань про об'єкт і їх використання у процесі формування аудиторських

доказів. Лише практика, яка втілює в собі вирішальний критерій істини, надає можливість відокремлення достовірних доказів від не достовірних.

В своїй професійній діяльності аудитор використовує різні пізнавальні процеси, такі як навчання, увага, пам'ять, мова, міркування, прийняття рішень, формування суджень, які є основними складовими його когнітивних здібностей. Пізнавальні (когнітивні) компоненти надають пізнанню в аудиті особливого значення, оскільки, є невід'ємною складовою набутого аудитором досвіду та його інтелектуального розвитку. Вони розвиваються та формуються в реальному процесі соціальної практики, яка визначає напрям, структуру і зміст судження аудитора.

Процес пізнання, відтворює методи практичних дій, які потім слугують основою для побудови логічних операцій, де основним завданням когнітивних процесів є генерування вже набутих (існуючих) знань в нові знання.

Досліджуючи фінансову звітність, одним із головних завдань аудитора є виділити з усього масиву інформації, інформацію, яка буде важливою для отримання переконливих доказів та надасть можливість достовірно відтворити факти. Аналізуючи документи, аудитор постійно шукає відповіді на поставлені ним питання та побудовані версії, що свідчить про пошуковий аспект аудитора. Ефективність вивчення фактів значною мірою буде залежати від знань аудитора про інформаційні якості різних об'єктів дослідження та від його індивідуального інформаційного запасу. Велике значення, при цьому, відіграють такі якості розуму аудитора, як: мобільність і швидкість, самостійність і цілеспрямованість, критичність і гнучкість. Вся зібрана та накопичена інформація про процеси та явища в процесі виконання завдання з аудиту, потребує відповідного узагальнення та осмислення, що є підтвердженням дискурсивного характеру мислення аудитора, що в перекладі з латині (*discursus*), означає міркування.

Взаємозв'язок з мовою є ще однією особливістю мислення аудитора. Кожне судження може бути вираженим з використанням слів і словосполучень — «проговорюється» за допомогою внутрішньої або зовнішньої мови. Яке б судження не сформувався, воно може мати прояв та існування у висловах лише на основі мовного матеріалу. З використанням мови висловлюються і закріплюються результати розумової діяльності аудитора, відбувається обмін думками, домагається взаєморозуміння між членами групи із завдання.

Практична діяльність аудитора пов'язана з постійним рішенням різноманітних завдань. Сутність

таких завдань полягає в досягненні поставленої мети. В основі процесу мислення аудитора, як людини — фахівця, котрий виконує завдання з аудиту, лежать ті ж самі розумові операції, за допомогою яких людина визначає мету, проблемні питання, розробляє план дій та вирішує задачу. А, оскільки, всі перелічені етапи рішення розумових завдань та їх послідовність, мають схожість із етапами виконання завдань з аудиту, вирішення завдань аудитор здійснює із застосуванням загальнонаукових методів, які є спеціальними елементами розумових операцій та є притаманними мисленню.

Отже, як сукупний рух (через посередні ланки) від дійсності через дію до думки і назад — від теоретичного через практичне до дійсності [13], саме так можна охарактеризувати формування відносин між теорією і практикою в аудиті, яке досягаються через форми мислення аудитора. А, оскільки, професій-

на адаптація пізнавально-розумових процесів при виконанні завдання з аудиту, має високий ступінь невизначеності, зумовлена потреба в застосуванні саме критичного мислення аудитора.

Таким чином, професійні компетенції аудитора базуються, не лише на його професійних здібностях, а і на особистих когнітивних здібностях, що включають, зокрема: сприйняття, увагу, пам'ять, мислення, мову, навчання, розум, мобільність і швидкість, самостійність і цілеспрямованість, критичність і гнучкість, уміння налагоджувати ефективні комунікації із членами колективу, які в свою чергу забезпечують формування професійних здібностей.

Отже, практика, як основний спосіб отримання та встановлення істинності знань, представляє собою складну, але разом з тим цілісну систему, яка включає в собі такі елементи, як необхідність пізнання, що визначає мету та цілеспрямовану діяльність,

Рис. 5. Процес виконання завдання з аудиту, як система професійної діяльності аудитора

Джерело: розроблено автором

об'єкт, на який націлена ця діяльність, засоби та професійні здібності, за допомогою яких досягається мета, і, нарешті, результат діяльності.

За результатами дослідження, наявна можливість процес виконання завдання з аудиту, представити, як систему професійної діяльності аудитора, оскільки, вона поєднує в собі всі елементи, які включені у практику (рис. 5).

Таким чином, оскільки, основною ціллю аудиту є висловлення думки аудитора щодо фінансової звітності, яка базується на сформованих аудиторських доказах, лише практика спроможна забезпечити основу для встановлення достовірності отриманих доказів і лише вона спроможна забезпечити таке встановлення. Іншого, більш надійного та фундаментального критерію істини, ніж практика, аудитор не має в своєму розпорядженні. Абсолютний і відносний характер усіх знань аудитора визначається критерієм практики, який містить в собі як абсолютний, так і відносний аспекти.

Висновки і перспективи подальших досліджень.
На підставі проведеного дослідження наявна можливість сформулювати наступні висновки:

Отже, наукове пізнання є невід'ємною складовою процесу аудиту, з наступних підстав:

- в процесі взаємодії об'єкта (суб'єкта управління) та суб'єкта аудиторської діяльності, формуються та проходять оцінку на відповідність критеріям аудиторські докази;
- розкриваються пізнавальні та розвиваються професійні здібності аудитора, які мають суттєвий вплив на формування професійного судження аудитора;
- істинність отриманих знань (якість доказів) в процесі такої взаємодії, створює всі підстави для формування обґрунтованих локальних суджень та судження щодо форми аудиторської думки стосовно об'єкта аудиту.

Література

1. Додаток до Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016–2017 років / пер. з англ. Київ: Аудиторська палата України / «Видавництво «Фенікс», 2018. Ч. 3. 1120 с.
2. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшкодувати істину в науках / пер. В Андрушка та С. Готальської. Київ: Тендем, 2011. 101 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/3061/1/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%20%D0%A0.pdf>
3. Кант І. Критика чистого розуму. Філософія Канта. URL: <https://tureligious.com.ua/krytyka-chystoho-rozumu-kanta/>
4. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія: монографія. Львів: «Ахілл». 2005. — 320 с.
5. Пасько З.О Теорія пізнання. Донецьк: ДНТУ. 2012. 63 с.
6. Данилюк Р.П.: гнесеологія та епістемологія: курс лекцій — філософія. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/2138.pdf>
7. Баранов П. П. Методология и методика формирования профессионального суждения о существенности: монография. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2011. 257 с.
8. Пожарицька І. М. Професійне судження в аудиті: теорія і практика: монографія. Сімферополь: ВД «Аріал», 2013. 356 с.
9. Юдинцева Л. А. Аудиторские доказательства как объективная основа мнения аудитора. Международный бухгалтерский учет. 2016. № 12. С. 41–51. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/auditorskie-dokazatelstva-kak-obektivnaya-osnova-mneniya-auditora-1>
10. Адамс Р. Основы аудита / под ред. Я. В. Соколова. Москва: ЮНИТИ, 1995. 398 с.
11. Філософія: підручник. Дніпропетровський університет ім. А. Нобеля. URL: <https://studfiles.net/preview/5424234/page:30>
12. Юридична психологія: вступ до спеціальності: навч. посібник. Київ: Національна академія внутрішніх справ. URL: https://www.naiu.kiev.ua/books/vstup_spec/new-page-2/rozdil1/tema_1_2.html
13. Давидов Г. М., Кужельний М. В. Система науки про аудит. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2572/1/6.pdf>

References

1. Dodatok do Mizhnarodnykh standartiv kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta su-putnikh posluh. Vydannia 2016–2017 rokiv / per. z anhl. Kyiv: Audytorska palata Ukrainy / «Vydavnytstvo «Feniks», 2018. Ch. 3. 1120 s.
2. Dekart R. Mirkuvannia pro metod, shchob pravylno spriamuvaty svii rozum i vidshkoduvaty istynu v naukakh / per. V Andrushka ta S. Hotalskoi. Kyiv: Tendem, 2011. 101 s. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/3061/1/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%20%D0%A0..pdf>
3. Kant I. Krytyka chystoho rozumu. Filosofiia Kanta. URL: <https://tureligious.com.ua/krytyka-chystoho-rozumu-kanta/>
4. Petrushenko V. L. Filosofiia znannia: ontolohiia, epistemolohiia, aksiolohiia: monohrafiia. Lviv: «Akhil». 2005. 320 s.
5. Pasko Z. O. Teoriia piznannia. Donetsk: DNTU. 2012. 63 s.
6. Danyliuk R. P.: hneseolohiia ta epistemolohiia: kurs leksii — filosofiia. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/2138.pdf>
7. Baranov P. P. Metodolohiia y metodyka formyrovannia professyonalnogo suzhdeniia o sushchestvennosti: monohrafiia. Kemerovo: Kuzbassvuzyzdat, 2011. 257 s.
8. Pozharytska I. M. Profesiine sudzhennia v audyti: teoriia i praktyka: monohrafiia. Simferopol: VD «Arial», 2013. 356 s.
9. Yudyntseva L. A. Audytorskye dokazatelstva kak ob'ektyvnaia osnova mneniia audytora. Mezhdunarodnyi bukhkhalterskyi uchet. 2016. № 12. S. 41–51. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/auditorskie-dokazatelstva-kak-obektivnaya-osnova-mneniya-auditora-1>
10. Adams R. Osnovy audyta / pod red. Ya. V. Sokolova. Moskva: YuNYTY, 1995. 398 s.
11. Filosofiia: pidruchnyk. Dnipropetrovskyi universytet im. A. Nobelia. URL: <https://studfiles.net/preview/5424234/page:30>
12. Yurydychna psykholohiia: vstup do spetsialnosti: navch. posibnyk. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. URL: https://www.naiu.kiev.ua/books/vstup_spec/new-page-2/rozdil1/tema_1_2.html
13. Davydov H. M., Kuzhelnyi M. V. Systema nauky pro audyt. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2572/1/6.pdf>

Матвієнко Роман Олександрович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та бізнес-технологій
Національний авіаційний університет

Матвиенко Роман Александрович
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики и бизнес-технологий
Национальный авиационный университет

Matviienko Roman
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Economics and Business Technologies
National Aviation University

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5162

ТИПИ НЕЗАЛЕЖНИХ ДИВЕРСИФІКАЦІЙ В СУЧАСНИХ БІЗНЕС-ГРУПАХ

ТИПЫ НЕЗАВИСИМЫХ ДИВЕРСИФИКАЦИЙ В СОВРЕМЕННЫХ БИЗНЕС-ГРУППАХ

TYPES OF UNRELATED DIVERSIFICATION IN MODERN BUSINESS-GROUPS

Анотація. У статті показано види стратегічних ресурсів і методи пошуку ресурсів, а також типи незалежних диверсифікацій. У проведенні диверсифікацій спостерігаються сильні серійні і між секційні відмінності. Визначення продуктивності також динамічно змінюється в різних бізнес-об'єднаннях. Існуючі дослідження присвячені тому, як корпоративна диверсифікація створює цінність і використовує міри стосунків як посередницькі змінні. Показано класифікації диверсифікацій, їхня ефективність, подано рекомендації з проведення диверсифікації.

Що робить деякі види незв'язаної диверсифікації успішними, а інші-катастрофічними? Лише в небагатьох дослідженнях основна увага приділяється тому, як здійснювати незв'язану диверсифікацію з метою підвищення фінансових показників і соціального впливу фірм. Розроблено дві концепції для класифікації незв'язаних методів диверсифікації, а саме: спосіб накопичення і стиль зростання вартості. Концепція стилю накопичення розроблена з використанням ресурсного підходу фірми (накопичення проти придбання стратегічних факторів). Стиль зростання вартості розроблений на основі відмінності між вартістю і зростанням фірм і концепції життєвих циклів галузі.

Запропоновано два поняття для опису практики незв'язаної диверсифікації: стиль накопичення і стиль зростання вартості.

В статті містяться пропозиції про те, як здійснювати незв'язану диверсифікацію. Проаналізовано 4 типи диверсифікаційних практик, які породжують різні соціальні наслідки. Взаємозв'язок між практикою диверсифікації і продуктивністю продемонстрував різні моделі, які варіюються в залежності від бізнес-об'єднання і часу. Фірми враховують не тільки свої фінансові дані, але і свій соціальний вплив на міжгалузеву годану вартість і створення робочих місць при визначенні своєї загальної ефективності. Крім того, висвітлено відмінності в ефективності стратегій диверсифікації і у визначенні ефективності діяльності в різних організаціях і в часі.

Результати дослідження породжують ряд важливих управлінських наслідків. По-перше, всі види незв'язаної диверсифікації не є однаковими. Тому кожний тип незв'язаної диверсифікації повинен розглядатися по-різному. По-друге, типи ресурсів та способи отримання основних стратегічних ресурсів і компетенцій можуть призводити до неоднорідності результатів діяльності. Існує як мінімум два способи отримання стратегічних ресурсів: придбання на ринках стратегічних факторів

і накопичення з плином часу. Доведено, що спосіб отримання стратегічних ресурсів так само важливий, як і ресурси, які фірма використовує для пояснення гетерогенної діяльності фірми.

Ключові слова: накопичення, диверсифікація, зростання, підхід з урахуванням природних ресурсів, цінність.

Анотація. В статті показані види стратегічних ресурсів і методи пошуку ресурсів, а також типи незалежних диверсифікацій. В проведенні диверсифікацій спостерігаються сильні серійні і міжсекційні відмінності. Визначення продуктивності також динамічно змінюється в різних бізнес-групах. Існуючі дослідження присвячені тому, як корпоративна диверсифікація створює цінність і використовує заходи відносин як посередні змінні. Показані класифікації диверсифікацій, їх ефективність, дані рекомендації по проведенню диверсифікації.

Що робить деякі види незалежної диверсифікації успішними, а інші – катастрофічними? Лише в небагатьох дослідженнях основна увага приділяється тому, як здійснювати незалежну диверсифікацію з метою підвищення фінансових показників і соціального впливу фірми. Розроблено дві концепції для класифікації незалежних методів диверсифікації, а саме: спосіб накоплення і стиль росту цінності. Концепція стилю накоплення розроблена з використанням ресурсного підходу фірми (накоплення проти придбання стратегічних факторів). Стиль росту цінності розроблено на основі відмінності між цінністю і ростом фірми і концепції життєвих циклів галузі.

Предложено два поняття для описання практики незалежної диверсифікації: стиль накоплення і стиль росту цінності.

В статті наведено пропозиції про те, як здійснювати незалежну диверсифікацію. Проаналізовано 4 типи диверсифікаційних практик, які породжують різні соціальні наслідки. Взаємозв'язок між практикою диверсифікації і продуктивністю продемонструвало різні моделі, які варіюються в залежності від бізнес-об'єднання і часу. Бізнес-групи беруть до уваги не тільки свої фінансові дані, але і своє соціальне вплив на міжгалузеву додану цінність і створення робочих місць при визначенні своєї загальної ефективності. Крім того, виявлені відмінності в ефективності стратегій диверсифікації і в визначенні ефективності діяльності в різних організаціях і в часі.

Результати дослідження породжують ряд важливих управлінських наслідків. По-перше, всі види незалежної диверсифікації не є однаково. Тому кожен тип незалежної диверсифікації повинен розглядатися по-різному. По-друге, типи ресурсів і способи отримання основних стратегічних ресурсів і компетенцій можуть призводити до неоднорідності результатів діяльності. Існує як мінімум два способи отримання стратегічних ресурсів: придбання на ринках стратегічних факторів і накоплення з течією часу. Доведено, що спосіб отримання стратегічних ресурсів так само важлив, як і ресурси, які фірма використовує для пояснення гетерогенної діяльності фірми.

Ключевые слова: накоплення, диверсифікація, ріст, підхід з урахуванням природних ресурсів, цінність.

Summary. Not only the types of strategic resources, but also the methods of sourcing resources are found to result in heterogeneous firm performances. Not all unrelated diversifications are same either. There are strong serial and cross-sectional dynamics about the execution of various practices of unrelated diversification. The definition of performance also dynamically changes across different business groups. The existing literature focuses on how corporate diversification creates value, using measures of relatedness as moderating variables. We contribute to the research by classifying diversification practices, investigating their performance and recommending how to undertake unrelated diversification.

What makes some unrelated diversification successful and others disastrous? Only a few studies focus on how to implement unrelated diversification to improve financial performance and the social impact of firms. Two concepts have been developed for the classification of unrelated diversification methods, namely, the method of accumulation and the style of value growth. The concept of the style of accumulation is developed using the resource approach of the company (accumulation against the acquisition of strategic factors). The value growth style is designed based on the difference between the value and growth of firms and the concept of industry life cycles.

Two concepts are proposed to describe the practice of unrelated diversification: the style of accumulation and the style of value growth.

The article contains proposals on how to implement unrelated diversification. 4 types of diversification practices that generate various social consequences are analyzed. The relationship between diversification practices and productivity has been demonstrated by different models, which vary according to business combination and time. Firms consider not only their financial data, but also their social impact on cross-sectoral value added and job creation in determining their overall efficiency. In

addition, differences were found in the effectiveness of diversification strategies and in determining the effectiveness of activities in different organizations and over time.

The results of the study give rise to a number of important management consequences. First, all types of unrelated diversification are not the same. Therefore, each type of unrelated diversification should be treated differently. Second, the types of resources and the ways in which core strategic resources and competencies are obtained can lead to heterogeneity in performance. There are at least two ways to obtain strategic resources: acquisition of strategic factors in the markets and accumulation over time. It is proved that the method of obtaining strategic resources is as important as the resources that the firm uses to explain the heterogeneous activities of the firm.

Key words: accumulation, diversification, growth, resource-based view, value.

Постановка проблеми. Що робить деякі види незв'язаної диверсифікації успішними, а інші — катастрофічними? Лише в небагатьох дослідженнях основна увага приділяється тому, як здійснювати незв'язану диверсифікацію або створення бізнес-об'єднання з метою підвищення фінансових показників і соціального впливу організацій. В даній статті буде проведений аналіз двох концепцій для класифікації незв'язаних методів диверсифікації, а саме: стиль накопичення і стиль зростання вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та науково-методичні основи диверсифікації діяльності розглянуті в працях зарубіжних вчених Аронова О. М. [1], Друкера П. [2], Мінцберга Г. [3], Портера М. [4], Стрикленда А. Дж. и Томпсона А. [5], Фатхутдінова Р. А. [6]. Запропоновані ними концепції глибоко опрацьовані й набули розвитку в працях вітчизняних вчених Борисової В. А. [7], Бутенко Н. В. [8], Ілляшенка С. М. [9], Куденко Н. В. [10], Моїсєєва В. Г. [11], Радевої М. М. [12], Тяна Р. Б. [13] та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка практичних засад формування та управління стратегіями диверсифікації діяльності бізнес-об'єднань у ринкових умовах господарювання. Для досягнення поставленої мети роботи були сформульовані такі основні задачі:

- провести критичний аналіз та узагальнити теоретичні підходи до визначення сутності і змісту диверсифікації;
- дослідити проблеми управління диверсифікацією в системі стратегічного управління підприємством;
- розробити практичні рекомендації для застосування незв'язаних методів диверсифікації.

Виклад основного матеріалу. Пропонується два поняття для опису практики незв'язаної диверсифікації: стиль накопичення і стиль зростання вартості.

Стиль накопичення. Стиль накопичення посилюється з диверсифікацією через інвестиції в нові

родовища або через нарощування ресурсів і можливостей. Тому стиль накопичення послаблюється, якщо фірми диверсифікуються шляхом придбання або об'єднання з існуючими фірмами або факторами. З поняттям стилю накопичення пов'язані три напрями.

По-перше, досліджується основний аргумент ресурсно-орієнтованого судження фірми щодо того, як розвиваються ресурси фірми. Ця точка зору стверджує, що фірми досягають стійких конкурентних переваг, заснованих на їх зв'язках цінних ресурсів. Фірми диверсифікуються, щоб розширити і експлуатувати свої традиційні ресурси [14–16]. Є дві відомі теорії про походження ресурсів. Одна теорія стверджує, що ресурси як товар існують на ринках стратегічних факторів з недосконалою конкуренцією, на яких фірми з неоднорідними очікуваннями щодо вартості ресурсів торгують факторами один з одним [17]. Інша теорія стверджує, що фірми накопичують ресурси, вибираючи шляхи змінних потоків з плином часу [18]. В цілому, теорія, висунута Barney, підкреслює придбання ресурсів, яке описує стиль низького накопичення в нашій структурі. Навпаки, теорія Dierickx і Cool [18] описує високий стиль накопичення. Таким чином, концептуалізація стилю ступеня накопичення включає в себе обидві ці теоретичні перспективи.

По-друге, існує напрям, який розрізняє інвестиції в нові родовища, злиття і поглинання і спільні підприємства [19–21]. Цей напрям також тісно пов'язаний з ресурсним підходом фірми. Недосконалі ринки злиттів і поглинань нагадують ринки стратегічних факторів, які пропонують можливості «торгувати іншими ринковими ресурсами і купувати або продавати ресурси у зв'язках», а також поєднувати технологічні можливості і ринкові контакти [16]. Інвестиції в нові родовища можна розглядати як розширення набору ресурсів, які фірма накопичує до свого виходу на ринок. Відповідні дослідження з інвестицій в нові родовища досліджують проведення органічного зростання або внутрішнього

розвитку. Хоча органічне зростання включає в себе низький рівень організаційних суперечностей, цей тип росту може зайняти багато часу в порівнянні з придбанням [22].

Стиль зростання цінності. Стиль зростання вартості визначається як ступінь, в якій фірми диверсифікуються в секторі зростання, а не в секторі вартості. Бізнес-групи, які більше диверсифікуються в секторах зростання, отримують високі оцінки стилю зростання вартості; в той час як бізнес-групи, які більше диверсифікуються в секторах вартості, отримують нижчі оцінки стилю зростання вартості.

По-перше, багато показників, які вимірюють вартість варіантів зростання фірм, що можуть бути використані для класифікації фірм як вартісних, так і зростаючих фірм, включаючи q Тобіна і мультиплікатори прибутку [23]. Коефіцієнт вартості визначається як різниця очікуваної прибутковості між портфелями фірм, що займаються оцінкою вартості, і портфелями фірм, що займаються зростанням. Фірми з ціннісними варіантами зростання називаються фірмами зростання, тоді як фірми з цінністю мають контрастні характеристики. Зростаючі фірми широко представлені в секторах, які мають широкі інвестиційні можливості. Вартість опціону на зростання залежить від кількості та якості інвестиційних можливостей, якими володіє фірма [24; 16; 25], для отримання доказів про наслідки варіантів росту і факторів вартості.

По-друге, модель життєвого циклу продукту поширюється на галузі для розгляду змін на промислових етапах [26] для спільного обговорення моделі життєвого циклу продукту. Цей напрям також тісно пов'язаний з факторами вартості і зростання. Галузі на їх ранніх стадіях, ймовірно, будуть розташовані в секторі зростання [26].

Оцінка стилю зростання вартості фірми відносно проста. Щоб визначити, чи знаходиться фірма на стадії впровадження або зростання, ми просто підраховуємо кількість існуючих підприємств і домінуючих гравців в секторі. Крім того, існує загальний консенсус щодо того, чи перебуває галузь в секторі вартості або в секторі зростання.

Оцінка стилю накопичення більш проблематична. Злиття і поглинання є остаточними індикаторами низького стилю накопичення. Однак не всі інвестиції в нові родовища свідчать про високий стилі накопичення, оскільки бізнес-об'єднання може легко купувати основні ресурси, такі як ліцензії або людський капітал на ринках стратегічних чинників замість того, щоб створювати ці ресурси всередині країни.

По-третє, дохід, отриманий від диверсифікації у всіх випадках диверсифікації, дорівнює коефіці-

єнту доходу стилю. Наприклад, стиль накопичення бізнес-об'єднань дорівнює відношенню виручки від диверсифікації, що проводиться через накопичення, до прибутку від усіх випадків диверсифікації в бізнес-об'єднання. Аналогічним чином, стиль зростання вартості бізнес-об'єднання дорівнює доходу від його диверсифікації сектора зростання, поділеному на дохід від усіх випадків його диверсифікації.

Щоб спростити обговорення, виділимо 4 підмножини бізнес-об'єднань з комбінаціями високих і низьких рівнів накопичення і стилів зростання вартості: дослідники, загарбники, венчурні організації і асимілятори. Дослідники — це бізнес-об'єднання з високим накопиченням і високими стилями зростання. Венчурні організації знаходяться в низьких стилях накопичення і високої вартості зростання; асимілятори знаходяться в низьких стилях накопичення і низької вартості зростання.

Підвищення фінансових показників є важливою метою будь-якої стратегії диверсифікації. Таким чином, дослідження збільшення фінансових показників, що відповідають 4 нез'язаним методам диверсифікації (дослідник, загарбник, венчурна організація і асимілятор), створює упередженість вибірки. Змінні інструментів, моделювання Хекмана або зіставлення балів схильності можуть ініціювати зміщення вибірки.

Найбільш важливими позитивними зовнішніми ефектами, які фірма може створити в суспільстві й економіці, є створення великої кількості нових робочих місць і створення більшої вартості через ланцюжок створення вартості. Міжгалузева додана вартість може бути поступово виміряна за допомогою таблиці Леонт'єва. Таблиця Леонт'єва є популярним інструментом серед економістів для проведення міжгалузевого аналізу. Показники створення робочих місць і міжгалузевої ефективності практично не залежать від ендогенності, оскільки вони навряд чи будуть основною метою або метою корпоративних стратегій диверсифікації.

Створення робочих місць і міжгалузеві показники ефективності легко оцінити. Для аналізу ступеня створення робочих місць, визначається, скільки робочих місць фірма створила на грошову суму, яку витратила розглянута фірма. Ця нормалізована міра управляє розмірними ефектами. Для вимірювання ступеня міжгалузевої доданої вартості використовується таблиця Леонт'єва, традиційна міра створення міжгалузевої вартості.

У таблиці 1 представлені результати аналізу.

У цілому, дослідники збільшують як створення робочих місць, так і міжгалузеву додану вартість більше, ніж інші види диверсифікації бізнес-об'єд-

Таблиця 1

Внесок різних стратегій диверсифікації в створення робочих місць і міжгалузеву додану вартість

Метод оцінки	Створення робочих місць	Міжгалузєва додана вартість
Середньозважена величина	дослідник > венчурна організація > асимілятор > загарбник	дослідник > асимілятор > загарбник > венчурна організація
Середньоарифметична величина	дослідник > венчурна організація > загарбник > асимілятор	дослідник > асимілятор > загарбник = венчурна організація

нань (Таблиця 1). Це можна розглядати як цінну диверсифікацію для соціального забезпечення. Венчурні організації вміють стимулювати створення робочих місць, але не створювати додану міжгалузєву вартість. Ефективність асиміляторів по відношенню до загарбників неоднозначна і підлягає класифікації і ваговим схемам. Більш детальний аналіз показує, що загарбники мають порівняльну перевагу у створенні робочих місць і слабке місце в міжгалузєвій доданій вартості порівняно з асиміляторами. Ці результати надійні і підтримують схему класифікації бізнес-об'єднань.

Продуктивність, яку бізнес-об'єднання намагаються максимізувати, може включати соціальний вплив. Відносна вага, яку фірма надає фінансовим і соціальним показникам, може залежати від бізнес-групи, до якої вона належить. Крім того, бізнес-об'єднання може оптимізувати свою стратегію диверсифікації за рахунок конкретної комбінації стратегій накопичення і зростання вартості.

Оцінюються 3 види діяльності фірми: створення робочих місць, міжгалузєва додана вартість і виручка. Створення робочих місць і міжгалузєва додана вартість являють собою соціальні показники. Загальна продуктивність фірми — це поєднання цих трьох показників ефективності. Таким чином, продуктивність фірми

$$i = Y_i \equiv R(1 + w_1(X) \times V + w_2(X) \times J), \quad (1)$$

де R — виручка фірми;

V — кількість міжгалузєвої вартості, доданої фірмою;

J — кількість робочих місць, створених фірмою;

$w_1(X)$ і $w_2(X)$ — відносна вага міжгалузєвого додання вартості і створення робочих місць відповідно.

Вагові коефіцієнти продуктивності є експоненціальними функціями лінійних комбінацій бізнес-об'єднання і показників року. Це рівняння передбачає, що кожне бізнес-об'єднання може визначати свою ефективність по-різному в залежності від інтересів своїх власників, своїх відносин із зацікавленими сторонами (наприклад, урядом) і своєї схильності використовувати неринкові стратегії. Припускається, що визначення продуктивності

фірм може змінюватися з плином часу. Однак малоймовірно, що будь-яка вага продуктивності буде негативною. Таким чином, вага продуктивності моделюється як експоненціальні переходи лінійних комбінацій моделей бізнес-об'єднань та років (X).

Продуктивність фірми (Y_i) є функцією стратегій і неспостережуваних шоків (ε_i). Дослідження включає в себе способи, якими стратегії диверсифікації визначають продуктивність фірми. Вище було визначено 4 типи практики диверсифікації: асимілятор, загарбник, венчурна організація і дослідник. Ця класифікація призводить до можливості моделювання продуктивності у вигляді

$$Y_i = \alpha_0(X) + \alpha_1(X) \times Z_i + \alpha_2(X) \times B_i + \alpha_3(X) \times D_i + \varepsilon_i, \quad (2)$$

де Z — загарбник,

B — венчурна організація,

D — дослідник.

У цьому рівнянні асимілятор є еталонною категорією. Тому коефіцієнти $\alpha_i(X)$, які називаються коефіцієнтами стратегії, вказують, як ефективність фірми реагує на практику, яка відхиляється від еталонної практики. Ці коефіцієнти, ймовірно, будуть варіюватися, оскільки співвідношення між ефективністю та конкретною стратегією може варіюватися для кожного бізнес-об'єднання і для кожного року. Деякі бізнес-об'єднання можуть бути кращими в певних стратегіях, ніж в інших стратегіях, і досвід стратегії також може змінюватися з плином часу. Таким чином, значення $\alpha_i(X)$ моделюються як функції лінійних комбінацій з використанням змодельованих змінних для кожного бізнес-об'єднання і року (X).

Підводячи підсумок, наша модель виглядає наступним чином:

$$Y_i = \alpha_0(X) + \alpha_1(X) \times Z_i + \alpha_2(X) \times B_i + \alpha_3(X) \times D_i + \varepsilon_i,$$

$$Y_i \equiv R(1 + w_1(X) \times V + w_2(X) \times J)$$

$$X \equiv \{\text{бізнес-об'єднання, рік}\} \quad (3)$$

Як стратегії, так і продуктивність фірми є ендогенними. Фірми вибирають стратегії для підвищення продуктивності. І навпаки, ефективність фірми залежить від її вибору і виконання стратегій. Звичайні оцінки найменших квадратів даватимуть суперечливі оцінки за наявності ендогенності. Крім того, наведена модель нелінійна. Тому необхідно

включити умови моменту (ортогональності). Наша умова моменту для спостереження i (тобто фірма) для даного року — це $g(X_i, \Theta) \equiv X_i' \varepsilon_i$. У наведеному вище рівнянні Θ означає набір параметрів, що характеризують вагові коефіцієнти продуктивності w_j і коефіцієнти стратегії α_j .

Ми використовуємо узагальнений метод моментів [27] для оцінки цього набору параметрів (Θ). Щоб описати дану процедуру GMM, нехай Θ — набір параметрів, що характеризують функціональні форми w і α . Визначимо умови моменту наступним чином:

$$g(X_i, \Theta) \equiv X_i' \varepsilon_i = X_i' (Y_i - \alpha_0(X) - \alpha_1(X) * Z_i - \alpha_2(X) * B_i - \alpha_3(X) * D_i - \varepsilon_i) \quad (4)$$

Тоді оцінка GMM (Θ_{GMM}) стає наступною:

$$\Theta_{GMM} = \underset{\theta \in \Theta}{\operatorname{argmin}} \dot{m}(\theta) \Omega^{-1} \dot{m}(\theta) \quad (5)$$

$$\dot{m}(\theta) \equiv \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N g(X_i, \theta) \quad (6)$$

$$\Omega = E(g(X_i, \theta) g(X_i, \theta)') \quad (7)$$

Ми оцінюємо Ω відповідно до процедури, описаної [28], яка використовує гетероскедастичність і автокореляційну узгоджену (НАС) оцінку дисперсії Ω lag=2:

$$\Omega_{HAC} = \Gamma_0(\theta_c) + \frac{1}{\operatorname{lag}} \sum_j^{\operatorname{lag}-1} w_{j,n} (\Gamma_j(\theta_c) + \Gamma_j'(\theta_c)) \quad (8)$$

$$\Gamma_j(\theta_c) \equiv \frac{1}{N} \sum_{t=j+1}^N g(X_t, \theta_c) g(X_{t-j}, \theta_c). \quad (9)$$

У наведених вище рівняннях θ_c є узгодженою оцінкою оцінюваних параметрів. Ми використовуємо методи Марківського ланцюга Монте-Карло (МСМС) для полегшення наших оцінок GMM [29].

Висновки. Коефіцієнти для інших стратегій вимірюють зміни в продуктивності, які відбуваються в міру відхилення практики диверсифікації фірм від стратегій, використовуваних асиміляторами. Доцільно моделювати коефіцієнти як функції даних бізнес-об'єднання і року. Із зібраних спостережень можливо сформулювати рекомендації для кожного бізнес-об'єднання, що дозволить кожній з досліджуваних компаній реалізувати свою бажану продуктивність.

Також проаналізовано, сприйняття фірмою своєї діяльності та якою мірою вона враховує соціальні наслідки своєї діяльності на додачу до своїх фінансових показників. Доцільно класифікувати бізнес-об'єднання в 4 групи. Фірми групи I не займаються ні міжгалузевим додаванням вартості, ні створенням робочих місць. Фірми групи II не беруть до уваги міжгалузеву додану вартість, але можуть бути стурбовані створенням робочих місць. Фірми групи III можуть брати до уваги створення робочих місць, але не враховувати міжгалузеву додану вартість. Фірми групи IV можуть займатися як міжгалузевим додаванням вартості, так і створенням робочих місць. З точки зору соціального планування, фірми в групі IV є найбільш привабливими компаніями.

Проведений аналіз виявив 4 типи диверсифікаційних практик, які породжують різні соціальні наслідки. Взаємозв'язок між практикою диверсифікації і продуктивністю продемонстрував різні моделі, які варіюються в залежності від бізнес-об'єднання і року. Продемонстровано які фірми враховують не тільки свої фінансові дані, але і свій соціальний вплив на міжгалузеве збільшення вартості і створення робочих місць при визначенні своєї загальної ефективності. Крім того, виявлено відмінності в ефективності стратегій диверсифікації і у визначенні ефективності діяльності в різних організаціях і в часі.

Результати породжують ряд важливих управлінських наслідків. По-перше, всі види незв'язаної диверсифікації не є однаковими. Тому кожний тип незв'язаної диверсифікації і кожна форма асоційованого створення бізнес-об'єднання повинні розглядатися по-різному. По-друге, типи ресурсів та способи отримання основних стратегічних ресурсів і компетенцій можуть призводити до неоднорідності результатів діяльності. Існує як мінімум два способи отримання стратегічних ресурсів: придбання на ринках стратегічних факторів і накопичення з плином часу. Доведено, що спосіб отримання стратегічних ресурсів так само важливий, як і ресурси, якими володіє фірма при поясненні гетерогенної діяльності фірми.

Література

1. Аронов А. М. Диверсификация производства: теория и стратегия развития. С.-Петербург: Лениздат, 2000. 126 с.
2. Drucker P. The Theory of the Business // Harvard Business Review Classics. 2017.
3. Минцберг Г. Стратегический процесс. Концепции, проблемы, решения. С.-Петербург: Питер, 2003. 514 с.
4. Porter M. Strategy and Competition: The Porter Collection // Harvard Business Review Classics. 2014.
5. Strickland A., Thompson A. Strategic management: concepts and cases // Harvard Business Review Classics. 1998.
6. Фатхудинов Р. А. Инновационный менеджмент. С.-Петербург: Питер, 2002. 400 с.

7. Борисова В. А. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва фермерських господарств. Суми: Довкілля, 2002. 202 с.
8. Бутенко Н. В. Диверсифікація виробництва: цілі та стратегії реалізації // Економіка АПК. 2003. № 7. С. 109–114.
9. Ілляшенко С. М. Аналіз дослідницького потенціалу при виборі стратегій диверсифікації в системі стратегічно-інноваційного управління підприємством. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2007. № 22. С. 258–266.
10. Куденко Н. В. Маркетингові стратегії фірми: монографія. Київ: КНЕУ, 2002. 245 с.
11. Моїсєєв В. Г. Маркетингове управління диверсифікацією виробництва на промисловому підприємстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01. Донецьк, 2003. 21 с.
12. Радєва М. М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.02.03. Дніпропетровськ, 2005. 210 с.
13. Тянь Р. Б. Планирование и контроль деятельности предприятий: учебник. Днепропетровск: Наука и образование, 2003. 300 с.
14. Penrose E. T. The Theory of the Growth of the Firm. 1959. Wiley: N.Y.
15. Panzar J. C., Willing R. D. Economies of scope. The American Economic Review. 2001. № 71, P. 268–272.
16. Wernerfelt B. The resource-based view of the firm: Ten years after. Strategic Management Journal. 2015. № 16, P. 171–174.
17. Peteraf M. A. The cornerstones of competitive advantage: a resource-based view. Strategic Management Journal. 2013. № 14, P. 179–191.
18. Montgomery C. A. Corporate diversification. The Journal of Economic Perspectives. 2014. № 8, P. 163–178.
19. Barney J. B. Strategic factor markets: expectations, luck, and business strategy. Management science. 2006. № 32, P. 1231–1241.
20. Brouthers K. D., Brouthers L. E. Acquisition or greenfield start up. Institutional, cultural and transaction cost influences. Strategic Management Journal. 2012. № 21, P. 89–97.
21. Vermeulen F., Barkema H. Learning through acquisitions. Academy of Management Journal. 2013. № 44, P. 457–476.
22. Harzing A. W. Acquisitions versus greenfield investments: International strategy and management of entry modes. Strategic Management Journal. 2014. № 23, P. 211–227.
23. Nocke V., Yeaple S. Cross-border mergers and acquisitions vs. greenfield foreign direct investment: The role of firm heterogeneity. Journal of International Economics. 2019. № 72, P. 336–365.
24. Tobin J. A general equilibrium approach to monetary theory. Journal of money, credit and banking. 1969. № 1, P. 15–29.
25. Fama E. F., French K. R. The value premium and the CAPM. The Journal of Finance. 2018. № 61, P. 2163–2185.
26. Levitt T. Exploit the product life cycle. Harvard Business Review. 1965. № 43, P. 81–94.
27. Hansen L. P. Large sample properties of generalized method of moments estimators. Econometrica. 2002. № 50, P. 1029–1054.
28. White H. Maximum likelihood estimation of misspecified models. Econometrica. 2002. № 50, P. 1–25.
29. Chernozhukov V., Hong H. An MCMC approach to classical estimation. Journal of Econometrics. 2015. № 115, P. 293–346.

References

1. Aronov, A. M. (2000). Diversifikacija proizvodstva: teorija i strategija razvitija. S.-Peterburg: Lenizdat [in. Russ.].
2. Drucker, P. (2017). The Theory of the Business // Harvard Business Review Classics.
3. Minberg, G. (2003). Strategicheskij process. Konceptii, problemy, reshenija. S.-Peterburg: Piter [in. Russ.].
4. Porter, M. (2014). Strategy and Competition: The Porter Collection // Harvard Business Review Classics.
5. Strickland, A. & Thompson, A. (1998). Strategic management: concepts and cases // Harvard Business Review Classics.
6. Fathudinov, R. A. (2002). Innovacionnyj menedzhment. S.-Peterburg: Piter, [in. Russ.].
7. Borysova, V. A. (2002). Dyversyfikatsiia sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva fermers'kykh hospodarstv. Sumy: Dovkillia [in Ukrainian].
8. Butenko, N. V. (2003). Diversification of production: goals and implementation strategies. Ekonomika APK, 7, 109–114 [in Ukrainian].

9. Iliashenko, S. M. (2007). Analysis of research potential in the selection of diversification strategies in the system of strategic and innovative enterprise management. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, 22, 258–266 [in Ukrainian].
10. Kudenko, N. V. (2002). *Marketynhovi stratehii firmy: monohrafiia*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
11. Moiseiev, V. H. (2003). Marketing management of diversification of production in an industrial enterprise (Abstract of PhD in economics). *Economics, organization and management of enterprises*. Donetsk.
12. Radieva, M. M. (2005). Mechanism of formation of diversification policy of the enterprise in the conditions of transformational economy (PhD in economics). *Organization of management, planning and regulation of the economy*. Dnipropetrovs'k.
13. Tjan, R. B. (2003). *Planirovanie i kontrol' dejatel'nosti predpriyatij*. Dnepropetrovsk: Nauka i obrazovanie [in Russ.].
14. Penrose, E.T. (1959). *The Theory of the Growth of the Firm*: Wiley: N.Y.
15. Panzar, J.C. & Willing, R.D. (2001). Economies of scope. *The American Economic Review*, 71, 268–272.
16. Wernerfelt, B. (2015). The resource-based view of the firm: Ten years after. *Strategic Management Journal*, 16, 171–174.
17. Peteraf, M.A. (2013). The cornerstones of competitive advantage: a resource-based view. *Strategic Management Journal*, 14, 179–191.
18. Montgomery, C.A. (2014). Corporate diversification. *The Journal of Economic Perspectives*, 8, 163–178.
19. Barney, J.B. (2006). Strategic factor markets: expectations, luck, and business strategy. *Management science*, 32, 1231–1241.
20. Brouthers, K.D. & Brouthers, L.E. (2012). Acquisition or greenfield start up. Institutional, cultural and transaction cost influences. *Strategic Management Journal*, 21, 89–97.
21. Vermeulen, F. & Barkema, H. (2013). Learning through acquisitions. *Academy of Management Journal*, 44, 457–476.
22. Harzing, A.W. (2014). Acquisitions versus greenfield investments: International strategy and management of entry modes. *Strategic Management Journal*, 23, 211–227.
23. Nocke, V. & Yeaple, S. (2019). Cross-border mergers and acquisitions vs. greenfield foreign direct investment: The role of firm heterogeneity. *Journal of International Economics*, 72, 336–365.
24. Tobin, J. (1969). A general equilibrium approach to monetary theory. *Journal of money, credit and banking*, 1, 15–29.
25. Fama, E.F. & French, K.R. (2018). The value premium and the CAPM. *The Journal of Finance*, 61, 2163–2185.
26. Levitt, T. (1965). Exploit the product life cycle. *Harvard Business Review*, 43, 81–94.
27. Hansen, L.P. (2002). Large sample properties of generalized method of moments estimators. *Econometrica*, 50, 1029–1054.
28. White, H. (2002). Maximum likelihood estimation of misspecified models. *Econometrica*, 50, 1–25.
29. Chernozhukov, V. & Hong, H. (2015). An MCMC approach to classical estimation. *Journal of Econometrics*, 115, 293–346.

Bratko Oleksandra
Associate Professor
Ternopil National Economic University

Myhal Oksana
PhD, Associate Professor
Ternopil National Economic University

Blazhey Iryna
Postgraduate of the
Ternopil National Economic University

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5163

CONSUMER BEHAVIOR TRENDS IN UKRAINE UNDER RAPID TECHNOLOGICAL CHANGE

Summary. Positive dynamics of consumer behavior is an important condition for economic stability. It is based on various economic and non-economic factors that require regular monitoring for a quick response to potential changes. The well-timed response to the transformation of consumer behavior allows companies to more effectively pursue a marketing policy, satisfy more needs, and increase competitiveness. This problem is particularly relevant given the large-scale globalization processes and the economic and political changes that accompany Ukrainian society today. The purpose of the article is to identify the main trends in consumer behavior in Ukraine. In this article we analyzed the tendencies of Ukrainian consumers when making a choice in a process of purchasing a product or service and then determined the key focus on their own desires. Also, both in Ukraine and at the global level, there is a tendency towards a decrease in the level of loyalty to trademarks and a growing distrust towards advertising, but the tendency towards the cheapest products is not determined. The research identified the main sources of information about products and services which consumers use. In particular, due to the growing popularity, the sources of consumer information on the Internet are considered in more details. The development of Internet technologies has influenced the emergence of a sharing economy, which shows a change in consumer attitude not only towards purchase points, but also towards actual purchases. The survey for which motivation is chosen as the key psychological factor influencing consumer behavior showed that the main buying motives for Ukrainians are their own benefits and benefits for society. The dynamics of the Index of Consumer Sentiment in Ukraine showed a positive increase in the expectations of Ukrainians in connection with future presidential elections, but an absolute majority of citizens believe that Ukraine is in crisis situation and therefore rationalism and thriftiness have become the main changes in Ukrainian consumer behavior.

Key words: consumer behavior, consumer expectations, digital technologies, green market, purchase decision, sharing economy, trend.

Statement of the problem. Current unstable economic and political situation throughout the world, globalization processes dynamics and openness of markets, rapid technological development, as well as the change of generations create the basis for the emergence and development of new trends in consumer markets and directly in consumer behavior.

In recent years consumer behavior is becoming increasingly important, because it is a measure of the social status of customers, their cultural development. It is also determines and forms certain market segments, determines the general state of market demand and stimulates the development of production and trade. Knowledge of modern trends in consumer behavior

enables businesses to more effectively develop practical tools for establishing close contacts with their customers, understand the motives and values which consumers follow when shopping and, consequently, increase the profitability and competitiveness of their business.

Analysis of recent researches and publications.

Many well-known marketing and psychology researchers considered the problems of consumer behavior in their works. Kotler and Keller [9] emphasized the great importance of the analysis and interpretation of consumer behavior to gain competitive advantages for the manufacturers and sellers. Backhaus et al [1] focused on the importance of consumer behavior study given that the decision-making process is the most significant stage in the occurrence of transaction.

Considering the numerous definitions of consumer behavior, presented in the scientific economic literature and comparing these definitions among themselves, we can conclude that the most widespread interpretation of consumer behavior is “an activity aimed directly at receiving, consuming and disposing of products and services, including decision-making processes that precede these actions, accompany them and follow them” [4; 13].

According to Radkevych and Luhovska [15], consumer behavior is a set of standard features and indicators that determine the choice of the need and the action to put it into material form through the purchase of goods or services. In addition, based on the etymology of the concept of “consumer”, consumer behavior describes a complex of two possession types: characterological (the use as the meaning of life — negative character) and existential (the use is a rational desire for self-preservation). Yasav [19] called digital technology as the determining factor of modern consumer behavior which can attract new shoppers to a brand, and result in greater loyalty from existing customers.

Formulation purposes of article. The purpose of the article is to identify the main trends of consumer behavior in Ukraine.

Methodology and research methods. The survey covered 300 respondents aged 16 to 65 years over the time period from October 2018 to February 2019. This survey was intended to determine how consumer priorities have changed when choosing a place to get information about the desired product or service, and, while paying attention to the previously processed information, according to which the growing influence of digital technologies was seen, identify the most important places for consumers to collect information about a product or service on the Internet. Also, for in-depth research, content analysis of information

obtained from secondary resources was conducted, which includes researches of the Ukrainian consumer behavior during the period from 2015 to 2019. That enabled a more substantive analysis of the changes that accompany the behavior of consumers in Ukraine. Consumer researches are relevant for relatively short periods of time, depending on the rate of change in consumer behavior under the influence of technological progress, and need constant monitoring to identify possible changes in the shortest terms in order to be able to respond effectively.

The main material. Consumer behavior is the basis of market economy paradigm and the key to economic growth regardless of the model that the government offers. The value of the consumer behavior research is confirmed by the fact that in the GDP structure of Ukraine, consumption is the main element on which the largest part of all costs, incurred for the corresponding year by economic entities, falls [18].

We determine consumer behavior as a process of finding and choosing the right product or service by the customers to fulfill their tastes, needs and desires. The effectiveness of a satisfied need is evaluated by repeated purchases, and in the case of an unsatisfied need, the process of acquiring necessary product is being restored.

Consumer behavior is formed by the influence of many external as well as internal factors of the person's environment. Among the external factors it is necessary to indicate a purchasing power of the population, an economic situation in the country, culture, traditions, a social status and a technological progress. Among the internal factors, characteristics of a people's personalities, their tastes and preferences, motivation, perception, assimilation and beliefs should be highlighted.

These factors and their influence led to the emergence of a new type of the modern consumer. New consumers are characterized and distinguished by new needs, their new hierarchy, modified positions, new preferences and new aspirations in the consumption process. A consumer of the new era is an independent personality, heavily engaged, who searches for information, and simultaneously emphasizes his individuality in all manifestations of market or consumer activity. This consumer portrait is typical for Ukrainians as well.

According to most experts, Ukrainians have become thriftier in recent years. The number of spontaneous and emotional purchases has decreased by a third or even by a half. With the worsening of the economic situation and the decline in purchasing power, Ukrainians began to trust less in brands and advertising but also

began to rely on recommendations from relatives and acquaintances as well as on their personal experience in the products purchase [10].

The customer behavior is also largely determined by technological changes, especially the rapid spread of digital technology. This impact affects both ways of searching for information about products and purchase methods. So, according to the results of our interviews and internet surveys among Ukrainian users about sources of information concerning goods or services which could meet their needs (the sample of respondents was 300), respondents' opinions were divided as follows (Fig. 1):

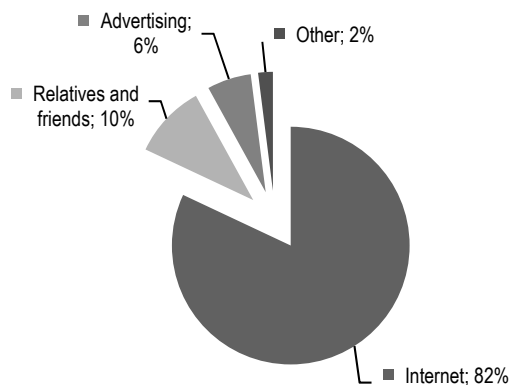

Fig. 1. The main sources of consumer information about products

Sources: compiled by authors on the basis of the research data

As can be seen from Figure 1, Internet is the main source of information for Ukrainian consumers (82% of respondents). 10% of the respondents indicated that they mostly rely on the opinions of their friends, relatives and acquaintances when searching for the necessary information. 6% of respondents are guided by various kinds of advertising — advertising on TV and radio, outdoor advertising, point of sale advertising, radio advertising, etc. And only 2% of respondents indicated that they often rely on the opinion of sellers, consultants and experts in a particular field when searching for the necessary information about goods or services.

The following answers were received from respondents to the question about the use of specific information sources on the Internet. As can be seen from Figure 2, 51% of the respondents are looking for information on specialized companies' web-sites (those are online-stores or their own products web-pages) where they can find detailed information about certain products. Consumers often leave feedbacks on products in online-stores which significantly facilitate the choice for other customers.

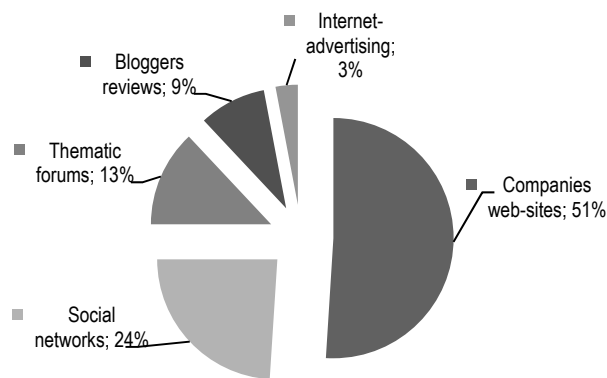

Fig. 2. The main sources of information for customers on the Internet

Sources: compiled by authors on the basis of the research data

24% of respondents are accustomed to search the necessary information on social networks in specialized groups and thematic accounts. 13% of the customers visit special forums to find the necessary information, where they can discuss the advantages and disadvantages of certain products with other customers. 9% of customers are guided by the opinions and suggestions of well-known bloggers and often make purchase decisions based only on their recommendations. And only 3% of respondents indicated that they pay attention to various types of Internet-advertising that informs them about new products in the market.

Although today in Ukraine offline purchases are still dominated online purchases, the number of users who use the Internet and mobile gadgets for the purchase of a product is steadily increasing. This is evidenced by the results of special research on the benefits of purchase points, according to which 22% of respondents indicated that they prefer to buy online, while 52% of respondents buy goods equally online or offline. However, among interviewed, 16% prefer offline stores, and 10% of respondents still do not decide how it is more convenient for them to shop [2].

According to the recent research, over the past year 65% of online buyers made 5 to 20 purchases through the Internet, and 18% — more than 20 purchases. The most active online buyers in Ukraine were Kiev region residents. The proportion of men and women in online shopping is almost equal: men — 48%, and women — 52%. It was also noted that people with complete higher education aged 26 to 35 years most often buy something through the Internet.

Quite traditionally men buy equipment much more often, whereas women choose clothes, accessories and cosmetics. If before the age of 25 buyers prefer wardrobe items, then people of the 26–35 age category are

mostly interested in smartphones, video equipment, children's goods and spare parts. People from 36 to 45 years old buy household appliances, sports and garden equipment.

Consumers spend an average of 1515 UAH a year for purchases on Ukrainian websites, while the spending for purchases on foreign sites is about 1290 UAH a year [14].

It has been identified the most popular categories of products that are most often bought on the Internet (Fig. 3):

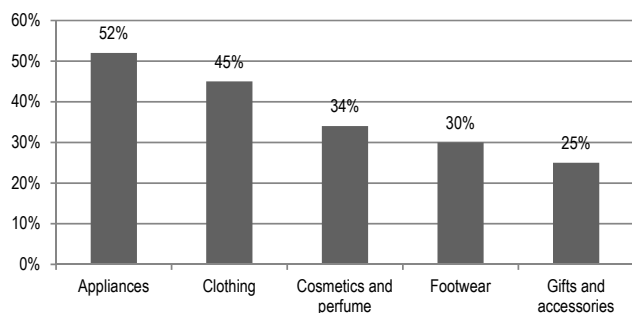

Fig. 3. Products that are most often bought online by Ukrainian customers

Sources: compiled by authors on the basis of [14]

Although, according to other sources, clothing will gradually replace household appliances on leading positions at goods online shopping [8].

Generally, such customer trends are similar to global ones. So, according to research conducted by Hootsuite [6], in world's largest online stores most of the money — \$408 billion — customers spend on clothing, \$359.4 billion — on electronics, \$341.5 billion — on toys, household goods and hobbies, \$225.5 billion — on furniture and crockery, 138.8 billion — on food and self-care products, 52.5 billion — on videogames, and 11.2 billion — on online-music.

In Ukraine, videogames and music are bought much less often through the Internet. Moreover, there are other categories of goods that Ukrainians practically do not buy online, for example, food, medical products, building materials and furniture [12].

The spread of Internet technologies has also contributed substantially to the changes in the attitude of people towards property and the emergence of a “sharing” economy in the world. More and more people instead of buying products for possession use common ownership as a way to get certain goods and services. Ukrainians are actively involved in this process. There are projects which are based on the principles of common ownership in Ukraine. For example, Dressboom is a startup that allows people to share clothes, Give me a Lift is the analogue of BlaBlaCar which provides trans-

portation services, etc. Thus, Ukrainian customers not only change traditional shopping points, but also confirm the trend of the changing customer attitude.

The online survey was conducted in order to identify the main motives that guide people in Ukraine, and the following results were achieved. It was found out that the main motives for most consumers are first and foremost their own benefit (82% of respondents) and responsibility to society (62% of respondents).

Given the worldwide expansion of the “green” goods market, this trend needs to be further examined in Ukraine as well. At the moment environmental issues are one of the key in the global dimension, to which almost everyone can bring their positive contribution. In this case, consumers want to feel this social unity, the ability to improve both their own lives and the lives of other people which agree with the above-mentioned main motives that influence the choice of consumers. According to a conducted survey, 67% of consumers in Ukraine say that they are ready to buy “green” products, even if they will be a bit more expensive (35% — fully agree, 32% — partially agree), which is very similar to the opinion of European consumers — 75% in the EU expressed readiness to purchase “green” goods (28% and 48% respectively). However, quite a large share (9%) of consumers cannot take a clear position on this issue, while in the EU the share of such consumers is only 2% [17]. This indicates the need for further development in this area in order to create a clearer consumer motivation and obtain additional opportunities.

Index of Consumer Sentiment (ICS) is a leading indicator of trends in the consumer market which is used all over the world. This is a predictive indicator of a potential change in consumer demand in subsequent periods. In Ukraine, the ICH research takes GfK Ukraine (Consumer Research Society) — the Ukrainian research company incorporated into the GfK Group.

The index value may vary from 0 to 200. The value is equal to 200 if all citizens are positively evaluating the economic situation. The index is 100 when the shares of positive and negative ratings are the same. The index value is less than 100 if negative evaluations prevail in society [14]. If we consider the ICS indicator by the age categories, then in Ukraine, traditionally, the most optimistic is the youngest group (16–30 years), and the worst consumer mood is in the oldest group (60 years and older).

More detailed information about the ICS dynamics in Ukraine is presented in Table 1.

Generally, according to the data of the InfoSapiens research, the Index of Consumer Sentiment of Ukrainians in January 2019 returned to the maximum

Table 1

**Dynamics of the Index of Consumer Sentiment in Ukraine
(target audience 16+)**

Month, year	Index of Consumer Sentiment (ICS)	Current Position Index (CPI)	Economic Expectations Index (EEI)	Unemployment Expectations Index (UEI)	Inflation Expectations Index (IEI)	Devaluation Expectations Index (DEI)
01'19	65,7	62,3	67,9	128,9	183,0	151,5
12'18	62,2	60,3	63,6	134,0	186,6	158,4
01'18	59,5	57,5	60,9	139,2	185,3	167,0

Sources: compiled by authors on the basis of [7]

level of 2018, which was recorded in June 2018 [7]. The growth of the Index of Consumer Sentiment in January is linked to optimistic expectations from the presidential election, as shown by other Info Sapiens researches, as well as wage growth in December 2018. In December 2018, the real wage index almost returned to the pre-crisis level of December 2013. At the same time, despite the improvements in the financial situation over the past 6 months and expectations for economic development in the coming year, expectations about the future income dynamics and the willingness of consumers to make large purchases, according to research, remained at the level of December.

After all, an absolute majority of Ukrainians continue to believe that the country is in a state of crisis, at the same time the number of people who think so has increased — 95% in the first quarter of 2018 compared with 93% in the fourth quarter of 2017. At the first and second places in the list of concerns of Ukrainians still are worries about the growth of utility rates and war — 28% and 29% of consumers are concerned about this, respectively. The key concern is also health care. It is followed by such causes of distress as the state of economy and the rise of food prices.

Those who are left with funds after spending on basic necessities spend free money on new clothes (31%), make savings (27%), and entertain outside the home (21%) [8].

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. So, the analysis of

consumer behavior in the Ukrainian market has shown the existence of certain trends, which are formed under the influence of both external and internal factors. Among the main changes of Ukrainians life are the rationalism in the goods purchase and thriftiness, which are connected with negative expectations of consumers regarding the economic development of Ukraine.

The next trend is caused by the rapid spread of digital technologies and means an increase in the number of consumers who are searching for information about products and services on the Internet, especially on specialized websites of companies and in social networks. Digital technologies also shifted accents in purchase points. Despite the fact that off-line purchases remain dominant, there is a trend towards an increase in the number of consumers using the Internet and mobile gadgets for making purchases. There is also a gradual change in types of ownership of Ukrainians. There are few representatives in the field of “sharing” economy. Along with personal gain as the main motive for customers in the purchase process, there is also an increase in the number of searches for “green” products, although it has not yet been determined as a certain tendency in Ukraine.

Therefore, further research of consumer trends can achieve knowledge and timely adaptation to allow companies better meet the needs and expectations of customers, which will guarantee them a strong and competitive position on the market.

References

1. Backhaus, K., Hillig, T. & Wilken, R. (2007). Predicting purchase decision with different conjoint analysis methods // International Journal of Market Research, 49 (3). 341–364 [in English].
2. Digdata [2018]. Omnichannel & Customer engagement: shcho brendam potribno znaty pro onlain pokupku ukrayintsiv u 2018 rotsi? [Omnichannel & Customer engagement: what brands should know about online purchases of Ukrainians in 2018?]. Digdata Marketing Researches. Retrieved from: <https://digdata.com.ua/index.php/omnikanalnist-ta-vzayemodiya-zi-spozhyvachem-shcho-brendam-potribno-znaty-pro-onlayn-pokupky-ukrayintsiv-u-2018-rotsi-infohrafyka/> [in Ukrainian].

3. Edelman (2018). Brands Take A Stand. Edelman Earned Brand Global Report. Retrieved from: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2018-10/2018_Edelman_Earned_Brand_Global_Report.pdf [in English].
4. Eide, B. (2013). Consumer Behavior Theories — Purchasing Organic Food. Thesis. Aarhus University: Department of Business Administration [in English].
5. GfK (2019). Spozhyvchi nastroi v Ukraini, hruden 2018 [Consumer Confidence in Ukraine, December 2018]. GfK Ukraine. Retrieved from: https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/001-Press-Releases-2019/20190131gfk_rel_cci_dec_18_ukr.pdf [in Ukrainian].
6. Hootsuite (2019). Digital 2019: Global Digital Overview. Dateportal Digital 2019 Reports. Retrieved from: <https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview> [in English].
7. InfoSapiens (2018). Spozhyvchi nastroi v Ukraini [Consumer Confidence in Ukraine]. InfoSapiens Research Agency. Retrieved from: https://sapiens.com.ua/publications/socpol-research/58/CCI_Jan19_PR_UKR_v5.pdf [in Ukrainian].
8. Isobar (2018). Isobar Ukraine Digital Overview. Isobar Ukraine. Retrieved from: <https://www.slideshare.net/adproisobar/isobar-ukraine-digitaloverviewjune2018englishedition> [in English].
9. Kotler, P. & Keller, K. (2011). Marketing Management (14th edition). London: Pearson Education [in English].
10. Kuzmuk, O. M. (2015). Osoblyvosti instytutstionalizatsii spozhuvchoi povedinky v ukrainskomu suspilstvi [The features of institutionalization of consumer behavior in ukrainian society]. Naukovo-teoretychnyi almanah “Hrani” — Scientific and theoretical almanac “The Edge”, 3. 68–71 [in Ukrainian].
11. Macdonald, E. K. & Sharp, B. M. (2000). Brand Awareness Effects on Consumer Decision Making for a Common, Repeat Purchase Product: A Replication. Journal of Business Research, 48. 5–15 [in English].
12. Nielsen (2017). Pokupky onlain v 2016 rotsi ochyma spozhyvachiv I shcho zminylos za 5 rokiv [Firsthand buying online with consumers and what has changed over 5 years]. Nielsen Connected Commerce Insights. Retrieved from: <https://www.nielsen.com/ua/uk/insights/news/2017/online-shopping-for-web.html> [in Ukrainian].
13. Oke, A. O., Kamolshotiros, P., Popoola, O. Y., Ajagbe, M. A. & Olujobi, O. J. (2016). Consumer Behavior towards Decision Making and Loyalty to Particular Brands. International Review of Management and Marketing, 6 (54). 43–52 [in English].
14. OLX & GfK (2019). OLX i GfK: chto pokupali ukraintsy v internete v 2018-m [OLX and GfK: what Ukrainians bought through the Internet in 2018]. Ukrainian Retail Association. Retrieved from: <https://rau.ua/ru/analytics/olx-gfk/> [in Russian].
15. Radkevych, L. A. & Luhovska, I. A., (2012). Formuvannia povedinky spozhyvacha v marketynhovo-orientovani strukturi upravlinnia pidpryemstva [Formation of consumer behavior in the marketing-oriented structure of an enterprise management]. Torhivlia I rynek Ukrainy — Trade and Market of Ukraine, 34. 59–66 [in Ukrainian].
16. Research & Branding Group, (2018). Na chem ekonomiat ukraincy [What Ukrainians are saving on]. Research & Branding Group, Ukrainians opinion. Retrieved from: <http://rb.com.ua/blog/na-chem-jekonomjat-ukraincy/> [in Russian].
17. Resource & Analysis Center “Society and Environment” (2018). Ekolohichniy portret hromadianyna Ukrainy: porivniannia z ES ta rekomendatsii [Environmental portrait of Ukraine’s citizen: comparison with the EU and recommendations]. An ecologically conscious citizen as the key to the successful implementation of the Association Agreement. Retrieved from: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/485/files/envprotraitandeu2018.pdf> [in Ukrainian].
18. Shkvarchuk, L. O. (2015). Suchasni tendentsii spozhyvchoi povedinky naseleennia [Modern trends in consumer behavior of the population]. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politechnika”. Lohistyka — Proceedings of the Lviv Polytechnic National University. Logistics, 833. 124–130 [in Ukrainian].
19. Yasav, S. (2015). The impact of digital technology on consumer purchase behavior. The Journal of Financial Perspectives: FinTech, 3 (3). Retrieved from: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-the-impact-of-digital-technology-on-consumer-purchase-behavior/\\$FILE/ey-the-impact-of-digital-technology-on-consumer-purchase-behavior.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-the-impact-of-digital-technology-on-consumer-purchase-behavior/$FILE/ey-the-impact-of-digital-technology-on-consumer-purchase-behavior.pdf) [in English].

Шульга Світлана Володимирівна
кандидат економічних наук, доцент
Національна академія статистики, обліку та аудиту
Шульга Светлана Владимировна
кандидат экономических наук, доцент
Национальная академия статистики, учета и аудита
Shulha Svitlana
PhD in Economics, Associate Professor
National Academy of Statistics, Accounting and Audit

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5147

**ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ**

**ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА АУДИТОРСКИХ УСЛУГ**

**PRINCIPLES AND METHODS OF ASSESSING
THE EFFICIENCY OF THE AUDIT SERVICES MARKET**

Анотація. Постійний розвиток та удосконалення ринку аудиторських послуг, розширення переліку видів діяльності й підвищення соціальної відповідальності аудиторських фірм, зумовлює актуальність розвитку методології оцінки ефективності ринку аудиту. Дослідження економічного змісту ключових дефініцій пов'язаних з процесом оцінки ефективності ринку аудиторських послуг, дозволило обґрунтувати неправомірність отождолення термінів «ефективність» та «результативність». Доведено, що оцінка ефективності ринку аудиторських послуг повинна передбачати оцінку ефективності, яка характеризує взаємозв'язок між витраченими ресурсами і досягнутими результатами, а також результативність суб'єктів аудиторської діяльності як міру досягнення поставленої мети їх функціонування. Обґрунтовано, що оцінка ефективності ринку аудиторських послуг повинна здійснюватися на макrorівні, мезорівні та мікрорівні.

Одним із проблемних питань розвитку методології оцінки ефективності ринку аудиторських послуг є недостатній рівень вивчення питання оцінки ефективності надання аудиторських послуг на макrorівні, тобто на рівні ринку аудиту. Для формування теоретичного й наукового підґрунтя розробки методології оцінки ефективності ринку аудиторських послуг, запропоновані такі принципи: цілеспрямованості; науковості; безперервності; внутрішньофірмова стандартизація; доречності; багатокритеріальний вибір; комплексності; об'єктивності.

Підсумки проведеного дослідження втілились у виокремлення формалізованих та неформалізованих методів оцінки ефективності ринку аудиторських послуг. Застосування систематизованих методів забезпечить оцінку ефективності ринку аудиторських послуг на основі вивчення диференційованих показників та критеріїв.

Ключові слова: аудит, ринок аудиторських послуг, ефективність, результативність, принцип, метод.

Аннотация. Постоянное развитие и совершенствование рынка аудиторских услуг, расширение перечня видов деятельности и повышение социальной ответственности аудиторских фирм, обуславливает актуальность развития методологии оценки эффективности рынка аудита. Рассмотрение сущности ключевых дефиниций связанных с процессом оценки эффективности рынка аудиторских услуг, позволило обосновать неправомерность отождествления терминов «эффективность» и «результативность». Доказано, что оценка эффективности рынка аудиторских услуг должна предусматривать оценку эффективности, которая характеризует взаимосвязь между затраченными ресурсами и достигнутыми результатами, а также результативность субъектов аудиторской деятельности как меру достижения поставленной цели их функционирования. Обоснованно, что оценку эффективности рынка аудиторских услуг нужно осуществлять на макроуровне, мезоуровне и микроуровне.

Одним из проблемных вопросов методологии оценки эффективности рынка аудиторских услуг и ее развития, является недостаточный уровень изучения вопроса оценки эффективности предоставления аудиторских услуг на макроуровне, то есть на уровне рынка аудита. Для формирования теоретической и научной базы разработки методологии оценки эффективности рынка аудиторских услуг, предложены следующие принципы: целенаправленности; научности; непрерывности; внутрифирменная стандартизация; уместности; многокритериальный выбор; комплексности; объективности.

Итоги проведенного исследования воплотились в выделенные формализованные и неформализованные методы оценки эффективности рынка аудиторских услуг. Применение систематизированных методов обеспечит оценку эффективности рынка аудиторских услуг на основании изучения дифференцированных показателей и критериев.

Ключевые слова: аудит, рынок аудиторских услуг, эффективность, результативность, принцип, метод.

Summary. Continuous development and improvement of the market of audit services, expanding the list of activities and increasing the social responsibility of audit firms, determines the relevance of the development of methodology for assessing the effectiveness of the audit market. The study of the economic content of fundamental definitions related to the process of evaluating the performance of the audit services market has made it possible to justify the illegality of identifying the terms “efficiency” and “effectiveness”. It is proved that the assessment of the effectiveness of the audit services market should include an assessment of the effectiveness that characterizes the relationship between the resources consumed and the results achieved, as well as the performance of the entities of the audit activity as they achieve the stated purpose of their functioning. It is substantiated that the assessment of the performance of the audit services market should be made at the macro, meso and micro levels.

One of the problematic issues in the development of the methodology for assessing the performance of the audit services market is the insufficient level of study of the issue of assessing the effectiveness of providing audit services at the macro level, at the level of the audit market. The following principles have been proposed to formulate the theoretical and scientific basis for developing a methodology for assessing the effectiveness of the audit services market: purposefulness; science; continuity; internal company standardization; relevance; multicriteria selection; comprehensiveness; objectivity.

The results of the study were embodied in the separate formalized and unformalized methods of assessing the effectiveness of the audit services market. The use of systematic methods will provide an assessment of the performance of the audit services market based on the study of differentiated indicators and criteria.

Key words: audit, audit services market, efficiency, effectiveness, principle, method.

Постановка проблеми. В умовах динамічного розвитку євроінтеграційних процесів відбуваються трансформаційні заходи в реформуванні та реорганізації здійснення аудиторської діяльності. Оскільки аудиторська діяльність є відкритою системою, передбачає формування відповідних взаємозв'язків та інформаційного масиву, що забезпечує прийняття управлінських рішень користувачами, зумовлює необхідність розвитку методології оцінки ефективності функціонування ринку аудиторських послуг. Несприятливі економічні умови функціонування ринку аудиту, регіональний диспаритет цін на аудиторські послуги, недосконалі державна політика в сфері оподаткування, кредитування є тими чинниками, які зумовлюють необхідність наукового обґрунтування та введення в дію механізмів підвищення ефективності функціонування ринку аудиту.

Функціонування ринку аудиту відбувається на основі побудови складної структурованої системи з формуванням переважно вертикальних зв'язків між суб'єктами ринку. На сьогодні ефективність діяльності суб'єктів ринку аудиту безпосередньо залежить від збалансованості й ступеня відповідності досягнутих суб'єктами аудиторської діяльності

результатів обсягам використаних ресурсів. Цілісне уявлення про особливості розвитку ринку аудиту, встановлення ключових параметрів результативної діяльності суб'єктів ринку та відповідної кон'юнктури, є неможливим без розвитку відповідного методологічного інструментарію оцінки ефективності його функціонування.

Аналіз останніх досліджень. Проблемні питання оцінки ефективності аудиту, в тому числі внутрішнього аудиту досліджені в наукових працях І. М. Дмитренко [3], Т. О. Каменської [5], Г. Ю. Коблянської [6], Т. Ю. Копотієнко [7], Л. Г. Михальчишиної [9], В. В. Фесенко [11] та інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Разом з тим, більш детального дослідження та вирішення вимагають проблемні питання розвитку методології оцінки ефективності ринку аудиторських послуг.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних підходів в частині оцінювання ефективності функціонування ринку аудиторських послуг в сучасних умовах господарювання з метою зростання прибутковості діяльності суб'єктів аудиторської діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Поняття ефективності на сьогодні є широковжива-

ним у різноманітних сферах та галузях діяльності, що засвідчує багатогранність економічного змісту даної категорії. Вивчення сутності термінів «ефективність», «результативність» є базисом для подальшого дослідження методологічних та прикладних аспектів формування механізмів управління ефективністю діяльності суб'єктів аудиторської діяльності.

У довідковій літературі прослідковується майже тотожне визначення категорії «ефективність», під яким слід розуміти ефект, що визначається як відношення результату до затрат, які зумовили його одержання. В наукових виданнях авторами надається більш розгорнуте трактування зазначеної дефініції. Зокрема, під ефективністю крім співвідношення результату та витрат на його досягнення, дослідники пропонують також розуміти оцінку результатів використання ресурсів підприємства й міру досягнення цілей його діяльності.

Досить часто поняття «ефективність» ототожнюється з поняттям «результативність», які перебувають нерозривному зв'язку. Вважаємо, що дане ототожнення є неправильним оскільки зазначені категорії мають різне змістовне наповнення та порядок розрахунку показників.

Батракова Т. І. дотримується позиції, що «результативність організації слід розуміти як її здатність досягти встановлених зовнішніх цілей, націленість на те, щоб усі її організаційні рішення і дії відповідали критеріям, установленим зовнішнім середовищем. Це фокусування підприємств на постійному пошуку нових можливостей у створенні нових видів продукції, інвестицій, на пристосуванні свого внутрішнього середовища до зовнішніх обставин і умов діяльності, на майбутнє. Отже, підприємства можуть бути дуже ефективними, але абсолютно не результативними» [1, с. 176].

«Результативність — певний показник деякого процесу, показник того, що в кінці процесу виходить щось, заздалегідь заплановане. Під результативністю організації розуміється її здатність досягти встановлених зовнішніх цілей, націленість на те, щоб усі її організаційні рішення і дії відповідали критеріям, встановленими зовнішнім середовищем» [2, с. 209].

Погоджуємось з Д. Крисановим, Л. Степенко, що «результативність та ефективність не є близькими чи тотожними поняттями, а відображають різні сторони виробничо-господарської та іншої діяльності суб'єктів господарювання. Зокрема, результативність розглядається як міра досягнення поставлених підприємством цілей, обраної стратегії перспективного розвитку або ж його модернізації. Що стосується ефективності, то її визначальною характеристикою є раціональність використання

залучених у виробництво ресурсів: матеріально-технічних, сировинних, трудових, фінансових тощо. Отже, йдеться про відмінні між собою або, точніше, різнорівневі (або ж зовнішні та внутрішні) складові виробничо-господарської діяльності підприємств, які до того ж не обов'язково будуть односпрямовані» [8, с. 21–22].

Отже, оцінка ефективності ринку аудиторських послуг повинна передбачати оцінку ефективності, яка характеризує взаємозв'язок між витраченими ресурсами і досягнутими результатами, а також результативність суб'єктів аудиторської діяльності як міру досягнення поставленої мети їх функціонування. Вважаємо, що оцінка ефективності ринку аудиторських послуг повинна здійснюватися на макrorівні (ринок аудиту в цілому), мезорівні (суб'єкти аудиторської діяльності), мікрорівні (користувачі фінансової звітності).

Дослідженням проблематики оцінки ринку аудиту, зокрема внутрішнього аудиту, займалися Т. О. Каменська [5], Г. Ю. Коблянська [6], Копотієнко Т. Ю. [7], Л. Г. Михальчишина [9], Дмитренко І. М. [3] та інші. Оцінку ефективності аудиту залежно від виду послуг, зокрема податкового аудиту, досліджував О. М. Тимченко [10]. Зазначеними дослідниками досліджено особливості розрахунку рівня ефективності на основі оцінки якості внутрішнього аудиту, оскільки у кількісному вираженні здійснити оцінку аудиту не завжди вдається. Однак ряд авторів вивчали питання оцінки ефективності ринку аудиторських послуг, розробляли систему фінансових та нефінансових показників оцінки ефективності.

Так, В. В. Фесенко [11] присвятила статтю розробці показників оцінки ефективності та результативності аудиторського завдання в контексті аудиту діяльності пов'язаних підприємств. Автором запропоновано моделі показників ефективності та результативності аудиторського завдання для зовнішнього та внутрішнього аудиту, що дозволяє визначити ефективність використання ресурсів аудиторів з урахуванням впливу чинників на обсяг часу, необхідний для виконання аудиту на достатньо якісному рівні.

Ісаєва Н. Ю. [4] дослідила фактори, що впливають на ефективність аудиторської перевірки, запропонувала показники оцінки ефективності аудиторського проекту, а також інтегрований показник ефективності проекту. Філібокова Л. Ю., Бештокова С. А. [12] обґрунтували неформальні підходи до оцінки систем «аудиторська діяльність в регіоні» (за допомогою інтегрування локальних індикаторів — індекс ефективності аудиторської діяльності в регіоні)

і «аудиторська діяльність фірми» (за допомогою моделювання індикатора рентабельності аудиторської діяльності). На особливу увагу заслуговують запропоновані авторами окремі показники оцінки ефективності діяльності аудиторських фірм.

Розширення сфер та напрямів науково-дослідної роботи з питань аудиту, призводить до трансформації методологічної основи наукового дослідження, що є результатом зростаючих тенденцій розвитку ринку аудиторських послуг. Така ситуація призводить до потреби розширення, конкретизації та уточнення методологічних підходів і методів, які становлять основу організації наукового дослідження в сфері аудиту. Тому методологія оцінки ефективності ринку аудиторських послуг повинна розроблятися відокремлено, відповідно до викликів сьогодення та з урахуванням діяльності суб'єктів аудиторської діяльності.

Методологія оцінки ефективності ринку аудиторських послуг трактується як вчення про наукові принципи і методи пізнання. Принципи оцінки ефективності ринку аудиторських послуг є базовими теоретичними положеннями формування та розвитку методології як системи та процесу пізнання. Для формування теоретичного й наукового підґрунтя розробки методології оцінки ефективності ринку аудиторських послуг, пропонуємо виокремлювати наступні принципи (табл. 1).

Використання вищенаведених принципів оцінки ефективності ринку аудиторських послуг, сприяє

розробці єдиних вимог до методичного забезпечення та процедури оцінки ринку аудиту. Крім принципів, одним із ключових елементів методології оцінки ефективності ринку аудиторських послуг є сукупність методів, використання яких дозволяє отримати достовірні результати про наслідки функціонування ринку. Використання обраного методу оцінки ефективності ринку аудиторських послуг передбачає формування низки економічних показників, аналіз яких дозволить зробити висновок про ступінь виконання поставленої мети та завдань діяльності аудиторських фірм.

Враховуючи недостатній ступіть дослідження питань методології оцінки ефективності ринку аудиторських послуг, вважаємо за необхідне систематизувати та виокремити наступні методи, використання яких дозволяє сформулювати відповідне методичне забезпечення оцінки ефективності ринку аудиту (рис. 1).

Ціллю застосування неформалізованих методів є отримання оцінки ефективності ринку аудиторських послуг на основі вивчення диференційованих показників та критеріїв, які надають можливість визначити ефективність ринку аудиту на основі порівняння виявлених відхилень фактичних значень від базових. Застосування методу експертних оцінок є доцільним в умовах інформаційної обмеженості про стан ринку. Застосування методу експертних оцінок в значній мірі залежить від компетенції та

Таблиця 1

Принципи оцінки ефективності ринку аудиторських послуг

№ з/п	Принцип	Характеристика принципу
1	Цілеспрямованості	Здійснення оцінки ефективності ринку аудиторських послуг повинно здійснюватися з оцінкою здатності суб'єктів аудиторської діяльності досягати визначених цілей, завдань діяльності за допомогою раціональних дій
2	Науковості	Використання науково обґрунтованих методів оцінки ефективності та перевірених на практиці з урахуванням міжнародного досвіду
3	Безперервності	Полягає у постійному процесі оцінки ефективності ринку аудиторських послуг на систематичній основі з метою моніторингу проблемних питань розвитку ринку
4	Внутрішньофірмова стандартизація	Розробка та застосування системи правил щодо організації і методики проведення оцінки ефективності ринку аудиторських послуг, які оформлюються у вигляді відповідних внутрішньофірмових стандартів
5	Доречності	Результати оцінки ефективності ринку аудиту повинні бути своєчасними, впливати на рішення, які ухвалюються зацікавленими користувачами, і забезпечувати проведення перспективного і ретроспективного аналізу
6	Багатокритеріальний вибір	Використання сукупності кількісних та якісних критеріїв в процесі оцінки ефективності ринку аудиту
7	Комплексності	Усестороннє вивчення причинно-наслідкових зв'язків, а також впливу різних факторів на вихідні показники ефективності функціонування ринку аудиторських послуг
8	Об'єктивності	Здійснення адекватної та неупередженої оцінки стану ринку аудиторських послуг на основі застосування оптимальних методів оцінки

Рис. 1. Перелік методів оцінки ефективності ринку аудиторських послуг

кількості експертів, висока ймовірність виникнення суб'єктивних оцінок. Разом з тим, використання методу експертних оцінок є доцільним у випадку, коли оцінку ринку не можна виразити в кількісному еквіваленті.

Метод профілів також належить до неформалізованих методів, і дозволяє здійснити оцінку ефективності ринку аудиторських послуг на основі вивчення ступеня задоволеності клієнтів (споживачів) за різними критеріями, оцінити конкурентоспроможність аудиторських фірм.

Перевагами застосування неформалізованих методів є здійснення якісної оцінки ефективності функціонування ринку аудиторських послуг в умовах обмеженості обсягів вихідної інформації для кількісної оцінки, можливість оцінки ефективності з урахуванням різних критеріїв для подальшої їх формалізації.

Формалізовані методи оцінки ефективності ринку аудиторських послуг забезпечують кількісну оцінку та передбачають вивчення сукупності показників, між якими існує функціональний взаємозв'язок. Тотожної думки дотримується Ісаєва Н. Ю., яка зазначає, що «при оцінці ефективності аудиторської перевірки слід використовувати стандартні методи, які використовуються в економічному аналізі» [4, с. 41].

Використання статистичних методів та математичного інструментарію забезпечують побудову відповідних економіко-математичних моделей дослідження показників ефективності ринку аудиторських послуг.

Індексний аналіз є одним із статистичних методів дослідження економічних явищ. Завдяки індексному аналізу можна розрахувати індивідуальні та зведені індекси, використання яких дозволяє проаналізувати взаємозалежність факторів, які впливають на ціноутворення та показники ефективності.

Відносні показники дозволяють оцінити динаміку економічного зростання на ринку аудиторських послуг, спрогнозувати перспективні зміни ринкової кон'юнктури, оцінити ефективність основних індикаторів ефективності ринку.

Метод середніх величин дозволяє кількісно охарактеризувати найважливіші закономірності забезпечення ефективності ринку аудиторських послуг, що проявляються у зростанні середньої вартості наданих послуг, зниженні середнього рівня витрат ресурсів тощо.

Варіаційний аналіз забезпечує визначення відхилення конкретного показника ефективності ринку від іншого за варіативними ознаками та його залежності від цих ознак.

Аналітичні методи дозволяють встановити причинно-наслідкові зв'язки між окремими показниками оцінки ефективності ринку аудиторських послуг, виявити їх взаємозалежність та здійснити відповідні кількісні розрахунки.

Факторний аналіз як один із методів оцінки ефективності дозволяє встановити залежність зміни результативної ознаки від окремих ідентифікованих факторів моделі. Вивчення результатів факторного аналізу дозволяє розробити заходи в частині коригування стратегії розвитку ринку

аудиторських послуг з метою забезпечення найвищого рівня його ефективності. при проведенні факторного аналізу показників ефективності особливу увагу слід звернути на побудову економічно обґрунтованої факторної моделі, оскільки від правильності її побудови залежатиме обґрунтованість результатів аналізу.

Проведення аналітичної оцінки ефективності та формування аналітичних моделей базуються на застосуванні методу коефіцієнтів. Завдяки розрахунку коефіцієнтів прибутковості можна визначити відношення показників прибутку та активів, або доходів суб'єктів аудиторської діяльності, як структурних одиниць ринку.

Використання графічного методу дозволяє унаочнено показати динаміку показників ефективності, побудувати радіальні діаграми конкурентоспроможності, узагальнити структурні зрушення на ринку аудиторських послуг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження встановлено наявність різних підходів до трактування сутності понять «ефективність», «результативність», а також наявність випадків їх ототожнення. На основі систематизації визначень сутності понять «ефективність» та «результативність» в різних літературних джерелах, встановлено відмінності між ними і неправомірність їх ототожнення. Вважаємо, що оцінка ефективності ринку аудиторських послуг повинна здійснюватися на макrorівні (ринок аудиту в цілому), мезорівні (суб'єкти аудиторської діяльності), мікрорівні (користувачі фінансової звітності). З метою розвитку методології оцінки ефективності ринку аудиторських послуг запропоновані принципи та систематизовані методи оцінки, надана їх характеристика. Перспективами подальших досліджень є формування методичних засад оцінки ефективності ринку аудиторських послуг та відповідної їх стандартизації.

Література

1. Батракова Т. І. Сутність поняття «економічна ефективність» діяльності підприємства в ринкових умовах // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2015. № 1 (69). Ч. 1. С. 172–178.
2. Демченко А. О., Момот О. І. Про сутність понять «ефективність» та «результативність» в економіці // Економічний вісник Донбасу. 2013. № 3 (33). С. 207–210.
3. Дмитренко І. М. Теорія, методологія та організація аудиту корпоративних систем. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.09 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). Національна академія статистики, обліку та аудиту. Київ, 2015. 42 с.
4. Исаева Н. Ю. Оценка эффективности аудиторских проверок // Международный бухгалтерский учет. 2014. № 10 (304). С. 38–46.
5. Каменська Т. О. Ефективність діяльності та якість внутрішнього аудиту // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. 2010 Вип. III (39). С. 301–306.
6. Коблянська Г. Ю., Вовк М. О. Оцінка ефективності функціонування служби внутрішнього аудиту // Облік і фінанси АПК. 2011. Вип. 2. С. 77–81.
7. Копотієнко Т. Ю. Оцінка ефективності внутрішнього аудиту: якісний аспект // Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, 2016. С. 84–91.
8. Крисанов Д., Степенко Л. Результативність й ефективність діяльності підприємств: оцінювання та максимізація // Економіст. 2012. № 7. С. 21–25.
9. Михальчишина Л. Г. Оцінка ефективності діяльності служби внутрішнього аудиту // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. 2014. № 2 (26). С. 144–148.
10. Тимченко О. М. Ефективність податкового аудиту в Україні // Економіка та держава. 2009. № 3. С. 19–22.
11. Фесенко В. В. Оцінка ефективності та результативності аудиторського завдання в контексті аудиту діяльності пов'язаних підприємств. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2018/50.pdf
12. Филибокова Л. Ю., Бештокова С. А. Эффективность аудиторской деятельности: сущность, подходы к оценке // Аудит и финансовый анализ. 2010. № 2. С. 1–4.

References

1. Batrakova T. (2015). Sutnist poniattia «ekonomichna efektyvnist» diialnosti pidpriemstva v rynkovykh umovakh [The essence of the concept of “economic efficiency” of the enterprise in market conditions]. Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Vol. 1 (69). P. 1. Pp. 172–178.

2. Demchenko A., Momot O. (2013). Pro sutnist poniat “efektyvnist” ta “rezultatyvnist” v ekonomitsi [The essence of the concepts of «efficiency» and «effectiveness» in the economy]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*. Vol. 3 (33). Pp. 207–210.
3. Dmytrenko I. (2015). Teoriia, metodolohiia ta orhanizatsiia audytu korporatyvnykh system [Theory, methodology and organization of audit of the corporate systems]. Avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupenia doktora ekonomichnykh nauk za spetsialnistiu 08.00.09 — bukhholderskyi oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoi diialnosti). Natsionalna akademiia statystyky, obliku ta audytu. Kyiv, 42 p.
4. Isaeva N. (2014). Otsenka efektyvnosti audytorskykh proverok [Assessment of the effectiveness of audits]. *Mezhdunarodnyi bukhholderskyi uchet*. Vol. 10 (304). Pp. 38–46.
5. Kamenska T. (2010). Efektyvnist diialnosti ta yakist vnutrishnoho audytu [Performance and quality of internal audit]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*. 2010 Vol. III (39). Pp. 301–306.
6. Koblianska H., Vovk M. (2011). Otsinka efektyvnosti funktsionuvannia sluzhby vnutrishnoho audytu [Evaluation of the effectiveness of the internal audit service]. *Oblik i finansy APK*. Vol. 2. Pp. 77–81.
7. Kopotiienko T. (2016). Otsinka efektyvnosti vnutrishnoho audytu: yakisnyi aspekt [Evaluating internal audit performance: a quality aspect]. *Formuvannia efektyvnoi modeli rozvytku pidpriemstva v umovakh rynkovoï ekonomiky: materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Zhytomyr. Pp. 84–91.
8. Krysanov D., Steshenko L. (2012). Rezultatyvnist y efektyvnist diialnosti pidpriemstv: otsiniuvannia ta maksymizatsiia [Enterprise performance and effectiveness: evaluation and maximization]. *Ekonomist*. Vol. 7. Pp. 21–25.
9. Mykhalchyshyna L. (2014). Otsinka efektyvnosti diialnosti sluzhby vnutrishnoho audytu [Evaluation of the effectiveness of the internal audit service]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu*. Vol. 2 (26). Pp. 144–148.
10. Tymchenko O. (2009). Efektyvnist podatkovoho audytu v Ukraini [Tax audit effectiveness in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*. Vol. 3. Pp. 19–22.
11. Fesenko V. (2018). Otsinka efektyvnosti ta rezultatyvnosti audytorskoho zavdannia v konteksti audytu diialnosti poviazanykh pidpriemstv [Evaluation of the effectiveness and efficiency of the audit task in the context of the audit of affiliates.]. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/50.pdf
12. Fylybokova L., Beshtokova S. (2010). Efektyvnost audytorskoï deiatelnosti: sushchnost, podkhody k otsenke [Audit effectiveness: essence, assessment approaches]. *Audyt i fynansovyi analiz*. Vol. 2. Pp. 1–4.

Снігур Катерина Володимирівна

*асистент кафедри туризму та країнознавства,
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Снигур Екатерина Владимировна

*ассистент кафедры туризма и страноведения,
Донецкого национального университета экономики и торговли
имени Михаила Туган-Барановского*

Snihur Kateryna

*Assistant of the Department of Tourism and Country Studies,
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky*

ORCID: 0000-0001-7377-315X

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5174

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ РЕКРЕАЦИОННЫХ СИСТЕМ

TERRITORIAL RECREATION SYSTEMS FORMATION AND DEVELOPMENT FACTORS

Анотація. Розвиток територіальної рекреаційної системи характеризується процесами поступових кількісних та якісних змін, що формують відповідні умови для раціонального використання рекреаційних ресурсів та їх відтворення, одночасно задовольняючи потреби населення у рекреаційних послугах. Рівень розвитку територіальної рекреаційної системи, ефективність її функціонування та територіальна організація, на конкретний часовий горизонт, детермінується різноманітними чинниками. При побудові національної та регіональної стратегій розвитку рекреаційної системи, важливим є виявлення і врахування цих чинників, для ефективного функціонування рекреаційної системи. Тому, виникає необхідність у здійсненні аналізу та узагальненні чинників формування та розвитку територіальних рекреаційних систем.

Основні наукові результати дослідження одержано з використанням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, а саме: теоретичного узагальнення, факторного аналізу, системного аналізу та синтезу, абстрактно-логічного методу та абстрактно-теоретичного методів.

В статті проаналізовано існуючі підходи до визначення чинників, що впливають на формування та розвиток територіальної рекреаційної системи, їх зв'язок між собою та особливості кожного з них, з точки зору посилення позитивного впливу або послаблення негативного. Особлива увага приділяється змістовній характеристиці систематизації найбільш активних чинників, що визначають формування та розвиток територіальних рекреаційних систем.

В результаті визначено, що основними чинниками, які впливають на формування та розвиток територіальних рекреаційних систем, та є умовами формування рекреаційних властивостей території, є соціально-економічні, демографічні, ресурсно-екологічні, геополітичні та соціально-психологічні. Вище згадані чинники мають багаторівневу природу, яка залежить від природи їх виникнення, тривалості користування та способу розвитку щодо середовища функціонування. Вдало використовуючи їх особливості можливо ефективно керувати рівнем рекреаційної привабливості територіальної рекреаційної системи.

Ключові слова: рекреація, рекреаційна система, територіальна рекреаційна система, система, чинники формування, розвиток рекреаційної системи, властивості рекреаційної системи.

Аннотация. Развитие территориальной рекреационной системы характеризуется процессами постепенных количественных и качественных изменений, формирующих благоприятные условия для рационального использования рекреационных ресурсов и их воспроизводства, одновременно удовлетворяя потребности населения в рекреационных услугах. Уровень развития территориальной рекреационной системы, эффективность ее функционирования и территориальная организация, на конкретный временной горизонт, детерминируется различными факторами. При построении национальной и региональной стратегий развития рекреационной системы, важным является выявление и учет этих факторов, для эффективного функционирования рекреационной системы. Поэтому, возникает необходимость в осуществлении анализа и обобщении факторов формирования и развития территориальных рекреационных систем.

Основные научные результаты исследования получены с использованием комплекса общенаучных и специальных методов исследования, а именно: теоретического обобщения, факторного анализа, системного анализа и синтеза, абстрактно-логического метода и абстрактно-теоретического методов.

В статье проанализированы существующие подходы к определению факторов, влияющих на формирование и развитие территориальной рекреационной системы, их связь между собой и особенности каждого из них, с точки зрения усиления положительного влияния или ослабления негативного. Особое внимание уделяется содержательной характеристике систематизации наиболее активных факторов, определяющих формирование и развитие территориальных рекреационных систем.

В результате определено, что основными факторами, которые влияют на формирование и развитие территориальных рекреационных систем, и являются условиями формирования рекреационных свойств территории, являются социально-экономические, демографические, ресурсно-экологические, геополитические и социально-психологические. Упомянутые факторы имеют многоуровневую природу, которая зависит от природы их возникновения, продолжительности пользования и способа развития относительно среды функционирования. Удачно используя их особенности возможно эффективно управлять уровнем рекреационной привлекательности территориальной рекреационной системы.

Ключевые слова: рекреация, рекреационная система, территориальная рекреационная система, система, факторы формирования, развитие рекреационной системы, свойства рекреационной системы.

Summary. The development of the territorial recreational system is characterized by the processes of gradual quantitative and qualitative changes, which form suitable conditions for the rational use of recreational resources and their reproduction while meeting the population's demand for recreational services. The level of territorial recreational system development, its functioning effectiveness and territorial organization, on a specific time horizon, are determined by various factors. When constructing national and regional strategies for recreational system development, it is important to elicit and consider these factors for recreational system effective functioning. Therefore, there is a need to analyze and generalize territorial recreational systems formation and development factors.

The main scientific results of the study were obtained by applying a set of general scientific and special methods of research, namely: theoretical generalization, factor analysis, system analysis and synthesis, abstract-logical method and abstract-theoretical methods.

The article analyzes the existing approaches to determining the factors that influence the territorial recreational system formation and development, their relationship with each other and the peculiarities of each of them from the perspective of enhancing the positive impact or reducing the negative. Particular attention is given to the conceptual characteristics of the systematization of the most active factors that determine the territorial recreational systems formation and development.

As a result, it is determined that the main factors that influence the territorial recreational systems formation and development, and are the conditions for the territory recreational properties formation, are socio-economic, demographic, resource-ecological, geopolitical, and socio-psychological. The abovementioned factors are multilevel in nature which depends on their origin nature, life, and mode of development in relation to the operational environment. By using their features successfully it is possible to control the territorial recreational system recreational attractiveness level effectively.

Key words: recreation, recreational system, territorial recreational system, system, formation factors, recreational system development, recreational system properties.

Постановка проблеми. Розвиток територіальної рекреаційної системи характеризується процесами поступових кількісних та якісних змін, що формують відповідні умови для раціонального використання рекреаційних ресурсів та їх відтворення,

одночасно задовольняючи потреби населення у рекреаційних послугах. Рівень розвитку територіальної рекреаційної системи, ефективність її функціонування та територіальна організація на конкретний часовий горизонт детермінується різноманітними

чинниками. При побудові національної та регіональної стратегій розвитку рекреаційної системи, важливим є виявлення і врахування цих чинників, для ефективного функціонування рекреаційної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спроби систематизації чинників, що впливають на формування та розвиток територіальних рекреаційних систем, були здійснені багатьма вченими. Так, Н. Крачило пропонує поділяти комплекс чинників, що зумовлюють розвиток територіальних рекреаційних систем, на дві групи: внутрішні, до яких віднесено природно-географічні і соціально-економічні, причому останні є основними, та зовнішні, як конкретні умови, в яких здійснюється туристський рух і обмін послугами з різними країнами [1]. А. Дубнов пропонує розподіляти чинники на дві групи: чинники залучення (природні умови, тип культурного життя і історичні умови) і чинники диференціації попиту за об'ємом і структурою (туристські ресурси) [2]. Конструктивні схеми систематизації найбільш активних чинників, що визначають формування та розвиток територіальних рекреаційних систем, запропоновані чехословацьким географом П. Маріотом. Він пропонує розрізняти селективні, локалізуючі і реалізуючі чинники. Селективні чинники визначають необхідність і доцільність формування територіальної рекреаційної системи в цілому. До них відноситься: господарство, населення і соціальні чинники. Локалізуючі, обмежують рекреаційну діяльність на деякій території (природні і соціально-культурні чинники). Реалізуючі чинники визначають стан окремих підсистем територіальної рекреаційної системи з точки зору цільової функції (складаються з комунікаційних і матеріально-технічних чинників) [2].

Ю. Веденін та Є. Котляров, у своїх класифікаціях чинників розвитку територіальних рекреаційних систем, визначали, що для розвитку рекреаційної системи в тому чи іншому регіоні необхідним є поєднання рекреаційних ресурсів з рекреаційними потребами населення [3]. Однак, у даному підході не враховано те, що розвитку рекреаційної системи в регіоні сприятимуть лише ті рекреаційні потреби, які обов'язково підкріплені платоспроможністю населення. Чинники попиту і пропозиції, як один із рівнів чинників розвитку рекреаційної системи, розглядала в своїй роботі О. Дудкіна. Автор наголошує, що визначення цих чинників розвитку рекреаційної системи в регіоні є важливим тільки при розгляді рекреаційної системи як ринку рекреаційних послуг (територіально-замкненої системи) [4].

В. Євдокименко, серед визначальних чинників розвитку рекреаційної сфери, виділяє наступні групи чинників: соціально-економічні, демографічні,

соціально-психологічні, екологічні, політичні [5]. В. Шмагіна погоджується з даною класифікацією, однак доповнює екологічний чинник ресурсним [6]. В. Герасименко додає до даної класифікації матеріально-технічні і природно-географічні чинники [7]. Вище згадані автори, окремо від економічних, виділяють матеріально-технічні чинники розвитку рекреаційної сфери. На нашу думку, матеріально-технічні чинники є складовим елементом економічних чинників. Демографічні і психологічні чинники розвитку рекреаційної сфери є складовими елементами соціальних чинників, тому що саме вони формують потреби в рекреаційних послугах. У своїх роботах вчені виділяють природно-географічний та ресурсний чинники. Проте, їх змістовна характеристика відповідає поняттю екологічного чинника, оскільки дослідниками були розглянуті не наявність природних рекреаційних ресурсів та їх географічне розміщення на окремій території, а вплив навколишнього середовища на рекреаційні ресурси, можливість їх використання залежно від рівня антропогенного навантаження на них. На нашу думку, доцільно поєднати ці два підходи і розглянути дані чинники у сукупності як ресурсно-екологічні.

Мета статті. Аналіз та узагальнення чинників формування та розвитку територіальних рекреаційних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи недоліки існуючих підходів до визначення чинників, що впливають на формування та розвиток територіальної рекреаційної системи, варто відзначити, що всі вони пов'язані між собою і розглядати їх відокремлено можна лише з точки зору посилення позитивного впливу або послаблення негативного. Узагальнюючи дані підходи, чинники розвитку рекреаційної системи можна класифікувати як: соціально-економічні, демографічні, ресурсно-екологічні, геополітичні та соціально-психологічні.

До соціально-економічної групи чинників відносять вплив на рекреаційні території встановленого рівня цін, на рекреаційні послуги, та їх економічної доступності для різних верств населення. Середні доходи населення в регіоні суттєво впливають на вартість та різноманіття наявних рекреаційних послуг та розвитку території в певному заданому напрямі. Тобто, збільшення реальних доходів населення веде до зростання платоспроможного попиту, і значну роль в структурі споживання відіграють рекреаційні послуги. Взагалі, покращення економічної та фінансової ситуації в державі веде до збільшення персонального прибутку, що в свою чергу зумовлює більш високу рекреаційну активність, залежно від

виділеної на відпочинок частини доходів, підвищення частки виділених засобів на покриття витрат на рекреаційні послуги [6].

Розвиток рекреаційної системи регіону визначається і станом її матеріально-технічної бази, яка характеризується перш за все забезпеченістю засобами розміщення, підприємствами громадського харчування, роздрібною торгівлі, частиною матеріального виробництва, яка безпосередньо задовольняє потреби рекреації, а також забезпечення транспортом (залізничним, автомобільним, повітряним, річковим, морським), розгалуженістю доріг та їх якістю. Цілком зрозуміло, що оновлення матеріально-технічної бази санаторіїв, пансіонатів, баз відпочинку, розширення системи музеїв та природно-заповідних зон, збільшення та покращення якості транспорту, будівництво автомобільних шляхів, потребує значних нагромаджень капіталу, збільшення капіталовкладень та їх ефективне використання. Однак, необхідно відзначити низьку інвестиційну привабливість мало відвідуваних курортів. Як правило, для зменшення підприємницьких ризиків інвестиції йдуть в кращі курорти, це приводить до виникнення великої кількості занедбаних об'єктів рекреаційного господарства, що так і залишаються без уваги.

Демографічні чинники враховують вікову структуру населення (співвідношення дітей, дорослих та пенсіонерів), стать, показники народжуваності, смертності, природного руху населення та середньої тривалості життя. Розгляд статево-вікової структури населення дозволяє визначити частку населення (основних споживачів рекреаційних послуг) на задоволення потреб якої буде перш за все орієнтуватися діяльність підприємств рекреаційної сфери. До 2020 року старіння населення в світі досягне свого максимуму. В цей період у країнах Європи група населення за віком старше 60 років складе 25% від загальної чисельності населення (в 50-ті ХХ ст. цей показник складав 7%) [8]. В Україні також відбувається відносно старіння населення, однак, на відміну від країн Європи, де рекреаційна активність пенсіонерів зростає, в Україні, через низький рівень доходів пенсіонерів, постійно знижується. Більшість споживачів рекреаційних послуг в Україні складає зайняте населення працездатного віку.

Рівень праце забезпечення регіону також суттєво впливає на розвиток рекреаційної системи. Проблема підвищення трудової зайнятості населення може розв'язуватись шляхом залучення додаткової робочої сили, як на власне рекреаційних підприємствах, так і на підприємствах, що їх обслуговують.

До цієї групи чинників необхідно віднести і проблему відтоку постійного населення. Відомо, що

основною вимогою для розвитку рекреаційної діяльності, в тому чи іншому регіоні, крім природних сприятливих чинників, є проживання місцевого населення. Однак низький рівень заробітної плати, проблеми з працевлаштуванням і відсутність життєвих перспектив призводять до поступового зменшення постійного населення та, відповідно, привабливості рекреаційних територій. Значна кількість найбільш активного населення виїздить в інші регіони та за кордон на тимчасове або постійне місце проживання, тим самим вибуваючи із споживачів рекреаційних послуг в Україні. Тому, важливо, враховувати особливості міграційних процесів при формуванні регіональної політики розвитку рекреаційних систем.

Важливим чинником є зміна у співвідношенні міського і сільського населення. Урбанізація сприяє збільшенню інтенсивності рекреаційної діяльності у великих містах, сільські населені пункти і малі міста за інтенсивністю значно їм поступаються. Чим менший населений пункт, тим нижча інтенсивність рекреаційної діяльності і рекреаційна активність населення. Для сільських жителів і жителів малих міст, як правило, рекреаційна діяльність здійснюється в межах адміністративно-географічного району, області чи регіону [10].

Ресурсно-екологічна група чинників охоплює чинники навколишнього середовища. В першу чергу, це наявність рекреаційних ресурсів — джерел рекреації. Чим більші екологічні показники території, тим більше вона пристосована для розміщення рекреаційних об'єктів. Рекреант є активним споживачем рекреаційних ресурсів. Повноцінно відпочити й отримати максимальний рекреаційний ефект він може лише на спеціальних територіях, віддалених від місця свого постійного проживання [9]. Ці території володіють такими характеристиками як: мальовничість, контрастність форм ландшафту, наявність гідрологічних та орографічних об'єктів та їх доступність, сприятливі природно-кліматичні умови. Зважаючи на це, найбільш привабливими для розміщення рекреаційних об'єктів будуть території, що мають сприятливі умови для збору грибів, ягід, ловлі риби й полювання, пляжного відпочинку тощо.

Геополітичні чинники. Їх значення в сучасному світі займає не останнє місце. Майже всі країни світу мають дохідну статтю бюджету у вигляді доходів від туризму та використання рекреаційних територій. Геополітичні чинники характеризують доступність різних верств населення до певних рекреаційних територій. На цей показник може впливати зовнішня та внутрішня політика держави щодо переміщень населення з метою відпочинку та туризму (тривалість

та складність оформлення туристичних віз до певної країни, кількість документів, що потрібно для цього зібрати), різноманітність способів такого переміщення (літаком, потягом, автошляхами тощо).

Соціально-психологічні. Ця група чинників враховує ментальність та традиції населення, що проживає на тій чи іншій території. З економічної точки зору, ментальність, традиції та звички формують попит населення на той чи інший вид відпочинку. Це, у свою чергу, впливає на його доступність та популярність. Проте сліпе слідування стереотипам в плануванні розвитку рекреаційних територій певного регіону може привести до зниження цінності такого відпочинку, а отже, й до зниження його ефективності. Дані чинники необхідно враховувати під час планування рекреаційних територій, але вподобання з часом можна змінити, направивши їх в потрібне русло. Звичайно, це більш затратно та має більший термін окупності, але у разі правильного підходу гарантується довготривалий результат, який задовольнятиме соціально-економічні потреби населення [8].

Задля збільшення рекреантів та максимальної віддачі рекреаційних ресурсів потрібно ефективно використовувати властивості рекреаційних територій, серед яких функціональна різноманітність, комбінування різних видів рекреації та циклічність. Функціональна різноманітність є головною ознакою рекреаційної діяльності. На сьогодні виділяють такі рекреаційні функції: лікувальна (спрямована на відновлення здоров'я людини), пізнавальна (спрямована на розвиток духовного потенціалу особистості) і спортивна (спрямована на розвиток фізичних сил людини). Комбінування різних видів рекреації на сьогодні може мати безліч варіантів, оскільки будь-яка дія або територія може тій чи іншій мірі використовуватись для відновлення фізичних чи моральних сил. Циклічність, є однією з найважливіших властивостей територіальних рекреаційних

систем. Рекреаційні властивості територій повинні або повністю відновлюватись в часі до моменту їх наступного використання, або їх використання взагалі не повинне зменшувати їх цінності [9]. Якщо ці вимоги не задовольняються, суб'єктам надання рекреаційних послуг потрібно здійснювати витрати на приведення рекреаційних територій до їх первинного стану.

Варто відмітити, що всі вище зазначені чинники формування та розвитку територіальних рекреаційних систем та їх властивості, ефективно працюють лише якщо на території є особливий об'єкт — атрактор. На думку С. Боголюбова, атрактор — це об'єкт або комплекс об'єктів, розташованих на певній території, що володіють різними властивостями, які представляють інтерес для туристів і тих, хто відпочиває, й на цій основі формують мету відвідування об'єктів привабливості [10].

Висновки і перспективи подальших досліджень. В результаті визначено, що основними чинниками, які впливають на формування та розвиток територіальних рекреаційних систем та є умовами формування рекреаційних властивостей території є соціально-економічні, демографічні, ресурсно-екологічні, геополітичні та соціально-психологічні. Вище згадані чинники мають багаторівневу природу, яка залежить від природи виникнення, тривалості користування та способу розвитку щодо середовища функціонування. Регулюючи рівень рекреаційної привабливості територіальної рекреаційної системи, за допомогою таких чинників як: рекреаційні ресурси, організація діяльності осіб, що відпочивають, обслуговування туристів, заходи щодо упорядкування, цінова політика, можна ефективно керувати інтенсивністю використання рекреаційної території, збільшуючи або зменшуючи потік туристів, що дасть змогу регулювати рівень використання рекреаційних властивостей територіальної рекреаційної системи.

Література

1. Крачило Н. П. Основы туризмоведения. К.: Вища школа, 1980. 118 с.
2. Мироненко М. С. Рекреационная география. М., 1981. 208 с.
3. Веденін Ю. А. Динамика территориально-рекреационных систем. М.: Наука, 1982. 260 с.
4. Дудкіна О. П. Регіональні особливості розвитку рекреаційних зон: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка». Львів, 1999. 19 с.
5. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму (методологія формування, практика реалізації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка». Львів, 1997. 51 с.
6. Шмагіна В. В. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития. Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. 70 с.
7. Герасименко В. Г. Основы туристического бизнеса. Одесса: Черноморье, 1997. 160 с.

8. Денисова І. В. Оцінка сучасного стану розвитку туристсько-рекреаційних територій України // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. О. Ф. Балацького. Суми, 2014. Т. 2. С. 129–130.

9. Ки́фяк В. Ф. Методи та принципи формування територіальних рекреаційних систем // Вісник ДІТБ. Серія управління підприємствами в туристичній сфері. 2013. Вип. 17. С. 51–54.

10. Боголюбова С. А. Эколого-экономическая оценка рекреационных ресурсов // Международный журнал экспериментального образования. 2010. № 3. С. 27–28.

References

1. Krachilo, N. P. (1980). *Osnovy turizmovedeniya* [Basics of Tourism Studies]. Kyiv, Vyscha Shkola Publ., 118 p.
2. Mironenko, M. S. (1981). *Rekreatsionnaya geografiya* [Recreational geography]. Moscow, 208 p.
3. Vedenin, Yu. A. (1982). *Dinamika territorial'no-rekreatsionnykh system* [Territorial-recreational systems dynamics]. Moscow, Nauka Publ., 260 p.
4. Dudkina, O. P. (1999). *Rehionalni osoblyvosti rozvytku rekreatsiinykh zon*. Diss. kand. ekonom. nauk [Regional features of the development of recreational zones. PhD econom. sci. diss.]. Lviv, 19 p.
5. Yevdokymenko, V. K. (1997). *Rehionalna polityka rozvytku turizmu (metodolohiia formuvannia, praktyka realizatsii)*. Diss. Dokt. ekonom. nauk [Regional tourism development policy (formation methodology, implementation practice). Dr. econom. sci. diss.]. Lviv, 51 p.
6. Shmagina, V. V. (2000). *Rekreatsiya i turizm v sisteme sovremennykh prioritetov sotsialno-ekonomicheskogo rozvitiya* [Recreation and tourism in the system of modern priorities of socio-economic development]. Odessa, Institute of Market and Economic and Environmental Research, NAS of Ukraine Publ., 70 p.
7. Gerasimenko, V. G. (1997). *Osnovy turisticheskogo biznesa* [Basics of tourism business]. Odessa, Chernomorye Publ., 160 p.
8. Denysova, S. V. (2014). *Otsinka suchasnoho stanu rozvytku turystykorekreatsiinykh terytorii Ukrainy* [Assessment of the current state of development of tourist and recreational territories of Ukraine]. *Ekonomichni problemy staloho rozvytku: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferensii pryeviachenoj pamiaty prof. O. F. Balatskoho* [Economic problems of sustainable development: Proceedings of the International scientific conference dedicated to the memory of prof. O. F. Balatsky]. Sumy, vol. 2, pp. 129–130.
9. Kyfiak, V. F. (2013). *Metody ta pryntsypy formuvannia terytotialnykh rekreatsiinykh system* [Territorial recreational systems development methods and principals]. *Visnyk DITB. Seriiia upravlinnia pidpriemstvamy v turystychnii sferi* [Bulletin of DITB. Series of tourist enterprises management], issue 17, pp. 51–54.
10. Bogolyubova, S. A. (2010). *Ekologo-ekonomicheskaya otsenka rekreatsiionnykh resursov* [Ecological and economic evaluation of recreational resources]. *Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniya* [International Journal of Experimental Education], no 3, pp. 27–28.

Захарін Сергій Володимирович

доктор економічних наук, професор

Науково-дослідний інститут економічного розвитку

Захарин Сергей Владимирович

доктор экономических наук, профессор

Научно-исследовательский институт экономического развития

Zakharin Serhiy

Doctor of Economic Sciences, Professor

Research Institute for Economic Development

Коваленко Дмитро Іванович

кандидат економічних наук, доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

Коваленко Дмитрий Иванович

кандидат экономических наук, доцент

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Kovalenko Dmytro

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Kyiv National University of Technologies and Design

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5146

**ЕКОНОМІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ВАЖЕЛІ
ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА
КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ
У СФЕРІ ТУРИЗМУ**

**ЕКОНОМИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ РЫЧАГИ
ПОВЫШЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ СОТРУДНИЧЕСТВА
КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ И УКРАИНЫ
В СФЕРЕ ТУРИЗМА**

**ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL LEVERS
TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF COOPERATION BETWEEN
THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA AND UKRAINE
IN THE FIELD OF TOURISM**

Анотація. В науковій праці викладено результати дослідження стану та проблем міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки та України у сферах туризму, курортів та готельного господарства, а також наведено пропозиції та рекомендації, спрямовані на активізацію вказаного співробітництва з урахуванням сучасного стану відносин між двома країнами. Проаналізовано нормативно-правову базу регулювання міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму, курортів та готельного господарства. Визначено тенденції візду громадян КНР до України. Ідентифіковано ключові проблеми, що можуть мати негативний вплив на активізацію туристичного потоку з Китаю до України та з України до Китаю. Вказано на наявність візових обмежень, а також про можливі шляхи взаємного спрощення візових процедур (формальностей). Виявлено тенденцію збільшення кількості туристичних продук-

тів, що представлені на ринках туристичних послуг обох держав, які передбачають можливості взаємного відвідування. Виділено найбільш популярні туристичні дестинації України для громадян Китаю та Китаю для громадян України. Описано можливості збільшення туристичних потоків за рахунок збільшення потенціалу співробітництва у тематичних сегментах (за видами туризму), у тому числі у сфері освітнього туризму. Виявлено можливості активізації співробітництва щодо залучення можливостей китайських організацій до створення та розбудови в Україні сучасної туристичної, курортної та готельної інфраструктури. Внесено науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на оптимізацію міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму, курортів та готельного господарства. Визначено перспективи наукових розвідок у даному напрямі.

Ключові слова: туризм, курорти, готельне господарство, міжнародне співробітництво, Китайська Народна Республіка, Україна.

Аннотація. В научной работе представлены результаты исследований международного сотрудничества Китайской Народной Республики и Украины в сферах туризма, курортов и гостиничного хозяйства, а также приведены предложения и рекомендации, направленные на укрепление этого сотрудничества с учетом текущего состояния отношений между двумя странами. Проанализировано нормативно-правовую базу, регулирующую международное сотрудничество Китайской Народной Республики и Украины в сфере туризма, курортов и гостиничного хозяйства. Выявлены тенденции въезда граждан КНР в Украину. Определены ключевые проблемы, которые могут оказать негативное влияние на интенсификацию потока туристов из Китая в Украину и из Украины в Китай. Выявлены визовые ограничения, а также возможные способы взаимного упрощения визовых процедур (формальностей). Выявлена тенденция увеличения количества туристических продуктов на рынках туристических услуг обеих стран, которые обеспечивают возможность взаимных визитов. Описаны популярные туристические направления в Украине для граждан Китая и Китая для граждан Украины. Показаны возможности увеличения туристических потоков за счет расширения возможностей для сотрудничества в тематических сегментах (видах туризма), в том числе в сфере образовательного туризма. Выявлены возможности для расширения сотрудничества по привлечению возможностей китайских организаций в создании и развитии в Украине современного туристической, курортной и гостиничной инфраструктуры. Сформулированы научно обоснованные предложения и рекомендации для оптимизации международного сотрудничества Китайской Народной Республики и Украины в области туризма, курортов и гостиничного хозяйства. Описаны перспективы научных исследований в этом направлении.

Ключевые слова: туризм, курорты, гостиничное хозяйство, международное сотрудничество, Китайская Народная Республика, Украина.

Summary. Scientific work presents the results of the research status and problems of international cooperation People's Republic of China and Ukraine in the spheres of tourism, resorts and hotel industry, and provides suggestions and recommendations aimed at strengthening this cooperation with regard to the current state of relations between the two countries. And, analyses the normative-legal framework regulating the international cooperation of the People's Republic of China and Ukraine in the field of tourism, resorts and hospitality industry. The tendencies of the entry of PRC citizens in Ukraine. Identified key issues that can have a negative impact on the intensification of the tourist flow from China to Ukraine and from Ukraine to China. Identified visa restrictions, as well as on possible ways of mutual simplification of visa procedures (formalities). The revealed tendency of increase in the number of tourism products on the markets of tourist services of both countries, which provide the possibility of mutual visits. The most popular tourist destinations in Ukraine for citizens of China and of China to citizens of Ukraine. The possibilities of increasing tourist flows by increasing the potential for cooperation in thematic segments (types of tourism), including in the field of educational tourism. Identified opportunities for enhancing cooperation on attraction of opportunities of the Chinese organizations in the creation and development in Ukraine of a modern tourist resort and hotel infrastructure. Made evidence-based suggestions and recommendations to optimize international cooperation of the People's Republic of China and Ukraine in the field of tourism, resorts and hospitality industry. Perspectives of scientific research in this direction.

Key words: tourism, resorts, hotel industry, international cooperation, People's Republic of China, Ukraine.

Актуальність теми дослідження. Китайська Народна Республіка та Україна на рівні відповідних державних органів здійснюють співробітництво у сфері туризму. На туристичному ринку України представлено багато туристичних продуктів із можливістю відвідати різні курорти та міста КНР. В той

же час Україна (в особі різних органів державної влади та управління) намагається активізувати туристичні прибуття із КНР. Однак потенціал міжнародного співробітництва між Китайською Народною Республікою та Україною у сферах туризму, курортів та міжнародного співробітництва

використовується недостатньо. Доволі незначними є обсяги взаємних туристичних відвідувань (хоча їхня динаміка в цілому є позитивною). Потенційні споживачі туристичних послуг обох країн відзначають слабку поінформованість про туристичні продукти та можливості подорожувань до країни-партнера. Негативним фактором, що обмежує туристичні поїздки, є візові обмеження.

Узагальнення досліджень та публікацій з обраної проблематики. Актуальні проблеми українсько-китайського співробітництва за різними напрямками, у тому числі у сфері туризму, курортів та готельного господарства, досліджують українські науковці А. Антонішнін [14], А. Гончарук [2], В. Поворозник, В. Перебийніс [8], Є. Ярошенко [13], а також іноземні науковці М. Качмарські [15], І. Лі [5; 14; 16], Л. Зуокуї [17] та інші. Не дивлячись на наявність відповідних публікацій, проблеми активізації міжнародного співробітництва між КНР та Україною у сферах туризму, курортів та готельного господарства мають бути осмислені з новітніх позицій, зважаючи на сучасні виклики глобального розвитку та складну політичну і економічну ситуацію в Україні.

Мета дослідження — надати науково обґрунтовані рекомендації щодо розробки та обґрунтування економічних та організаційних важелів підвищення результативності Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму.

Основні результати дослідження. Згідно нашої позиції, міжнародне співробітництво між КНР та Україною у сферах туризму, курортів та готельного господарства має потенціал до активізації. Про обґрунтованість цієї гіпотези свідчать, зокрема, доволі незначні обсяги взаємних туристичних відвідувань (вказані обсяги можуть бути значимо збільшені). Україна, окрім того, потребує модернізації туристичної, курортної та готельної інфраструктури, і це завдання на взаємовигідних засадах може бути виконане із залученням китайських партнерів (у тому числі інвесторів, технологів, проектних та будівельних організацій). Невирішеною проблемою міжнародного співробітництва між КНР та Україною у сферах туризму, курортів та готельного господарства залишається усунення візових бар'єрів, про що неодноразово повідомлялося у періодиці.

Провідним напрямом організації міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму, курортів та готельного господарства є *нормативно-правова регламентація відповідних форм та інструментів співробітництва*. За повідомленням Міністерства закордонних справ України, нині договірно-правова база двосторонніх відносин налічує понад 300 документів, у тому числі май-

же 200 документів основного списку (угоди і договори) [4]. Одним із перших міжнародно-правових документів, укладених Китайською Народною Республікою та Україною, стала Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про взаємні поїздки громадян (Угоду підписано 31 жовтня 1992 р., набула чинності 02 березня 1993 р.), якою врегульовано окремі питання щодо поїздок громадян однієї країни до іншої, а також деякі особливості оформлення віз [11]. 05 грудня 2013 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством України з туризму та курортів та Національною туристичною адміністрацією Китайської Народної Республіки про сприяння груповим поїздкам китайських туристів до України [7] (надалі — Меморандум).

Аналіз положень вказаного Меморандуму дозволяє зробити висновок, що його положення спрямовані на захист прав та інтересів китайських туристів, що перебувають на території України у складі організованих туристичних груп. Китайська сторона взяла на себе певний обсяг обов'язків щодо сприяння розвитку виїзному туризму до України лише щодо тих туристів (споживачів туристичних послуг), що скористалися послугами уповноважених китайських туроператорів або турагентств (які, в свою чергу, мають відповідати певним критеріям, встановленим Національною туристичною адміністрацією КНР).

Слід взяти до уваги, Україна в односторонньому порядку ухвалила рішення про суттєве *полегшення візових обмежень* для громадян КНР. Зокрема, було значно спрощено процедуру отримання віз громадянам КНР, які здійснюють транзитні поїздки, або індивідуальні туристичні подорожі.

В Китаї, у столиці — місті Пекін, працює Посольство України у Китайській Народній Республіці, а у двох містах — Шанхаї та Гуанчжоу — працюють Генеральні консульства України [8]. До цих установ можуть звертатися китайські громадяни, які бажають здійснити індивідуальні поїздки до України. Крім того, в Пекіні, Шанхаї та Гуанчжоу працюють акредитовані українські Візові центри, які надають китайським громадянам послуги з прийому та оформленні заяв про видачу візи для в'їзду в Україну [1]. Заявники мають змогу подати документи для оформлення українських віз у зручному для них форматі та, за бажанням, отримати низку додаткових послуг (виготовлення фотокарток, переклад та копіювання документів, оформлення полісів медичного страхування, кур'єрські послуги, СМС-інформування, обслуговування у залах підвищеного комфорту) [12].

Згідно нашої оцінки, позитивний ефект від реалізації Меморандуму зможуть відчутти не лише

Таблиця 1

Динаміка в'їзду громадян КНР до України

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
В'їзд громадян КНР до України, осіб	18128	11308	12966	19599	29 561
Зміна за рік, осіб	1590	-6820	1658	6633	9962

Джерело: складено та розраховано авторами за даними Держстату (на основі даних Держприкордонслужби) [10]

китайські туристи, що подорожують у складі організованих груп, але також і індивідуальні туристи (зокрема, в частині встановлення додаткових гарантій та механізмів безпеки китайських туристів, а також спрощення порядку оплати товарів та послуг із використанням міжнародних платіжних карт, емітованих у КНР).

У цілому вжиті заходи, у тому числі в частині реалізації положень вказаного Меморандуму, *справляє позитивний вплив на динаміку туристичних поїздок китайських громадян до України*, що підтверджується даними таблиці 1.

З даних поданої таблиці вбачається, що протягом 2013–2017 рр. (за виключенням 2014 р.) кількість китайських громадян, які в'їхали в Україну, збільшувалися. Зменшення у 2014 р. кількості китайських громадян, які в'їхали в Україну, пояснюється вочевидь їхнім побоюваннями у зв'язку із початком збройного конфлікту на сході України та загальним ускладненням безпекової ситуації. Показово, що у 2015, 2016 та 2017 рр. збільшувалися не лише кількість китайських громадян, які в'їхали в Україну, але й також обсяги приросту (у 2015 р. — на 1658 осіб, у 2016 р. — на 6633 особи, у 2017 р. — на 9962 особи). Вочевидь, ця позитивна динаміка пояснюється сумлінною реалізацією сторонами низки заходів, у тому числі в рамках виконання положень вказаного Меморандуму.

На українському ринку туристичних послуг спостерігається *збільшення кількості туристичних продуктів*, що передбачають відвідування КНР. Зокрема, згідно даних експрес-моніторингу, нині понад 30 українських туроператорів надають послуги щодо туристичних поїздок громадян у складі організованих туристичних груп на регулярній основі (у наперед визначені дати). Ці туроператори також отримали акредитацію у консульському відділі Посольства Китайської Народної Республіки в Україні і мають право подавати документи українських громадян для отримання туристичної візи по спрощеній процедурі.

Найбільш популярні серед українських громадян туристичні маршрути територією Китаю пролягають через найбільші міста — Пекін, Шанхай, Гуанчжоу, а також через міста, які мають значний курортний

потенціал — Сан'я, Байдахе. Також користуються популярністю окремі міста, що мають культурне значення — Харбін, Сучжоу, Нанкін, Шенжень та ін. Нещодавно було апробовано чартерну програму на острів Хайнань (маршрут за напрямом Київ — Сан'я — Київ, виконує українська авіакомпанія), який є морським курортом та має значний курортний потенціал.

Серед китайських громадян найбільш популярні туристичні маршрути територією України також пролягають через найбільші міста — Київ, Одеса, Львів, а також через міста, що мають значне культурно-історичне значення та мають зручне розташування — Чернігів, Переяслав-Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Біла Церква.

На нашу думку, в процесі міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки у сфері туризму, курортів та готельного господарства слід приділити увагу *активізації розвитку взаємних поїздок громадян у так званих «тематичних сегментах»*. Йдеться, зокрема, про діловий туризм, освітній туризм, шопінг-туризм тощо.

Водночас, на наше переконання, міжнародне співробітництво Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму, курортів та готельного господарства має охоплюватися не лише проблематикою збільшення взаємного потоку туристів. Одним із перспективних напрямів вказаного співробітництва, згідно нашої оцінки, має стати *залучення можливостей китайських організацій до створення та розбудови в Україні сучасної туристичної, курортної та готельної інфраструктури*. При цьому слід врахувати, що в Китаї сконцентрований величезний економічний, інвестиційний та науково-технічний потенціал. Китайські інвестори активно вкладають кошти у найбільш привабливі види економічної діяльності в Україні — сільське господарство, транспорт та пошту, промисловість, торгівлю. У той же час китайські партнери висловлюють зацікавленість у реалізації низки перспективних інфраструктурних проектів, що можуть бути реалізовані за рахунок китайських інвестицій та (або) експортних кредитів з боку КНР [9]. Слід виділити проект «Повітряний експрес — організація залізничного пасажирського сполучення м. Київ — міжнародний аеропорт

«Бориспіль», що передбачає будівництво залізничної магістралі та інших інфраструктурних об'єктів (вартість проекту — 372 млн. доларів США) [15, с.81]. Окрім того, китайська сторона готова продовжити роботу над проектами запуску в Україні швидкісного залізничного руху (нині швидкісні експреси у Китаї перевозять пасажирів із дільничною швидкістю до 350 км/год, а наявна мережа охоплює усі крупні міста) [17, с.103]. Китайські інвестори сформуливали кілька десятків пропозицій щодо будівництва та реконструкції об'єктів готельного господарства, про що свідчать результати міжнародних бізнес-форумів та виставок. Китайські партнери готові взяти участь у облаштуванні інфраструктури на курортах Трускавець, Моршин та одеського регіону [5, с. 94].

Неабиякою проблемою активізації міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму, курортів та готельного господарства є відсутність взаємовигідного механізму залучення та супроводження китайських інвестицій до реалізації проектів розбудови наявної та модернізації існуючої туристичної інфраструктури відповідно до визнаних світових стандартів.

Перспективним напрямом міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму, курортів та готельного господарства є *моніторинг та вивчення досвіду іншої сторони щодо стимулювання розвитку туризму, а також імплементація цього досвіду відповідно до норм міжнародного права та національного законодавства*. В цьому контексті, на наш погляд, доцільно вивчити досвід Китайської Народної Республіки у застосуванні новітніх форм та методів залучення іноземних туристів до поїздок у нові туристичні дестинації. Для Китайської Народної Республіки ця робота актуальна через перезавантаження «традиційних» туристичних дестинацій (і як наслідок — необхідність їхнього «розвантаження» шляхом корегування туристичних потоків), необхідність створення нової та модернізації існуючої інфраструктури, а також об'єктивну доцільність підтримки збалансованого та рівномірного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Для України ця робота актуальна через наявність великої кількості незадіяних або слабозадіяних об'єктів туристичного показу, необхідність залучення додаткових надходжень до місцевих бюджетів, створення потенціалу для модернізації готельної інфраструктури у малих містах.

Суттєвий вплив на стан міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму, курортів та готельного господарства справляє наявність візових бар'єрів.

Зокрема, нині вартість оформлення китайської візи для українських громадян становить 1800 грн., що значно перевищує вартість віз інших країн. Окрім того, суттєво обмежено можливість оформлення так званих «мультивіз», які дають право багаторазового відвідування країни. Окрім того, за відгукми українських туристів, підвищити зручність оформлення китайських віз можливо через встановлення механізму попереднього запису на відвідування Консульської установи КНР у наперед визначений час (нині відвідування Консульської установи КНР відбувається у режимі «живої черги», через що заявники змушені витратити кілька годин на подачу документів та стільки ж часу — на їхнє отримання).

Отже, з урахуванням проведеного узагальнення, можемо виділити кілька *об'єктивних проблем*, що гальмують повноцінну реалізацію потенціалу міжнародного міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму, курортів та готельного господарства. Серед найбільш відчутними проблемами слід виділити відсутність міжнародного механізму взаємодії уповноважених органів обох держав. Нині основними інструментами міжнародної взаємодії Китайської Народної Республіки та України у різних сферах двостороннього порядку денного є традиційні дипломатичні контакти по лінії Міністерств закордонних справ, а також робота Комісії зі співробітництва між Урядом України та Урядом КНР. У структурі згаданої комісії створено низку підкомісій, у тому числі з питань торговельно-економічного співробітництва, з питань науково-технічного співробітництва, з питань співпраці у космічній галузі, з питань співпраці в галузі освіти, з питань співробітництва у сфері культури. Як видно з поданого переліку, окремої підкомісії з питань розвитку співробітництва у сфері туризму не створено. Вказане об'єктивно не сприяє розвитку міжнародного співробітництва між Китайською Народною Республікою та Україною у сфері туризму, курортів та готельного господарства.

Зважаючи на те, що туризм є особливим видом економічної діяльності, проблематика активізації співробітництва у туристичній сфері може обговорюватися та вирішуватися в межах роботи підкомісії з питань торговельно-економічного співробітництва. Натомість порядок денний роботи згаданої комісії засвідчує, що на засіданнях вказаної підкомісії питання розвитку співробітництва у сфері туризму, курортів та готельного господарства майже не обговорюються.

Висновки, пропозиції, рекомендації. Потрібно створити механізм моніторингу міжнародного співробітництва Китайського Народної Республіки та

України у сфері туризму, курортів та готельного господарства. Такий механізм на рівні експертів може бути створений в стислі терміни в рамках роботи Підкомісії з питань торговельно-економічного співробітництва. Також доцільний моніторинг діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, що займаються організацією туристичних поїздок громадян (туроператорів, турагентів, кур'єрів) в частині надання повної та достовірної інформації про правила перебування та туристичні об'єкти іншої країни.

Доцільно ухвалити управлінське рішення про створення у КНР української торгово-економічної місії, одним із завдань якої є здійснення некомерційного маркетингу українських туристичних об'єктів серед китайської аудиторії, інформування китайських громадян — потенційних туристів — про туристичні можливості України, надання практичної допомоги китайським туроператорам у налагодженні співробітництва з українськими туроператорами.

Органи влади України (в першу чергу МЗС та Мінекономрозвитку) мають вивчити та запропонувати конкретні прагматичні рішення у сфері створення нових та модернізації наявних об'єктів туристичної, курортної та готельної інфраструктури.

Китайські інвестори, що і не дивно, активніше вкладають кошти у високорентабельні галузі. Причому інтерес до співробітництва проявляється навіть в умовах високого ризику. Відтак, корисним буде проведення Саміту (конференції) з питань співробітництва між Китайською Народною Республікою та Україною у сфері туризму, курортів та готельного господарства, у тому числі з виставкою перспективних інвестиційних проектів. Такий захід доцільно проводити у два раунди (по одному раунду у кожній із країн). У випадку успіху згаданий Саміт слід проводити щорічно.

Доцільно подальше розширення співробітництва між Китайською Народною Республікою та Україною у науковій та освітній сферах, у тому числі за програмами академічних обмінів. Вказане сприятиме розвитку наукового та освітнього туризму між двома країнами.

До порядку денного роботи підкомісії з питань торговельно-економічного співробітництва Комісії зі співробітництва між Урядом України та Урядом КНР слід включити актуальні питання міжнародного співробітництва Китайської Народної Республіки та України у сфері туризму, курортів та готельного господарства. Вказані питання слід обговорювати з урахуванням загального політичного діалогу між двома країнами, а також на основі принципового рішення України щодо участі у ініціативі «Один пояс — Один шлях». Слід врахувати, що реалізація спільних проектів у сфері туризму, курортів та готельного господарства повністю відповідає завданням, сформульованим у ініціативі «Один пояс — Один шлях».

Напрямом активізації взаємних туристичних потоків є усунення візових обмежень. Доцільно запропонувати китайській стороні розглянути можливість відкриття Візових центрів КНР у найбільших містах України, а також запровадити спрощені інструменти оформлення віз для здійснення короткострокових туристичних поїздок. Окрім того, сторонам слід обговорити питання про зниження вартості послуг консульських установ.

Перспективним напрямом подальших розвідок у даній проблематиці є розробка методик економічного прогнозування взаємних туристичних потоків, а також маркетингове обґрунтування «ринкових ніш», в яких можуть бути розроблені та реалізовані економічно доцільні туристичні продукти.

Література

1. Відкриття Візових центрів України у Китаї / Офіційний сайт Посольства України в Китайській Народній Республіці. URL: <https://shanghai.mfa.gov.ua/ua/news/embassy-news/62358-vidkrittya-vizovogo-centra-ukrajini-u-kitaji>
2. Гончарук А. Шовковий шлях: від концепції до практичних кроків (формат взаємодії 16+1) / А. Гончарук, С. Кошовий // Стратегічна панорама. 2016. № 1. С. 26–35.
3. Добровільна реєстрація українських громадян при подорожах за кордон / Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://shanghai.mfa.gov.ua/ua/news/consular-news/63206-dobrovilyna-rejestracija-ukrajinsykih-gromadyan-pri-podorozhah-za-kordon>
4. Договірні-правова база між Україною та Китаєм. URL: <http://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/legal-acts>.
5. Захарин С. В. Векторы и механизмы китайско-украинского сотрудничества в контексте реализации инициативы «Один пояс — Один путь» / С. В. Захарин, И. Ли, Т. В. Билорыбкина // Modern Science. 2017. № 9. С. 89–99.
6. Країни Азії та Океанії. Відносини з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Китайська Народна Республіка / Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/bilateral-cooperation/asia-and-oceania>

7. Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством України з туризму та курортів та Національною туристичною адміністрацією Китайської Народної Республіки про сприяння груповим поїздкам китайських туристів до України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_104
8. Проект «Один пояс — один шлях»: можливості для України / В. Поворозник, В. Перебийніс. К.: МЦПД, 2015. 31 с.
9. Торгово-економічне співробітництво з Китаєм — один з пріоритетів для України сьогодні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=afa2e521-ee22-45c6-8802-da0e91224632&title=NataliiaMikolska-TorgovoeconomichneSpivrobitnistvoZKitamOdinZPrioritetivDliaUkrainiSogodni>.
10. Туризм / Офіційний сайт Державної служби статистики України України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
11. Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про взаємні поїздки громадян. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_052
12. Щодо відкриття Українського Візового Центру в Шанхаї / Офіційний сайт Консульства України в Шанхаї. URL: <https://shanghai.mfa.gov.ua/ua/news/consular-news/62335-shhodo-vidkrittia-ukrajinskykogo-vizovogo-centru-v-shankhaji>
13. Ярошенко Є. Місце України в глобальних стратегіях Китаю / Є. Ярошенко. К.: МЦПД, 2015. 44 с.
14. Antonishin A. P. Metody a technologie pro stimulaci rozvoje cestovniho ruchu ve velkém průmyslovém městě (na příkladu Tianjin, Čína) / A. P. Antonishin, I. Li, S. V. Zakharin // Modern Science. 2017. № 7. P. 87–91.
15. Kaszmarski M. The New Silk Road: a versatile instrument in China's policy / M. Kaszmarski. OSW Centre for Eastern Studies, 2015. Number 161. 89 p.
16. Li Y. Opportunities of Sino-Ukrainian investment cooperation in the context of the implementation of initiative “Economic Belt of the Great Silk Road” / Y. Li, I. Smyrnov, S. Zakharin / Wsepolpraca Europejska. 2017. № 10. P. 45–55.
17. Zuokui L. Central and Eastern Europe in Building the Silk Road Economic Belt / L. Zuokui. Working Paper Series on European Studies Institute of European Studies Chinese Academy of Social Sciences. 2014. Vol. 8. No. 3. 130 p.

References

1. Vidkryttia Vizovykh tsestriv Ukrainy u Kytai / Ofitsiyni sait Posolstva Ukrainy v Kytaiskii Narodni Respublitsi. URL: <https://shanghai.mfa.gov.ua/ua/news/embassy-news/62358-vidkrittia-vizovogo-centra-ukrajini-u-kitaji>
2. Honcharuk A. Shovkovyi shliakh: vid kontseptsii do praktychnykh krokiv (format vzaiemodii 16+1) / A. Honcharuk, S. Koshovyi // Stratehichna panorama. 2016. № 1. S. 26–35.
3. Dobrovilna reiestratsiia ukrainskykh hromadian pry podorozhakh za kordon / Ofitsiyni sait Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy. URL: <https://shanghai.mfa.gov.ua/ua/news/consular-news/63206-dobrovilna-reiestracija-ukrajinskykh-gromadyan-pri-podorozhah-za-kordon>
4. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Kytaiem. URL: <http://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/legal-acts>.
5. Zakharyn S. V. Vektory u mekhanizmy kytaisko-ukraynskoho sotrudnychestva v kontekste realizatsyy unytsyatyvy «Odyn poias — Odyn put» / S. V. Zakharyn, Y. Ly, T. V. Bylorybkyna // Modern Science. 2017. № 9. S. 89–99.
6. Krainy Azii ta Okeanii. Vidnosyny z krainamy Aziisko-Tykhookeanskoho rehionu. Kytaiska Narodna Respublika / Ofitsiyni sait Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/bilateral-cooperation/asia-and-oceania>
7. Memorandum pro vzaiemorozuminnia mizh Derzhavnym ahentstvom Ukrainy z turyzmu ta kurortiv ta Natsionalnoiu turystychnoiu administratsiieiu Kytaiskoi Narodnoi Respubliky pro spryiannia hrupovym poizdkam kytaiskykh turystiv do Ukrainy. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_104
8. Proekt «Odyn poias — ody shliakh»: mozhlyvosti dlia Ukrainy / V. Povoroznyk, V. Perebyinis. K.: MTsPD, 2015. 31 s.
9. Torhovo-ekonomichne spivrobitnytstvo z Kytaiem — ody z priorytetiv dlia Ukrainy sohodni / Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. URL: <http://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=afa2e521-ee22-45c6-8802-da0e91224632&title=NataliiaMikolska-TorgovoeconomichneSpivrobitnistvoZKitamOdinZPrioritetivDliaUkrainiSogodni>.
10. Turyzm / Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy Ukrainy. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
11. Uhoda mizh Uriadom Ukrainy i Uriadom Kytaiskoi Narodnoi Respubliky pro vzaiemni poizdky hromadian. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_052
12. Shhodo vidkryttia Ukrainskoho Vizovoho Tsentru v Shankhai / Ofitsiyni sait Konsulstva Ukrainy v Shankhai. URL: <https://shanghai.mfa.gov.ua/ua/news/consular-news/62335-shhodo-vidkrittia-ukrajinskykogo-vizovogo-centru-v-shankhaji>

13. Yaroshenko Ye. Mistse Ukrainy v hlobalnykh stratehiakh Kytaiu / Ye. Yaroshenko. K.: MTsPD, 2015. 44 s.
14. Antonishin A. P. Metody a technologie pro stimulaci rozvoje cestovniho ruchu ve velkém průmyslovém městě (na příkladu Tianjin, Čína) / A. P. Antonishin, I. Li, S. V. Zakharin // Modern Science. 2017. № 7. P. 87–91.
15. Kaszmarski M. The New Silk Road: a versatile instrument in China`s policy / M. Kaszmarski. OSW Centre for Eastern Studies, 2015. Number 161. 89 p.
16. Li Y. Opportunities of Sino-Ukrainian investment cooperation in the context of the implementation of initiative “Economic Belt of the Great Silk Road” / Y. Li, I. Smyrnov, S. Zakharin / Wsepolpraca Europejska. 2017. № 10. P. 45–55.
17. Zuokui L. Central and Eastern Europe in Building the Silk Road Economic Belt / L. Zuokui. Working Paper Series on European Studies Institute of European Studies Chinese Academy of Social Sciences. 2014. Vol. 8. No. 3. 130 p.

Плющ Діана Станіславівна

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Плющ Диана Станиславовна

аспірант

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Plushch Diana

PhD in Economics of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5175

АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС ПІСЛЯ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ

АНАЛИЗ ВНУТРИОТРАСЛЕВОЙ ТОРГОВЛИ УКРАИНЫ С ЕС ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИАЦИИ

ANALYSIS OF INTRA-INDUSTRY TRADE OF UKRAINE WITH EU AFTER SIGNING THE ASSOCIATION AGREEMENT

Анотація. Аналіз зміни внутрішньогалузевої торгівлі товарами в Україні після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС є важливим для дослідження економічних ефектів та проєвропейських напрямків орієнтації економіки України. У статті розглядається динаміка зовнішньої торгівлі України, структура експорту товарів до країн ЄС, залежність від світових ринків, вивчається сучасний стан і тенденції розвитку внутрішньогалузевої та міжгалузевої торгівлі України в міжнародному обміні з країнами ЄС як фактор поглиблення інтеграції, досліджується питання посилення залежності України від товарного ринку ЄС та від зовнішніх ринків в цілому, аналізується переорієнтація торгівлі зі Сходу на Захід. У статті було пораховано ступінь концентрації торгівлі з країнами Європейського Союзу та проаналізовано залежність товарної експортної складової економіки України від зовнішніх факторів. Пораховано ефект внутрішньогалузевої торгівлі, використовуючи індекс Грубеля-Ллойда та коефіцієнта CR-4. Пораховано індекс концентрації експорту товарів за допомогою індексу Хіршмана. Визначено вплив створення зони вільної торгівлі України з ЄС на зміну внутрішньогалузевої торгівлі України. Встановлено, що для основних статей експорту притаманна у більшій мірі міжгалузева торгівля, на відміну від основних статей імпорту. Доведено, що європейська інтеграція в цілому призвела до посилення внутрішньогалузевого характеру взаємної торгівлі України з ЄС.

Ключові слова: внутрішньогалузева торгівля; коефіцієнт CR-4, індекс Грубеля-Ллойда, економічні ефекти, міжнародна торгівля.

Аннотация. Анализ изменения внутриотраслевой торговли товарами в Украине после подписания Соглашения об ассоциации Украины с ЕС является важным для исследования экономических эффектов и проевропейских направлений ориентации экономики Украины. В статье рассматривается динамика внешней торговли Украины, структура экспорта товаров в страны ЕС, зависимость от мировых рынков, изучается современное состояние и тенденции развития внутриотраслевой и межотраслевой торговли Украины в международном обмене со странами ЕС как фактор углубления интеграции, исследуется вопрос усиления зависимости Украины от товарного рынка ЕС и от внешних рынков в целом, анализируется переориентация торговли с Востока на Запад. В статье было посчитано степень концентрации торговли со странами Европейского Союза и проанализирована зависимость товарной экспортной составляющей экономики Украины от внешних факторов. Посчитано эффект внутриотраслевой торговли, используя индекс грубеля-Ллойда и коэффициента CR-4. Посчитано индекс концентрации экспорта товаров с помощью индекса Хиршмана. Опре-

делено влияние создания зоны свободной торговли Украины с ЕС на смену внутриотраслевой торговли Украины. Установлено, что для основных статей экспорта присуща в большей степени межотраслевая торговля, чем для импортных товаров. Доказано, что европейская интеграция в целом привела к усилению внутриотраслевой характер взаимной торговли Украины с ЕС.

Ключевые слова: внутриотраслевая торговля; коэффициент CR-4, индекс Грубела-Ллойда, экономические эффекты, международная торговля.

Summary. Analysis of changes in intra-industry trade in goods of Ukraine after the signing of the Association Agreement with the EU is important for the study of the economic effects and pro-European directions of orientation of the Ukrainian economy. The article deals with the dynamics of foreign trade of Ukraine, the structure of export of goods to EU countries, dependence on world markets, examines the current state and tendencies of development of domestic and interbranch trade of Ukraine in international exchange with EU countries as a factor of deepening integration, examines the issues of strengthening the market dependence of Ukraine to the EU, and to external markets in general, analyzes the reorientation of trade from East to West. The degree of trade concentration with the countries of the European Union is calculated in the article and the dependence of commodity export component of economy of Ukraine on external factors is analyzed. The effect of intra-industry trade was calculated using the Grubel-Lloyd index and the CR-4 ratio. The concentration index of export of goods using the Hirschman index is calculated. The influence of creation of a free trade area of Ukraine with the EU on the change of intra-industry trade of Ukraine is determined. It is established that for the main articles of export there is more intersectoral trade than for imported goods. It is proved that European integration as a whole has led to an intensification of the intra-industry character of Ukraine's mutual trade with the EU.

Key words: intra-industry trade; CR-4 coefficient, Grubel-Lloyd index, economic effects, international trade.

Постановка проблеми. Протягом останніх років проєвропейський напрям інтеграції України супроводжувався переорієнтацією торгівлі та зміною товарної структури торгівлі. Створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС вплинуло на трансформацію товарної експортної спеціалізації України щодо країн Європейського Союзу. Тому, вивчення рівня концентрації важливе для обґрунтування оптимального торговельного балансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу внутрішньогалузевої та міжгалузевої торгівлі на економіку країн досліджувалося багатьма зарубіжними вченими, зокрема, Д. Рафіном [1], В. Поланом [2]. Українські вчені протягом останніх років також активно досліджують вплив внутрішньогалузевої торгівлі на економіку України, зокрема створення ефекту міжгалузевої торгівлі після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, зокрема, Федірко Н. В. [3], Дехтяр Н. А. [4], Марена Т. В. [5], Максимук А. О. [6], Ваврищук В. В. [7], Черчик Л. Н. [8], Кудюрко Л. П. [9] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз основних експортних груп товарів, обґрунтування та оцінка зміни внутрішньогалузевої торгівлі, динаміки концентрації експорту товарів, оцінка можливих економічних вигод для національної економіки внаслідок підписання Угоди про асоціацію України з ЄС.

Викладення основного матеріалу. Протягом 2005–2018 рр. Україна має негативне сальдо тор-

гівлі товарами, що в 2018 р. становило 9,8 млрд. дол. США. Загалом, негативне сальдо торгівлі має тенденцію до зменшення після підписання Угоди про Асоціацію України з ЄС, і ще в 2013 р. становило 13,6 млрд. дол. США. Тим не менше, експорт товарів з України в абсолютному вираженні має тенденцію до зменшення і в 2018 році становив 47,3 млрд. дол. США, в той час як ще в 2013 р. становив 63,3 млрд. дол. США. При цьому експорт товарів до країн ЄС протягом відповідного періоду зростав: в 2013 році становив 16 758,6 млн. дол. США, в 2018 р. — 20 158,5 млн. дол. США.

При цьому, протягом 2013–2018 рр. спостерігається переорієнтація експорту товарів з України в європейському напрямку [10].

Загалом, експорт товарів до ЄС постійно збільшується і станом на 2018 р. сягнув рекордних

Таблиця 1

Переорієнтація експорту товарів з України протягом 2013–2018 рр., млн. дол. США

	Країни СНД	Країни ЄС (28)	Азія
2013	22 077,3	16 758,6	16 813,0
2014	14 882,3	17 002,9	15 350,9
2015	7 806,1	13 015,2	12 378,9
2016	6 031,5	13 496,3	11 796,3
2017	6 916,4	17 533,4	12 967,3
2018	6 363,1	20 158,5	13 486,0

Джерело: розраховано автором за даними [10]

обсягів — 20 158,5 млн. дол. США, в той час як в 2013 р. — всього 16 758,6. Тільки в 2018 р. обсяг експорту товарів до країн ЄС зріс на 15%. При цьому обсяг експорту до країн Азії і, зокрема, країн СНД, зменшувався протягом 2013–2018 рр.

Таким чином, спостерігається ефект переорієнтації торгівлі України в сторону ринків ЄС. В 2018 р. Європейський Союз є ключовим торговельним партнером України.

До основних товарних категорій українського експорту в ЄС належать: чорні метали (18,4% у експорті до ЄС); електричні машини і устаткування (11,8%); зернові культури (11,0%); руди, шлаки та зола (9,0%); насіння та плоди олійних рослин (5,8%); жири та олії тваринного або рослинного походження (5,7%); деревина і вироби з деревини (5,2%) [11].

Товарна структура експорту України до ЄС змінюється під впливом спеціалізації виробництва в країні, а також під впливом змін внутрішньогалузевої торгівлі.

Зміну внутрішньогалузевої торгівлі в країні описує індекс Грубеля-Ллойда (ІТ), що характеризує залежність показників експорту та імпорту продукції:

$$IT_{ij}^n = 1 - \frac{\sum_{k=1}^n |X_{ij}^k - M_{ij}^k|}{\sum_{k=1}^n (X_{ij}^k + M_{ij}^k)} \quad (1)$$

де X_i — експорт товару і з країни;

M_i — імпорт товару і в країну.

Індекс Грубеля Ллойда приймає значення від 0 до 1: наближення індексу до нуля говорить про наявність міжгалузевої торгівлі, до 1 — про наявність внутрішньогалузевої торгівлі. Його доречно використовувати, якщо необхідно визначити тенденції міжнародної спеціалізації у конкретний проміжок

часу. У контексті структурних змін він виражає зміни торгових тенденцій [12, с. 21].

Внутрішньогалузева торгівля являє собою міжнародну торгівлю товарами, що належать до однієї галузі промисловості. Така торгівля є більш вигідною, ніж міжгалузева торгівля, оскільки вона стимулює інновації та ефект економії на масштабах виробництва [1, с. 2].

Показник індексу внутрішньогалузевої торгівлі для основних статей експорту України в ЄС та імпорту з країн ЄС наведено нижче (табл. 2).

Таким чином, згідно табл. 3, показник внутрішньогалузевої торгівлі є доволі значним для групи товарів «Реактори, котли, машини і обладнання», втім, даний показник поступово знижується і в 2018 р. становив 0,42. Середні значення індексу внутрішньогалузевої торгівлі характеризують такі товарні групи як «Жири та олії, готові харчові жири, воски», «Руди, шлак і зола», «Чорні метали» — 0,2–0,3 в 2018 р. Для товарних груп «Засоби наземного транспорту», «Зернові культури» індекс наближається до 0,05 в 2018 р., це говорить про наявність міжгалузевої торгівлі.

Отже, для основних статей експорту товарів з України до ЄС притаманна міжгалузева торгівля, для основних статей імпорту товарів з ЄС — внутрішньогалузева торгівля.

Показник концентрації експорту товарів розраховується за допомогою індексу Хіршмана, що визначається за формулою:

$$X = \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{X_i}{X}\right)^2} \quad (2)$$

де X_i — обсяг експорту товару і, X — загальний обсяг експорту товарів. Показник індексу Хіршмана

Таблиця 2

Індекс внутрішньогалузевої торгівлі з ЄС за окремими товарними групами в Україні за 2013–2018 рр.

		2013	2014	2015	2016	2017	2018
Основні статті імпорту України з ЄС	Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні	0,24	0,26	0,09	0,11	0,13	0,12
	Фармацевтична продукція	0,15	0,19	0,20	0,21	0,20	0,20
	Реактори, котли, машини, обладнання	0,71	0,76	0,71	0,50	0,46	0,42
	Засоби наземного транспорту	0,13	0,21	0,20	0,09	0,06	0,06
Основні статті експорту України до ЄС	Зернові культури	0,09	0,11	0,05	0,05	0,05	0,05
	Жири та олії, готові харчові жири, воски	0,21	0,15	0,10	0,12	0,11	0,11
	Руди, шлак і зола	0,32	0,32	0,42	0,37	0,34	0,28
	Чорні метали	0,27	0,18	0,16	0,20	0,23	0,24

Джерело: розраховано автором згідно [10]

приймає значення від 0 до 1, збільшення показника показує підвищення концентрації експорту, максимальне значення якого становить 1 (один вид товару складає загальний обсяг експорту товарів з країни).

Динаміка зміни індексу концентрації експорту в Україні загалом та в напрямку країн ЄС в 2013–2018 рр. наведена в табл. 3.

Таблиця 3

Індекс концентрації експорту в Україні загалом та в напрямку країн ЄС в 2013–2018 рр.

	Загальний експорт	Країни ЄС (28)
2013	0,373	0,377
2014	0,380	0,381
2015	0,374	0,375
2016	0,372	0,374
2017	0,371	0,373
2018	0,369	0,371

Джерело: розраховано автором згідно [10]

Таким чином, індекс Хіршмана протягом 2013–2018 рр. приймав значення 0,37–0,40, що говорить

про середній рівень концентрації експорту. В той же час, протягом 2013–2018 рр. спостерігалася тенденція до збільшення індексу Хіршмана, що говорить про посилення концентрації експорту товарів як в цілому, так і зокрема до країн ЄС.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, зовнішня торгівля України з ЄС в цілому характеризується посиленням залежності України від товарного ринку ЄС, спостерігається переорієнтація торгівлі зі Сходу на Захід. Крім того, посилення концентрації експорту говорить про посилення залежності від зовнішніх ринків в цілому. Високий показник внутрішньогалузевої торгівлі для товарної групи «Реактори, котли, машини і обладнання» говорить про конкурентоспроможність даної української продукції на міжнародному ринку, в той же час, даний показник знижується протягом 2013–2018 рр. Для інших основних статей імпорту та експорту переважає міжгалузева торгівля. Загалом, для основних статей експорту притаманна у більшій мірі міжгалузева торгівля, ніж для імпортованих товарів, зокрема для таких товарних експортних груп як «Зернові культури» та «Жири та олії, готові харчові жири, воски».

Література

1. Roy J. Ruffin. “The nature and significance of intra-industry trade”, Economic and Financial Policy Review, Federal Reserve Bank of Dallas, 1999. Issue Q IV, P. 2–9.
2. E. Kawecka-Wyrzykowska. “Intra-Industry Trade of the New EU Member State”, Wydawnictwo Naukowe PWN SA. Warszawa, 2017. 169 p.
3. Fedirko N. Macroeconomic effects of international regional economic integration: global practice and challenges for Ukraine / N. Fedirko, A. Konstantinova // International Economic Policy. 2015. № 1. С. 155–179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itrep_2015_1_9.
4. Дехтяр Н. А. Дослідження феномена внутрішньогалузевої торгівлі як чинника конкурентоспроможності країни в зовнішньоекономічних відносинах / Н. А. Дехтяр // Бізнес Інформ. 2017. Вип. 11. С. 67–74. URL: <http://oaji.net/articles/2017/727-1518425390.pdf>
5. Захарова О. В. Особливості розвитку міжрегіонального співробітництва України в умовах глобальної регіоналізації / О. В. Захарова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. 2013. Вип. 5. URL: <http://oaji.net/articles/2017/727-1518425390.pdf>
6. Максимук А. О. Аналіз внутрішньогалузевої торгівлі у переробній промисловості України / А. О. Максимук, Н. В. Кузенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2018. Вип. 29. С. 50–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2018_29_12
7. Ваврищук В. В. Концентрація експорту та внутрішньогалузева торгівля України: кількісні оцінки. / В. В. Ваврищук // Наукові записки НаУКМА. 2005. Т. 44: Економічні науки. С. 42–46.
8. Черчик Л. М. Статистичне дослідження зовнішньоекономічної діяльності у Волинській області / Л. М. Черчик, С. І. Бегун // Економічний форум. 2014. № 1. С. 93–99.
9. Кудюрко Л. П. Перспективи нарощування експорту продукції АПК в контексті поглиблення стратегічного партнерства між Україною та ЄС / Л. П. Кудюрко // Науковий вісник «Полісся». 2018. Том 1, № 1(13). С. 152–158.
10. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>.

12. Беренда С. В. Господарська інтеграції України з країнами ЄС в контексті утворення глобальних та регіональних ланцюгів доданої вартості / С. В. Беренда, І. І. Зелцер // Соціальна економіка. 2016. № 1. С. 16–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2016_1_4

References

1. Roy J. Ruffin. “The nature and significance of intra-industry trade”, *Economic and Financial Policy Review*, Federal Reserve Bank of Dallas, 1999. Issue Q IV, P. 2–9.

2. E. Kawecka-Wyrzykowska. “Intra-Industry Trade of the New EU Member State”, *Wydawnictwo Naukowe PWN SA*. Warszawa, 2017. 169 p.

3. Fedirko N. Macroeconomic effects of international regional economic integration: global practice and challenges for Ukraine / N. Fedirko, A. Konstantinova // *International Economic Policy*. 2015. № 1. S. 155–179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itrep_2015_1_9

4. Dekhtyar N. A., Investigation of the phenomenon of intra-industry trade as a factor of country’s competitiveness in foreign economic relations / N. A. Dekhtyar // *Business Inform*. 2017. Vip. 11. P. 67–74. URL: <http://oaji.net/articles/2017/727-1518425390.pdf>

5. Zakharova O. V. Peculiarities of development of inter-regional cooperation of Ukraine in the conditions of global regionalization / O. V. Zakharova // *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*. 2013. Vyp. 5. URL: <http://oaji.net/articles/2017/727-1518425390.pdf>

6. Maksymuk A. A. The analysis of intra-industry trade in the processing industry of Ukraine / A. A. Maksymuk, N. V. Kuzenko // *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*. 2018. Vyp. 29. P. 50–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2018_29_12

7. Vavrischuk V. V. Export concentration and intra-industry trade in Ukraine: quantitative estimates. / V. V. Vavryshuk // *NaUKMA Scientific Notes*. 2005. Vol. 44: Economic sciences. P. 42–46.

8. Cherchik L. M. Statistical study of foreign economic activity in the Volyn region / L. M. Cherchik, S. I. Begun // *Economic Forum*. 2014. № 1. P. 93–99.

9. Kudyurko L. P. Perspectives on increasing the export of agricultural products in the context of deepening the strategic partnership between Ukraine and the EU / Kudurko L. P. // *Scientific Bulletin “Polissya”*. 2018. Volume 1, No 1 (13). P. 152–158.

10. Website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>.

12. Berenda S. V. Economic integration of Ukraine with EU countries in the context of formation of global and regional value chains / S. V. Berenda, I. I. Zeltser // *Social Economics*. 2016. № 1. P. 16–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2016_1_4

Фтомова Олена Сергіївна

*здобувач наукового ступеня кандидата економічних наук
Інституту демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи НАН України*

Фтомова Елена Сергеевна

*соискатель научной степени кандидата экономических наук
Института демографии и социальных исследований
имени М.В. Птухи НАН Украины*

Ftomova Olena

*PhD Candidate of Economic Science to the
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the
National Academy of Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5152

**ВПЛИВ ІНВЕСТУВАННЯ ТА ОПОДАТКУВАННЯ
НА РІВЕНЬ БІДНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ
В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**ВЛИЯНИЕ ИНВЕСТИРОВАНИЯ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ
НА УРОВЕНЬ БЕДНОСТИ И СОЦИАЛЬНОГО НЕРАВЕНСТВА
В УКРАИНЕ И СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА**

**IMPACT OF INVESTMENT AND TAXATION ECONOMY
AND ON POVERTY AND INEQUALITY IN UKRAINE
AND THE EUROPEAN COUNTRIES**

Анотація. Інвестиції та оподаткування є впливовим фіскальним інструментом, що допомагає економічному розвитку та знижує рівень бідності і нерівності в країні. Державні інвестиції в інфраструктуру допомагають створювати нові робочі місця, збільшувати доходи, розширювати економічні і соціальні можливості для населення, скорочувати бідність і соціальну нерівність в суспільстві. Одночасно держава може не тільки регулювати рівень державних інвестицій, а й впливати на рівень приватних інвестицій. Це відбувається за рахунок подакової політики. Така фіскальна політика може привести до стимулювання або зменшення інвестування у приватній сфері економіки. Тому важливим для стимулювання приватного інвестування є розробка цільових програм податкових пільг, орієнтованих на конкретні сектори або регіони. Податковий стимул вважається ефективним, якщо соціальні вигоди, які він отримує, перевищують пов'язані з цим соціальні затрати. Відмічено, що безстрокове та орієнтоване на прибуток податкове стимулювання веде до зниження податкової бази та піддає ризику збір податків в цілому. Тому перевагу необхідно віддавати таким стимулам, які прямо впливають на зменшення вартості капіталу та зростання ефективності інвестування, наприклад, податки на інвестиції. Рівень інфраструктури в Україні, як загальної так і за категоріями транспорту, є нижчий ніж середні показники Європейських країн. А якість українських доріг визнана однією з найгірших. Також було відмічено, що оподаткування в Україні значно зменшує стимул приватного сектору до інвестування, хоча за останні чотири роки Україна зробила невеликий прогрес в цьому питанні. Хоча за останні роки в Європейських країнах спостерігається зниження рівня інвестування в інфраструктуру, в багатьох країнах були розроблені та застосовані програми податкового стимулювання інвестування. Такі заходи позитивно відобразились на економічному зростанні, рівні інфраструктури, рівні життя населення та нерівності.

Ключові слова: інвестування, оподаткування, податкові пільги, інфраструктура, бідність, нерівність.

Аннотация. Инвестиции и налогообложение являются влиятельным фискальным инструментом, помогающим экономическому развитию и снижающим уровень бедности и неравенства. Государственные инвестиции в инфраструктуру помогают создавать новые рабочие места, увеличивать доходы, расширять экономические и социальные возможности для населения, сокращать бедность и социальное неравенство в обществе. Одновременно государство может не только регулировать уровень государственных инвестиций, но и влиять на уровень частных инвестиций. Это происходит за счет налоговой политики. Такая фискальная политика может привести к стимулированию или уменьшению инвестирования в частной сфере экономики. Поэтому важным для стимулирования частного инвестирования является разработка целевых программ налоговых льгот, ориентированных на конкретные сектора или регионы. Налоговый стимул считается эффективным, если социальные выгоды, которые он получает, превышают связанные с этим социальные затраты. Отмечено, что бессрочное и ориентированное на прибыль налоговое стимулирование ведет к снижению налоговой базы и подвергает риску сбор налогов в целом. Поэтому предпочтение необходимо отдавать таким стимулам, которые напрямую влияют на уменьшение стоимости капитала и роста эффективности инвестирования, например, налоги на инвестиции. Уровень инфраструктуры в Украине, как общей так и по категориям транспорта, является ниже, чем средние показатели Европейских стран. А качество украинских дорог признано одним из худших. Также было отмечено, что налогообложение в Украине значительно уменьшает стимул частного сектора к инвестированию, хотя за последние четыре года Украина сделала небольшой прогресс в этом вопросе. Хотя за последние годы в европейских странах наблюдается снижение уровня инвестирования в инфраструктуру, во многих странах были разработаны и применены программы налогового стимулирования инвестирования. Такие меры положительно отразились на экономическом росте, уровне инфраструктуры, уровне жизни населения и неравенстве.

Ключевые слова: инвестирование, налогообложение, налоговые льготы, инфраструктура, бедность, неравенство.

Summary. Investing and taxation are powerful fiscal instruments which, if deployed properly, can influence economic growth and reduce poverty and inequality. Public investment in infrastructure helps to create new jobs, increase incomes, facilitate economic and social opportunities, and reduce poverty and social inequality. In addition to regulating the level of public investment, governments can affect the level of private investment by crafting appropriate tax policy. However, such fiscal policy can lead to stimulation or reduction of investments in the private sector. Therefore, in order to stimulate private investment, it is important to develop targeted investment programs, as well as tax incentives, focused on specific sectors or regions. A tax incentive is considered effective if the social benefits it generates offset associated social costs. Generally, indefinite and income-oriented tax incentives will lead to a reduction in the tax base and will jeopardize tax collection. Therefore, preference should be given to incentives that directly affect the cost of capital and increase the effectiveness of investing benefits, such as investment taxes. Notably, the level of infrastructure in Ukraine, both in general and in transport categories, is lower than the average of European countries, and the quality of Ukrainian roads is recognized among the worst. Taxation in Ukraine significantly reduces the incentive of the private sector to invest, although, over the past four years, Ukraine has made some progress in this area. In European countries, despite the fact that there has been a decline in infrastructure investment in recent years, tax incentive programs have been developed and implemented in many countries. Such measures have had a positive impact on economic growth, infrastructure levels, living standards and inequality.

Key words: investment, taxation, fiscal policy, tax incentives, infrastructure, poverty, inequality.

Постановка проблеми. На зниження рівня бідності та нерівності впливають багато факторів. Не останнє місце серед них займає державне інвестування та оподаткування. Міжнародні організації, в тому числі Світовий Банк та Організація Об'єднаних Націй, визначають скорочення бідності як одну із своїх першочергових цілей. Державні інвестиції в інфраструктуру країни можуть привести до значного зростання доходів та значно прискорити економічне зростання в цілому. З іншого боку, держава може не тільки регулювати рівень державних інвестицій, а й впливати на рівень приватних інвестицій. Це відбувається за рахунок податкової політики. В багатьох Європейських країнах були застосовані

різні державні програми інвестування, стимулювання приватного інвестування, були розроблені програми податкових пільг. Такі заходи позитивно відобразились на економічному зростанні, рівні життя населення та нерівності. Тому аналіз державних заходів Європейських країн щодо ефективної політики інвестування та оподаткування є важливим для визначення найефективніших заходів для України. Враховуючи це порушена у статті проблема впливу державного інвестування та оподаткування на рівень бідності та нерівності є актуальною як для науки, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз останніх досліджень і публікацій з про-

блем взаємозв'язку бідності та ринку праці, а також державних програм впливу на них дає змогу зробити висновки, що ці питання є актуальними для багатьох країн та перебувають в центрі досліджень багатьох науковців світу: Nam, Chang Woon; Radulescu, Doina Maria [1], Cesar Calderon, Luis Serven [2], Sumedha Bajaj [3], а також такими міжнародними організаціями як Міжнародний Валютний Фонд [7], Світовий Банк [9], Світовий економічний форум [15].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є макроекономічна оцінка впливу інвестування та оподаткування на рівень бідності та нерівності в Україні та країнах Європейського Союзу, а також виявлення ефективних державних заходів, застосованих Європейськими країнами, для подолання проблем бідності та нерівності через вплив на інфраструктуру та оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Інвестування, як державне так і приватне, відіграє важливу роль в економічному зростанні та збільшенні добробуту населення країни. має вплив як державне так в приватне. Державні інвестиції в інфраструктуру країни, можуть привести до зростання доходів населення та прискорити економічне зростання в країні в цілому. Це відбувається за рахунок створення нових робочих місць та збільшення економічних та соціальних можливостей. Одночасно держава може не тільки регулювати рівень державних інвестицій, але і впливати на приватні інвестиції. Це стає можливим через регулювання податкової політики. Іншими словами, фіскальна податкова політика може привести до стимулювання або навпаки, зменшення інвестування у приватній сфері економіки. Збільшення податку прибутку на капітал негативно впливає на інвестування за рахунок зменшення прибутку від заощаджень для фізичних осіб та зменшення прибутку від рівня доходності інвестиційних проєктів для юридичних осіб. Тому деякі країни для стимулювання приватного інвестування розробляють програми податкових пільг, які, зазвичай, мають цільову направленість. Так, наприклад, безстрокове та прибутково орієнтоване стимулювання, таке як «податкові канікули», веде до зниження податкової бази, піддає ризику збір податків в цілому, а також не має суттєвого впливу на рівень інвестування чи економічного зростання. Багато розвинених країн, та країн що розвиваються, з метою залучення іноземного капіталу створювали зони вільної економіки та торгівлі шляхом надання податкових стимулів [1]. Загалом такі пільгові заходи включають: звільнення від податку на прибуток, вільну або прискорену амортизацію, пільги на податок на інвестиції, субсидії на інвестиційні витрати. Стимулюючі ефекти різних

державних податкових пільг на інвестиційні рішення приватного сектору порівнюють на основі моделі чистої теперішньої вартості. Без оподаткування чиста теперішня вартість інвестиційного проєкту дорівнює теперішній вартості майбутнього валового прибутку, дисконтованого за відповідною процентною ставкою з вирахуванням теперішньої вартості інвестиційних витрат. Таким чином, інвестиційний проєкт вважається прибутковим, коли чиста теперішня вартість є позитивною. Після введення податку на прибуток підприємств, теперішня вартість активу, що утворюється від інвестицій, становить суму теперішньої вартості чистого прибутку (валовий прибуток за вирахуванням податків) та податкових заощаджень, керованих резервом стимулювання амортизації. Перевагу необхідно віддавати таким стимулам як пільги на податки на інвестиції, які, в свою чергу, прямо впливають на зменшення вартості капіталу та зростання ефективності інвестування. Багато країн, що розвиваються, стикаються з труднощами збирання доходів від прямих податків [2], тому, для фінансування державних втручань в економічний розвиток вони значною мірою покладаються на збори від непрямих податків, що, в свою чергу, прямо відбивається на рівні життя бідних прошарків населення.

В Україні, як і в Європейських країнах інвестування залежить від економічного розвитку (рис. 1, а). До світової фінансової кризи 2007 року інвестування¹ в Україні у відсотках до ВВП було вищим ніж агрегований показник інвестування в Європейському Союзі. За останні роки інвестування у відношенні до економічного росту розвивається швидше ніж в країнах Європейського Союзу. В країнах Європейського Союзу починаючи з 2009 року спостерігається зменшення інвестування в інфраструктуру. За оцінками [14], в ЄС наразі зменшення інвестицій є нижчим за необхідний їх рівень. За підрахунками Європейського інвестиційного банку у 2018 році потреби в інвестиціях в економічну інфраструктуру енергетики, транспорту, води, каналізації та телекомунікацій становили 688 мільярдів євро на рік. Для соціальної інфраструктури інвестиційний розрив на охорону здоров'я, освіту та соціальне житло становив 142 мільярди євро на рік. Необхідно відмітити що структура витрат на інвестування також дуже відрізняється серед Європейських країн (рис. 1, б). Найбільшу частку займають приватні інвестиції

¹ Валове нагромадження основного капіталу складається з інвестицій виробниками-резидентами, за вирахуванням вибуття основних засобів протягом звітного періоду, включаючи збільшення вартості невироблених активів, отримане в результаті виробничої діяльності підприємців або інституційних одиниць.

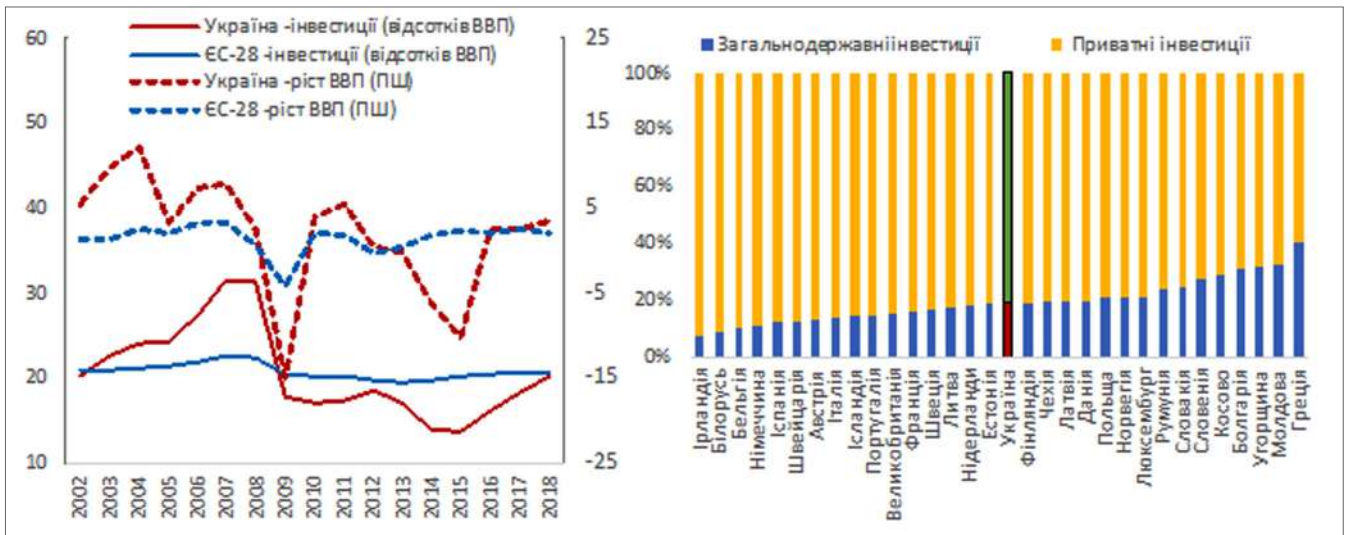

Рис. 1. (а, б) Економічний розвиток та структура державного та приватного інвестування, відсотків
 Джерело: побудовано за даними [5–7] та розрахунками автора

Греції (40 відсотків від загальних інвестицій), Молдавії, Угорщини та Болгарії (30 відсотків від загальних інвестицій), а найменшу в Ірландії (7 відсотків від загальних інвестицій), Білорусі (8 відсотків від загальних інвестицій), Бельгії та Німеччині (10 відсотків від загальних інвестицій). В Україні цей показник складає майже 19 відсотків від загальних інвестицій, що відповідає середньому показнику серед Європейських країн.

Інвестування в інфраструктуру, а саме збільшення якості та кількості інфраструктури, позитивно впливає на економічне зростання та зменшує нерівність доходів [3]. Розвиток інфраструктури являє собою важливий інструмент сприяння регіональному розвитку в країні, за допомогою якого суспільні блага розподіляються між усіма членами суспільства [4]. Це відбувається завдяки збільшенню доступу до виробничих можливостей, зменшенню витрат

на виробництво, забезпеченню кращої транспортної інфраструктури, яка покращує мобільність робочої сили. Добре розвинена комунікаційна інфраструктура полегшує потік інформації та допомагає людям отримати кращий доступ до виробничих можливостей. Розвинена інфраструктура позитивно впливає не тільки на економічний але і на соціальний розвиток, людський капітал та збільшує можливості для бідних прошарків населення. Розрізняють дві форми публічної інфраструктури — економічну та соціальну (рис. 2).

Зрозуміло, що розвинена та ефективна інфраструктура, як економічна так і соціальна, відіграє критичну роль у подоланні проблем бідності, нерівності, допомагає загальному економічному та соціальному розвитку в країні так як скорочує виробничі витрати, прискорює розвиток людського капіталу, піднімає загальний рівень соціального добробуту.

Публічна інфраструктура	
<p>ЕКОНОМІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА</p> <ul style="list-style-type: none"> • Транспорт (дороги, залізниці, аеропорти) • Комунальні послуги (вода, електрика, газ, трубопроводи, каналізаційні системи) • Телекомунікації (телефони, Інтернет) 	<p>СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА</p> <ul style="list-style-type: none"> • Освіта (школи, навчальні програми) • Охорона здоров'я (лікарні, швидка допомога, тривалий догляд) • Комунальні послуги (соціальний догляд, рекреаційні об'єкти)

Рис. 2. Структура публічної інфраструктури
 Джерело: складено за даними [12]

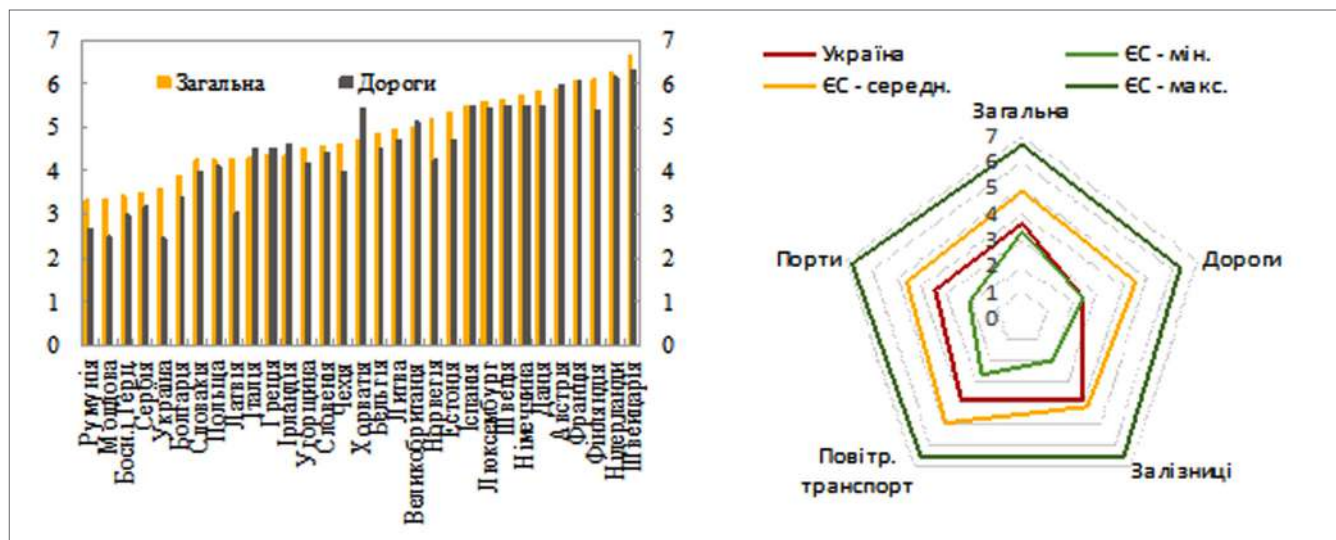

Рис. 3. (а, б) Якість інфраструктури в країнах Європи, 1–7 (7 найкраща)

Джерело: побудовано за даними [14] та розрахунками автора

Інфраструктура в Україні у порівнянні з іншими країнами Європи є найменш розвинутою. Так, за підрахунками Світового економічного форуму (рис. 3. а) найкраще розвинена інфраструктура в Швейцарії, Нідерландах, Фінляндії, а найгірше в Румунії, Молдові, Боснії та Герцеговині. В Україні (рис. 3. б) рівень інфраструктури як загальної так і за категоріями транспорту є нижчим ніж середні показники Європейських країн. А якість українських доріг є найгіршою.

В Європейських країнах історично приділяється багато уваги розвитку інфраструктури як в містах так і сільських місцевостях та стимулюванню інвестування на основі надання різних податкових пільг. Існують два інструменти податкових пільг — на основі витрат (знижують вартість інвестицій) та на основі прибутку (знижують вартість прибутку). Податкові пільги на основі витрат спрямовані на зниження вартості капіталу і тому роблять можливими більшу кількість інвестиційних проектів.

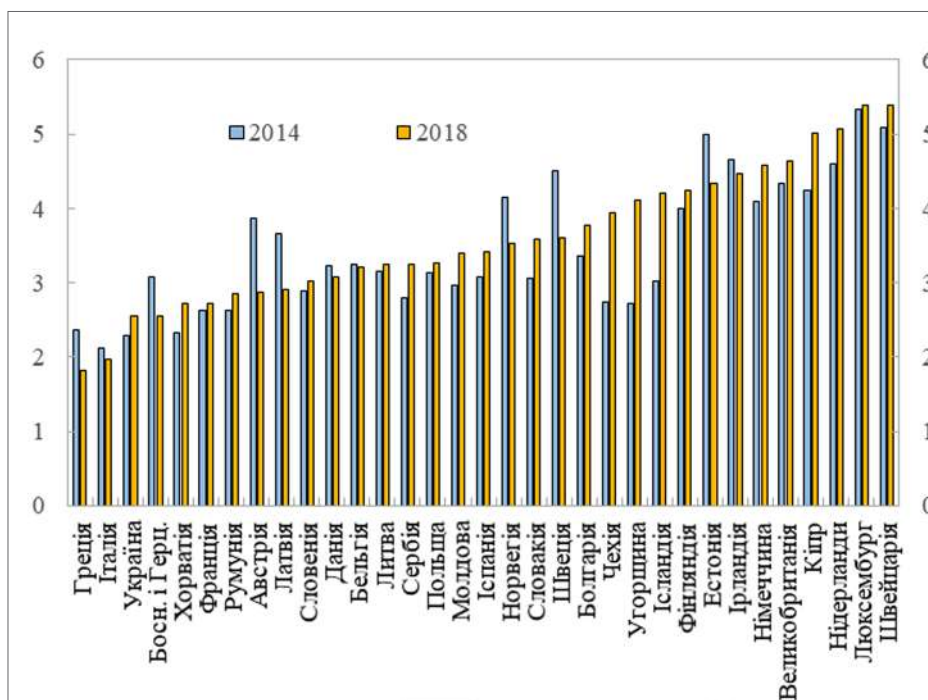

Рис. 4. Вплив оподаткування на стимулювання до інвестування, 1–7, (де 1 — значно зменшує стимул до інвестицій, а 7 — взагалі не знижує стимул до інвестицій)

Джерело: побудовано за даними [14]

Такі пільги включають в себе конкретні надбавки, пов'язані з інвестиційними витратами, такі як прискорені схеми амортизації та спеціальні податкові відрахування та кредити. Податкові стимули на основі прибутку, як правило, знижують ставку податку, застосовану до оподаткованого доходу. Як вже зазначалось вище, податкові політика не завжди веде до стимулювання інвестицій і може мати зворотній ефект (рис. 4) Найменший фіскальний стимул до інвестування серед Європейських країн має Греція, Італія, Україна, Боснія та Герцеговина, Хорватія. Необхідно відмітити, що за період з 2014 до 2018 року багато країн зробили значний прогрес в цьому питанні, такі як Чехія, Угорщина, Ісландія. В Україні за цей період також спостерігалось зменшення негативного впливу оподаткування на стимулювання до інвестування.

Зазвичай податкова політика стимулювання спрямована на підтримку конкретних економічних секторів, або видів діяльності, або регіонального розвитку. Використання податкових пільг є широко розповсюдженим у світі, хоча різні країни відрізняються за типом використовуваних стимулів. Так, наприклад, розвинені країни більше застосовують

інвестиційні податкові кредити та сприятливий податковий режим для досліджень та розробок. Країни, які розвиваються, частіше застосовують такі заходи як пільгові податкові зони, податкові канікули та знижені податкові ставки. Загалом податкове стимулювання інвестицій має сприяти розвитку країни та покращенню умов життя її громадян.

Загалом вважається, що податковий стимул є ефективним, якщо соціальні вигоди, які він отримує, перевищують пов'язані з цим соціальні затрати (рис. 5).

Рада Європейського банку розвитку є єдиним банком розвитку в Європі із виключно соціальним призначенням. З 1956 року він фінансував соціальні інвестиційні проекти, пов'язані з будівництвом або відновленням інфраструктури у сфері оновлення міст та модернізації сільських територій, на користь державних та приватних структур на національному та місцевому рівнях. Інвестиції були спрямовані на напівзруйновані мікрорайони, периферійні райони чи міста, у яких відсутня міська інфраструктура, а також соціальні та культурні зручності. Необхідно відмітити, що поліпшення умов життя у сільській місцевості сприяє підвищенню рівня життя

Рис. 5. Соціальні вигоди та Соціальні затрати інвестування
Джерело: складено за даними [13]

та зменшенню міграції населення з цих районів у міста. За період 1957–2016 рр. Загальний обсяг проектів, затверджених у цьому секторі, становить 9 млрд. Євро, що становить 15% від усіх схвалених позик [11]. В Україні, на додаток до державних та приватних інвестицій, розвиток інфраструктури підтримується і різними міжнародними організаціями, такими як Програма розвитку ООН в Україні [8], Світовий Банк в Україні [9], Європейський банк реконструкції та розвитку в Україні [10] та іншими. Міністерством інфраструктури України у 2015 році була розроблена «Транспортна стратегія України на період до 2020 року» [11]. Основними сферами розвитку в стратегії були визначені: забезпечення доступності та підвищення якості транспортних послуг; інтеграція національних транспортних систем в Європейські та міжнародні транспортні системи; підвищення ефективності державного управління в галузі транспорту; розвиток транспортної інфраструктури; оновлення рухомого транспортного складу; поліпшення інвестиційного клімату; забезпечення безпеки під час транспортування; підвищення екологічності та енергоефективності транспортних засобів. Орієнтованість розвитку як на внутрішній, так і на зовнішній сектор є дуже важливою. Україна стратегічно розташована на важливих транспортних маршрутах і розвинена інфраструктура не тільки допоможе покращити умови життя в країні, але й відкриє ширші можливості для експорту, що є дуже важливим особливо для розвитку малого підприємництва та сільського господарства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. За результатами проведеного аналізу можна зробити наступні висновки. Інвестування та оподаткування відігра-

ють критичну роль у зменшенні рівня бідності та нерівності в країні. Інвестиції в інфраструктуру, як в економічну так і соціальну, ведуть до зменшення рівня бідності та соціальної нерівності через створення нових робочих місць, збільшення рівня доходів, розширення економічних та соціальних можливостей. В Україні рівень інфраструктури, як загальної так і за категоріями транспорту, є нижчий за середні показники Європейських країн. Якість українських доріг визнана однією з найгірших. Тому, в першу чергу, необхідно звернути увагу на інвестування та стимулювання розвитку інфраструктури доріг. Було відмічено, що оподаткування в Україні значно зменшує стимул приватного сектору до інвестування. Незважаючи на те, що за останні чотири роки Україна зробила невеликий прогрес в цьому питанні, для успішного подальшого розвитку інвестування в країні необхідно критично переглянути фіскальну податкову політику та розробити програми податкового стимулювання для розвитку секторів та регіонів, які цього потребують найбільше. Так, наприклад, розвиток інфраструктури та поліпшення умов життя у сільській місцевості приведе до економічного розвитку в районі, підвищенню рівня життя населення та зменшенню міграції населення з цих районів у міста. Важливо також, щоб орієнтованість інвестування була направлена не тільки на розвиток внутрішнього, але і зовнішнього сектору економіки. Це зумовлено тим, що територія України розташована на важливих міжнародних транспортних маршрутах і розвинена інфраструктура не тільки допоможе покращити умови життя в країні, але і відкриє ширші можливості для експорту, що є дуже важливим, особливо для розвитку малого підприємництва та сільського господарства.

Література

1. Nam, Chang Woon; Radulescu, Doina Maria. Types of Tax Concessions for Promoting Investment in Free Economic and Trade Areas. 2003.
2. Essama-Nssah, B., A. Poverty-Focused Evaluation of Commodity Tax Options. Policy Research Working Paper; No. 4245. World Bank, Washington, DC. 2007.
3. Cesar Calderon, Luis Serven. The Effects of Infrastructure Development on Growth and Income Distribution. WP — Central Bank of Chile. 2004.
4. Sumedha Bajar. The Impact of Infrastructure Provisioning on Inequality. 2018.
5. Офіційний сайт Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Міжнародного Валютного Фонду, база даних «Інвестиції та фондовий капітал 1960–2015». URL: <https://www.imf.org/external/np/fad/publicinvestment>
8. Офіційний сайт Програми розвитку ООН в Україні. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home.html>
9. Офіційний сайт Світового Банку в Україні. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>

10. Офіційний сайт Європейського банку реконструкції та розвитку в Україні. URL: <https://www.ebrd.com/ukraine.html>
11. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. URL: <http://mtu.gov.ua/en/content/strategiya-2015.html>
12. Investing in Public Infrastructure in Europe. A local economy perspective. Council of Europe Development Bank (CEB). 2017.
13. Options for Low Income Countries' Effective and Efficient Use of Tax Incentives for Investment — Report to the g-20 development working group by the IMF, OECD, UN and WORLD BANK. 2015.
14. Investment in infrastructure in the EU Gaps, challenges, and opportunities — Briefing — European Parliament, October 2018. URL: http://www.iberglobal.com/files/2018-2/infrastructure_eu.pdf
15. Офіційний сайт Світового економічного форуму. URL: <https://www.weforum.org>

References

1. Nam, Chang Woon; Radulescu, Doina Maria. Types of Tax Concessions for Promoting Investment in Free Economic and Trade Areas. 2003.
2. Essama-Nssah, B., A. Poverty-Focused Evaluation of Commodity Tax Options. Policy Research Working Paper; No. 4245. World Bank, Washington, DC. 2007.
3. Cesar Calderon, Luis Serven. The Effects of Infrastructure Development on Growth and Income Distribution. WP — Central Bank of Chile. 2004.
4. Sumedha Bajar. The Impact of Infrastructure Provisioning on Inequality. 2018.
5. Ofitsiyni sait Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>
6. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
7. Ofitsiyni sait Mizhnarodnoho Valiutnoho Fondu, baza danykh «Investytsii ta fondovy kapital 1960–2015. URL: <https://www.imf.org/external/np/fad/publicinvestment>
8. Ofitsiyni sait Prohramy rozvytku OON v Ukraini. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home.html>
9. Ofitsiyni sait Svitovoho Banku v Ukraini. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>
10. Ofitsiyni sait Yevropeiskoho banku rekonstruktsii ta rozvytku v Ukraini. URL: <https://www.ebrd.com/ukraine.html>
11. Ofitsiyni sait Ministerstva infrastruktury Ukrainy. URL: <http://mtu.gov.ua/en/content/strategiya-2015.html>
12. Investing in Public Infrastructure in Europe. A local economy perspective. Council of Europe Development Bank (CEB). 2017.
13. Options for Low Income Countries Effective and Efficient Use of Tax Incentives for Investment — Report to the g-20 development working group by the IMF, OECD, UN and WORLD BANK. 2015.
14. Investment in infrastructure in the EU Gaps, challenges, and opportunities — Briefing — European Parliament, October 2018. URL: http://www.iberglobal.com/files/2018-2/infrastructure_eu.pdf
15. Ofitsiyni sait Svitovoho ekonomichnoho forumu. URL: <https://www.weforum.org>

Ковернінська Юлія Вікторівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансових ринків
Університет державної фіскальної служби України

Ковернинская Юлия Викторовна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансовых рынков
Университет государственной фискальной службы Украины

Koverninska Yuliia
PhD in Economics, Associate Professor
University of State Fiscal Service of Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-3773-1205

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5173

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПЕРВИННОГО РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ**
**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
ПЕРВИЧНОГО РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В УКРАИНЕ**
**THEORETICAL PRINCIPLES OF FUNCTIONING
OF THE PRIMARY MARKET OF SECURITIES IN UKRAINE**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню теоретичних засад функціонування первинного ринку цінних паперів в Україні. Акцентується увага на актуальності проблематики вивчення теоретичних аспектів функціонування первинного ринку цінних паперів з огляду на відсутність систематизованого представлення в науковій літературі базових характеристик його діяльності та складу. Така ситуація на практиці применшує значимість первинного ринку та створює перепони для максимальної реалізації переваг від його функціонування.

Первинний ринок цінних паперів функціонує в тісному тангемі з вторинним ринком, що зумовлено наявністю спільного об'єкта, на який спрямовані економічні відносини, тобто цінних паперів. Відповідно, виникла потреба у здійсненні порівняння первинного та вторинного ринків цінних паперів на підставі чого виділено їх спільні та відмінні риси. Це дало можливість чітко виокремити провідні особливості функціонування первинного ринку.

Здійснено формалізацію взаємозв'язків між ключовими суб'єктами первинного ринку цінних паперів, які, реалізуючи свої функції, підпорядковуються єдиній меті функціонування ринку: організації первинної емісії та розміщення цінних паперів. Особлива увага приділяється характеристиці основних суб'єктів первинного ринку: емітентів, інвесторів, посередників.

Зроблено висновки про те, що первинний ринок цінних паперів відкриває значні можливості у сфері розширеного фінансування господарської діяльності як комерційних установ, так і держави. Дослідження концептуальних засад функціонування первинного ринку цінних паперів в Україні дасть змогу ефективно вирішувати практичні проблеми.

Ключові слова: ринок цінних паперів, фондовий ринок, первинний ринок цінних паперів, емітент, андеррайтер, інвестор.

Аннотация. Статья посвящена исследованию теоретических основ функционирования первичного рынка ценных бумаг в Украине. Акцентируется внимание на актуальности проблематики изучения теоретических аспектов функционирования первичного рынка ценных бумаг ввиду отсутствия систематизированного представления в научной литературе базовых характеристик его деятельности и состава. Такая ситуация на практике уменьшает значимость первичного рынка и создает препятствия для максимальной реализации преимуществ от его функционирования.

Первичный рынок ценных бумаг функционирует в тесном тангеме с вторичным рынком, что обусловлено наличием общего объекта, на который направлены экономические отношения, то есть ценных бумаг. Соответственно, возникла потребность в осуществлении сравнения первичного и вторичного рынков ценных бумаг, на основании чего выделены их общие и отличительные черты. Это позволило четко выделить ведущие особенности функционирования первичного рынка.

Осуществлена формализация взаимосвязей между ключевыми субъектами первичного рынка ценных бумаг, которые, реализуя свои функции, подчиняются единой цели функционирования рынка: организации первичной эмиссии и размещению ценных бумаг. Особое внимание уделяется характеристике основных субъектов первичного рынка: эмитентов, инвесторов, посредников.

Сделаны выводы о том, что первичный рынок ценных бумаг открывает значительные возможности в сфере расширенного финансирования хозяйственной деятельности как коммерческих учреждений, так и государства. Исследование концептуальных основ функционирования первичного рынка ценных бумаг в Украине позволит эффективно решать практические проблемы.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, фондовый рынок, первичный рынок ценных бумаг, эмитент, андеррайтер, инвестор.

Summary. The article is devoted to the theoretical bases research of functioning primary securities market in Ukraine. Attention is paid to the issue relevance of studying securities market theoretical aspects, given the lack of a systematic presentation of the basic characteristics of its activity and composition in the scientific literature. This situation in practice diminishes the importance of the primary market and creates barriers to maximize the benefits of its operation.

The primary securities market operates in close tandem with the secondary market, which is conditioned by the presence of a common object to which the economic relations, ie securities, are directed. Accordingly, there was a need to compare primary and secondary securities markets on the basis of which their common and distinguishing features were distinguished. This made it possible to clearly distinguish the leading features of the primary market.

Formalisation of the relationships between the key entities of the primary securities market, which in carrying out their functions, are subordinated to the sole purpose of the functioning of the market: organization of primary issue and placement of securities. Particular attention is paid to the characteristics of the main actors of the primary market: issuers, investors, intermediaries.

It is concluded that the primary securities market opens up considerable opportunities in the field of extended financing of economic activity of both commercial institutions and the state. Investigation of conceptual bases of functioning of the primary securities market in Ukraine will allow to solve practical problems effectively.

Key words: securities market, stock market, primary securities market, issuer, underwriter, investor.

Постановка проблеми. В умовах перманентної нестачі фінансових ресурсів перед державою та комерційними структурами постає важливе питання щодо пошуку оптимальних механізмів їх залучення з точки зору співвідношення здійснених витрат та отриманої вигоди. З даної позиції особливий інтерес представляє залучення коштів через механізми первинного ринку цінних паперів, а саме: шляхом емісії та розміщення цінних паперів. Застосування таких інструментів на практиці дає ряд переваг як для емітентів, так і для інвесторів. Тому дослідження особливостей функціонування первинного ринку набуває особливої актуальності. Як і на усіх сегментах ринку цінних паперів на первинному ринку є ряд невирішених проблем практичного характеру. Проте, з метою їх ефективного вирішення необхідним є теоретичне обґрунтування певних особливостей функціонування даного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним питанням функціонування

ринку цінних паперів, окремих його сегментів та інструментарію, проблем та перспектив його розвитку присвячені праці О. Барановського [1], Ю. Вергелюк [2], В. Базилевича [7], В. Коваленко [3], Ю. Коваленко [6], М. Кужельєва [6], С. Онишко [6], Ю. Соколова [5] та ін. Однак первинний ринок цінних паперів та особливості його функціонування залишаються малодослідженими.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є характеристика теоретичних підвалин функціонування первинного ринку цінних паперів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складна та розгалужена структура ринку цінних паперів, яка сформувалася під впливом чинників різної етимології, передбачає виділення значної кількості складових частин або видів ринків. Найбільш значимим вважається розподіл з позиції стадії кругообігу цінних паперів на первинний та вторинний ринки. Існування цих двох ринків неможливо уявити ві-

дірвано один від одного, тому що об'єкт, з приводу якого виникають економічні відносини, в них обох спільний — цінні папери. Проте, зародження первинного ринку цінних паперів стало об'єктивною передумовою виникнення та подальшого розвитку вторинного ринку, адже логічним продовженням процесів емісії та розміщення цінних паперів на пер-

винному ринку часто стає їх подальший перепродаж. Таким чином цінні папери стають інструментами вторинного ринку.

З метою виокремлення базових характеристик функціонування первинного ринку доцільно провести його порівняльний аналіз з вторинним ринком (рис. 1).

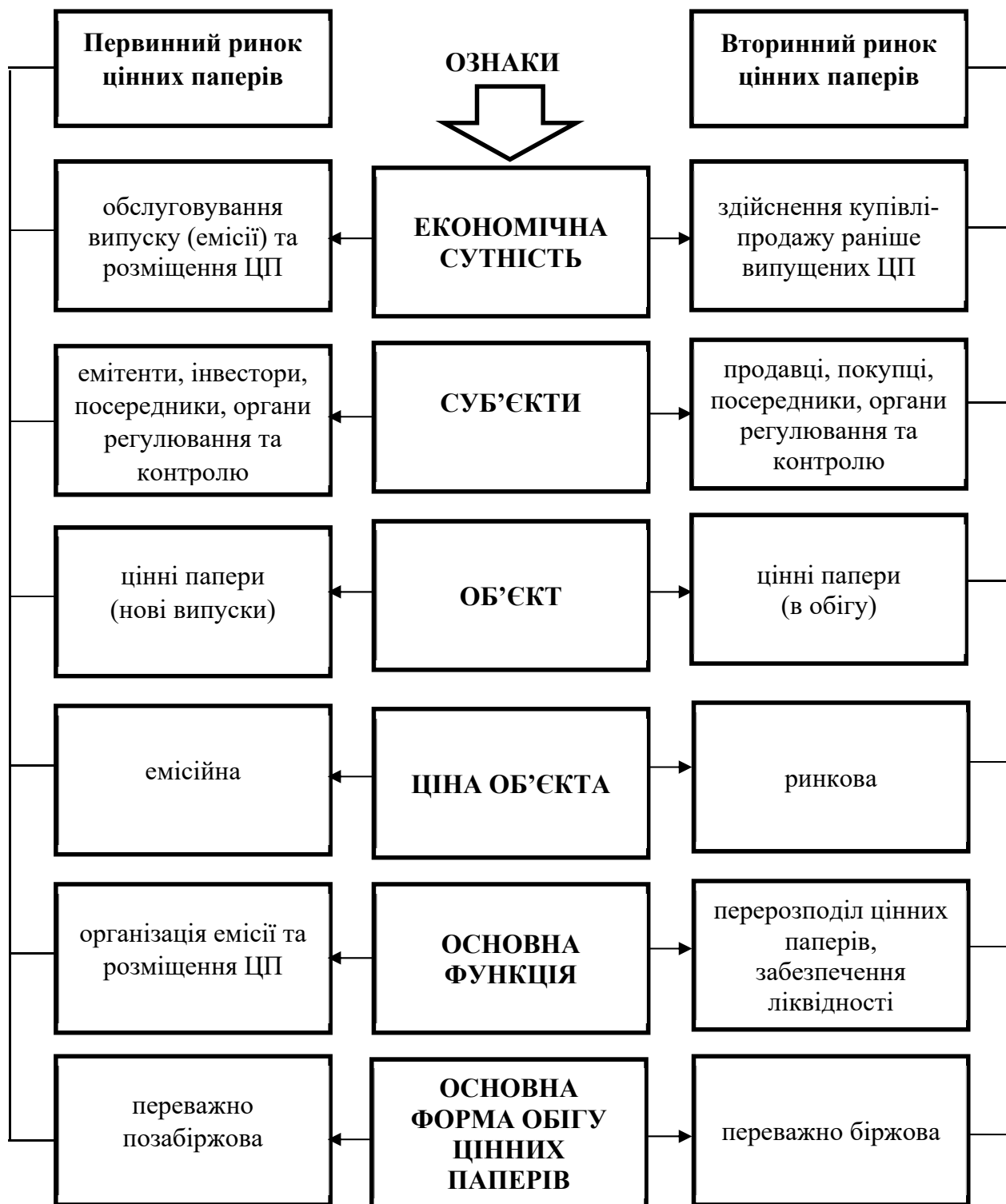

Рис. 1. Порівняльна характеристика первинного та вторинного ринків цінних паперів

Джерело: [6–7]

Обґрунтованою є позиція О. Брановського щодо відмінностей в призначенні первинного та вторинного ринків, який стверджує наступне: «Головне призначення первинного ринку полягає в забезпеченні повного розкриття інформації для інвесторів, що дає змогу зробити обґрунтований вибір цінного папера для вкладання капіталу. Цьому завданню підпорядковані всі операції, що проводяться на первинному ринку, а саме: підготовка й опублікування проспекту емісії та підсумків підписки, контроль із боку державних органів повноти й достовірності наданих відомостей тощо. Головне призначення вторинного ринку полягає в забезпеченні ліквідності, тобто здатності поглинати чималі обсяги цінних паперів у стислий термін за незначних коливань курсів і низьких витрат на реалізацію» [1].

Окрім об'єкта економічних відносин, спільним для первинного та вторинного ринків є також суб'єктний склад. Адже в межах даних ринків функціонують різноманітні фінансові та виробничі інституції, посередники, які одночасно можуть бути учасниками і первинного і вторинного ринків цінних паперів, виражаючи лише різні сторони своєї функціональної природи. Для прикладу, на первинному та вторинному ринках цінних паперів суб'єктами відносин за формою організації своєї діяльності можуть виступати різні підприємства. За функціональною природою ці підприємства на первинному сегменті можуть вперше випускати та розміщувати власні цінні папери (бути емітентами), а на вторинному — виконувати роль покупця (інвестора) чи продавця тих цінних паперів, що перебувають вже в обігу.

В узагальненому розумінні первинний ринок цінних паперів — це сукупність економічних відносин, які виникають в процесі емісії та розміщення цінних паперів серед їх перших власників. Розміщення цінних паперів може бути не лише первинне, але й повторне (додаткове).

З даного визначення можна виокремити такі ключові поняття як «емісія» та «розміщення цінних паперів». Ці терміни потребують більш детального роз'яснення. Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 № 3480-IV, «емісія — сукупність дій емітента, що провадяться в установленій законодавством послідовності і спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників» [4]. «Розміщення цінних паперів — відчуження цінних паперів у процесі їх емісії у порядку, встановленому законодавством, та з урахуванням положень проспекту» [4].

Для наглядності формалізацію ключових складових первинного ринку цінних паперів та взає-

мозв'язків між ними представлено на рис. 2. На рисунку в узагальненому вигляді зображено лише ключові складові, хоча залежно від особливостей функціонування фінансового ринку, ступеня розвитку інфраструктурної надбудови, етапу розвитку фондового ринку та країни походження будова первинного ринку може також відрізнятися.

Відповідно до рисунку 2 мета функціонування первинного ринку цінних паперів визначає відносини між його суб'єктами, тобто по суті вона задає траєкторію руху кожного учасника ринку. За функціональною природою суб'єктів первинного ринку цінних паперів можна поділити на емітентів, посередників, інвесторів та органи регулювання та контролю. Детальніше зупинимось на характеристиках кожного з суб'єктів та особливостях їх діяльності.

Провідне місце у формуванні попиту та пропозиції на цінні папери на первинному ринку по праву належить емітентам та інвесторам.

В національному законодавстві визначено, що «емітент — це юридична особа, у тому числі Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, міська рада, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади чи міжнародна фінансова організація, які від свого імені розміщують емісійні цінні папери та беруть на себе зобов'язання за ними перед їх власниками» [4]. Також поруч з даним визначенням законодавство виокремлює іноземних емітентів та відносить до них міжнародні фінансові організації.

Детальніше зупиняючись на характеристиці діяльності емітентів. Зауважимо, що в поточній редакції Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначається, що емітенти розміщують емісійні цінні папери. До властивостей емісійних цінних паперів належать: розміщення випусками; володіння однорідними ознаками та реквізитами в межах одного випуску; в межах конкретного випуску забезпечують власникам однаковий обсяг прав незалежно від часу придбання цінних паперів [4]. Перелік цінних паперів, що можуть випускатися, досить великий. Проте обсяг охоплення цих цінних паперів відрізняється у різних емітентів. Окремі емітенти володіють законодавчим правом випускати практично весь перелік емісійних цінних паперів, а інші ж випускають лише один їх різновид. Наведемо короткий перелік основних емітентів та цінних паперів, що вони випускають: державні органи центральної влади (державні облігації, казначейські зобов'язання), місцеві органи влади (облігації місцевих позик), підприємства (акції, облігації), фінансові установи (іпотечні сертифікати/облігації, акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати ФОН тощо), фонд гарантування вкладів фізичних осіб (облігації ФГВФ).

На первинному ринку випускаються та розміщуються в основному акції та облігації. Випуск та розміщення акцій дозволяє підприємствам залучити кошти на постійній основі та може слугувати вирішенню таких завдань: формування статутного капіталу під час створення підприємства; зміна величини статутного капіталу; реорганізація підприємства; регулювання пропорцій між власним та залученим капіталом тощо.

Фінансові ресурси, що отримані від розміщення акцій, можуть спрямовуватися емітентом на найрізноманітніші потреби. Наприклад до таких потреб належать наступні: розширення та модернізацію виробництва, освоєння нових технологій, поповнення оборотного капіталу тощо [6].

В сучасній ринковій економіці основними причинами емісії акцій стають реструктуризація компаній,

яка відбувається в основному в формі злиття або поглинання, і регулювання пропорцій між власним і позиковим капіталом фірми [5].

Щодо емісії облігацій, то вона є привабливою з метою уникнення «розмивання» власності, адже власники облігацій, на відмінно від власників акцій, по суті являються лише кредиторами підприємства.

Крім того, у розвинутих країнах обсяги емісії облігацій більше масштабів емісії акцій. Це визначається двома основними причинами: по-перше, здебільшого акціонери не бажають змінювати структуру акціонерного капіталу, а розміщення облігацій обходиться дешевше і дозволяє здійснити більш швидко розміщення серед інвесторів без збільшення кількості акціонерів; по-друге, емітентами акцій виступають тільки корпорації, а емітентами облігацій також держава, муніципалітети, різні некорпоративні установи [5].

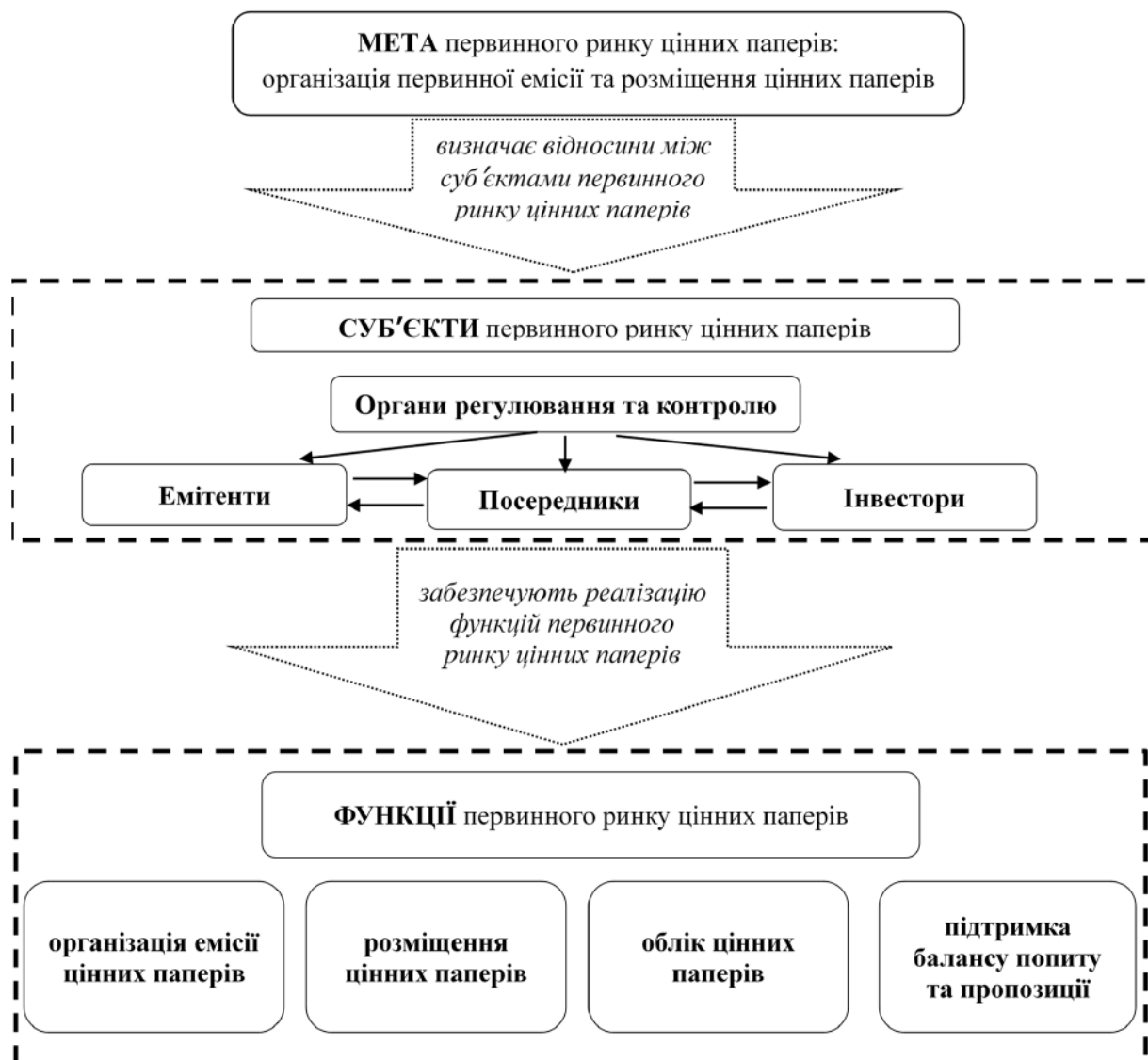

Рис. 2. Мета, суб'єкти та функції первинного ринку цінних паперів

Джерело: побудовано автором

У ролі емітента державних облігацій та казначейських зобов'язань учасником первинного ринку цінних паперів виступає держава. Держава здебільшого переслідує цілі покриття бюджетного дефіциту та фінансування різного роду державних програм. В той же час для підприємства-емітента первинний ринок цінних паперів відкриває можливості у сфері розширеного фінансування господарської діяльності та може стати альтернативним варіантом банківському кредитуванню.

На первинному ринку цінних паперів в тісну взаємодію з емітентами вступають інвестори, які шукають сферу для ефективного вкладення вільних фінансових ресурсів і формують попит на цінні папери.

«Інвестори в цінні папери — фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства» [4].

Інвестори можуть бути індивідуальними та інституційними.

На ринку цінних паперів в якості індивідуальних інвесторів виступають фізичні особи, які вкладають свої кошти в цінні папери. Вони можуть інвестувати свої кошти самостійно, а можуть це робити через інституційних інвесторів, які виступають в ролі фінансових посередників.

В національній практиці найчастіше у ролі інституційних інвесторів виступають інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та інші фінансові установи, які здійснюють операції з фінансовими активами в інтересах третіх осіб.

Досить важливу роль на первинному ринку цінних паперів відводиться посередникам, якими переважно є андеррайтери. За умови вибору опосередкованої форми розміщення цінних паперів можуть бути використані послуги андеррайтера. Відповідно до Закону України «Про цінні папери та

фондовий ринок» від 23.02.2006 № 3480-IV: «андеррайтинг — укладення торговцем цінними паперами договорів щодо відчуження цінних паперів та/або здійснення дій чи надання послуг, пов'язаних з таким відчуженням, у процесі емісії цих цінних паперів за дорученням, від імені та за рахунок емітента на підставі відповідного договору з емітентом» [4]. Андеррайтинг може використовуватися як при розміщенні акцій, так і при розміщенні облігацій.

На первинному ринку цінних паперів, так як і на вторинному, невід'ємними учасниками є органи регулювання та контролю. На первинному ринку до них належить Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, різні саморегулюючі організації, які об'єднують професійних учасників ринку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження первинного ринку цінних паперів дозволило визначити його як сукупність економічних відносин, які виникають в процесі емісії та розміщення цінних паперів серед їх перших власників. Первинний ринок цінних паперів тісно взаємопов'язаний із вторинним ринком, оскільки об'єктом купівлі-продажу в обох випадках виступають цінні папери. Порівняльний аналіз базових характеристик функціонування первинного та вторинного ринків цінних паперів дозволив виокремити спільні та відмінні риси, а також чітко підкреслити значимість первинного ринку в якості ринку через який можливе залучення фінансових ресурсів для розвитку різних інституцій та економіки в цілому.

Аналіз основних складових первинного ринку та взаємозв'язків між ними дозволив з'ясувати, що всі відносини між суб'єктами ринку підпорядковані цілі організації первинної емісії та розміщення цінних паперів. За функціональною природою суб'єктів первинного ринку цінних паперів можна поділити на емітентів, посередників, інвесторів та органи регулювання та контролю. Провідне місце у формуванні попиту та пропозиції на цінні папери на первинному ринку по праву належить емітентам та інвесторам.

Література

1. Барановський О. І. Сутність і чинники фінансової безпеки фондового ринку. Фінанси України. 2016. № 1. С. 20–38.
2. Вергелюк Ю. Ю., Бур. І. С., Кобзар І. А. Інвестиційний потенціал регіонів України. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2018. № 1. С. 12–24.
3. Коваленко В. Ринок цінних паперів в умовах структурних дисбалансів розвитку фінансового ринку України. Приазовський економічний вісник. 2019. Вип. 1(12). С. 172–178.
4. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України: від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

5. Рынок ценных бумаг: учебник / Под ред. Ю. А. Соколова. Москва: Издательство Юрайт, 2016. 383 с.
6. Фінансовий ринок: підруч.: у 2-х т. Ю. М. Коваленко, Ю. В. Ковернінська, С. В. Онишко, М. О. Ку-
желев [та ін.]. Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України. Ірпінь, 2018. Т. 2. 387 с.
7. Фондовый рынок: підруч.: у 2 кн. Кн. 1 / за ред. В. Д. Базилевича; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка.
К.: Знання, 2015. 621 с.

References

1. Baranovskiy O. I. (2016). Sutnistj i chynnyky finansovoji bezpeky fondovogho rynku. *Finansy Ukrainy*. vol. 1. pp. 20–38.
2. Vergheljuk Ju. Ju., Bur. I. S., Kobzar I. A. (2018) Investycijnyj potencial rehioniv Ukrainy. *Zbirnyk naukovykh pracj Universytetu derzhavnoji fiskaljnoji sluzhby Ukrainy*. vol. 1. pp. 12–24.
3. Kovalenko V. (2019) Rynok cinnnykh paperiv v umovakh strukturnykh dysbalansiv rozvytku finansovogho rynku Ukrainy. *Pryazovskij ekonomichnyj visnyk*. Vyp. 1(12). pp. 172–178.
4. Pro cinni papery ta fondovij rynek: Zakon Ukrainy: vid 23 ljut. 2006 r. # 3480-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
5. Sokolova Ju. A. (2016). Рынок ценных бумаг. Москва: Yzdatelstvo Jurajt. 383 p.
6. Kovalenko Ju. M., Koverninsjka Ju. V., Onyshko S. V., Kuzheljev M. O. [ta in.] (2018). Finansovij rynek. *Derzhavna fiskaljna sluzhba Ukrainy, Un-t DFS Ukrainy*. Irpinj. T. 2. 387 p.
7. Bazylevych V. D. (2015). Fondovij rynek. Kyjiv. nac. un-t im. T. Shevchenka. K.: Znannja. 621 p.

Сілова Яна Володимирівна

*аспірант кафедри міжнародного бізнесу та фінансів
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

Силова Яна Владимировна

*аспирант кафедры международного бизнеса и финансов
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»*

Silova Yana

*Graduate Student of the
Department of International Business and Finance of the
National Technical University “Kharkov Polytechnic Institute”*

ORCID:0000-0002-7387-3246

DOI: 10.25313/2520-2294-2019-8-5176

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
ОЦІНОЧНОЇ ВАРТОСТІ АКЦІЙ**

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ
ОЦЕНОЧНОЙ СТОИМОСТИ АКЦИЙ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF APPROACHES
TO DETERMINING THE VALUATION OF SHARES**

Анотація. У статті розкривається, що фінансовий ринок є невід’ємною частиною світової економіки в цілому і економіки кожної країни. Основними завданнями такого сегменту фінансового ринку, як фондовий ринок є перерозподіл коштів з одного боку – між компаніями, яким необхідно фінансування та з іншого – між інвесторами. Обґрунтовується, що фундаментальний підхід є одним з найбільш широко використовуваних методів вартісного аналізу і прогнозування ринкових змін цінних паперів на фондовому ринку. У статті вказується, що на даному етапі розвитку фондового ринку, з метою всебічного аналізу використовуються різні методи, як ринку в цілому, так і окремих інструментів. На основі цього в статті аналізуються методи фундаментального аналізу з урахуванням кон’юнктури ринку. Підкреслюється, що основна мета фундаментального аналізу – визначити «справедливу» вартість цінного паперу, використовуючи методи оцінки, як фондового інструменту так і його емітента. У статті розкривається фундаментальний метод оцінки, який є результатом визначення внутрішньої справедливої вартості акцій компанії на основі аналізу фінансових та управлінських результатів діяльності компанії. Також обґрунтовується, що торгова стратегія заснована на фундаментальному аналізі, повинна обґрунтовано рекомендувати купівлю недооцінених фінансових інструментів та продаж переоцінених цінних паперів. У статті аналізуються сучасні методи оцінки справедливої вартості акцій і виявляються їх основні недоліки. Робиться висновок, що необхідно постійно адаптувати методи фундаментального аналізу до змінних ринкових умов і розробити репрезентативні наукові дослідження з цих проблем.

Ключові слова: акції, фондовий ринок, справедлива вартість, інвестиції.

Аннотация. В статье раскрывается, что финансовый рынок является неотъемлемой частью мировой экономики в целом и экономики каждой страны. Основными задачами такого сегмента рынка, как фондовый рынок является перераспределение средств с одной стороны – между компаниями, которым необходимо финансирование и с другой – между инвесторами. Обосновывается, что фундаментальный подход является одним из наиболее широко используемых методов стоимостного анализа и прогнозирования рыночных изменений ценных бумаг на фондовом рынке.

В статті указується, що на даному етапі розвитку фондового ринку, з метою всебічного аналізу використовуються різні методи, як ринку в цілому, так і окремих інструментів. На основі цього в статті аналізуються методи фундаментального аналізу з урахуванням кон'юнктури ринку. Підкреслюється, що основна мета фундаментального аналізу – визначити «справедливу» ціну цінної папери, використовуючи методи оцінки, як фондового інструмента, так і його емітента. В статті розкривається фундаментальний метод оцінки, який є результатом визначення внутрішньої справедливої ціни акцій компанії на основі аналізу фінансових і управлінських результатів діяльності компанії. Також обґрунтовується, що торговельна стратегія ґрунтується на фундаментальному аналізі, повинна обґрунтовано рекомендувати купівлю недооцінених фінансових інструментів і продаж переоцінених цінних паперів. В статті аналізуються сучасні методи оцінки справедливої ціни акцій і виявляються їх основні недоліки. Робиться висновок, що необхідно постійно адаптувати методи фундаментального аналізу до змінюваних ринкових умов і розробити репрезентативні наукові дослідження по цих проблемах.

Ключові слова: акції, фондовий ринок, справедлива ціна, інвестиції.

Summary. The article reveals that the financial market is an integral part of the world economy as a whole and the economy of each country. The main tasks of such a segment of the financial market as the stock market is the redistribution of funds on the one hand between companies that need financing and on the other between investors. It is substantiated that the fundamental approach is one of the most widely used methods of value analysis and forecasting of market changes in securities on the stock market. The article indicates that at this stage of stock market development, for the purpose of comprehensive analysis, different methods are used, both in the market as a whole and in individual instruments. On this basis, the article analyzes the methods of fundamental analysis taking into account market conditions. It is emphasized that the basic purpose of fundamental analysis is to determine the “fair” value of a security using the valuation methods of both the stock instrument and its issuer. The article reveals the fundamental valuation method that results from determining the intrinsic fair value of a company's stock based on an analysis of the financial and management performance of the company. It is also justified that a trading strategy based on fundamental analysis should reasonably recommend the purchase of undervalued financial instruments and the sale of revalued securities. The article analyzes the current methods of valuation of the fair value of shares and reveals their main disadvantages. The conclusion is that it is necessary to constantly adapt the methods of fundamental analysis to the changing market conditions and to develop representative scientific researches on these problems.

Key words: stock, stock market, fairness, investment.

Постановка проблеми. В останні роки фінансовий ринок, в тому числі його фондовий сегмент, кардинально змінився. Характерними рисами поведінки ринку, стали глобалізація, посилення між ринковою залежності і підвищення інформаційної насиченості. Результат таких змін — зростання цінової нестабільності, непередбачуваності, загострення реакції ринку на різні економічні та позаекономічні чинники і події. Крім того, з'явилися нетрадиційні фінансові інструменти (в тому числі похідні і структуровані), фінансові операції і стратегії інвестиційної поведінки на фінансових ринках. У зв'язку з цим відбувалося різке підвищення активності інвестування на фінансових ринках, і як наслідок, прискорене збільшення кількості професійних інвесторів, зростання обсягу активів, а також залучення в спекулятивні операції великого числа непрофесійних інвесторів. Саме з цієї причини актуальним є дослідження процесів формування та використання методики оцінки справедливої вартості акцій, що дасть змогу визначити ефективні механізми залучення інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іноземний досвід аналізу привабливості цінних паперів

підприємств-емітентів набуває особливу значимість, з причин тривалого періоду функціонування фондового ринку за кордоном і наявності успішного досвіду використання портфельних інвестицій. Тому сам термін «фундаментальний аналіз» запозичений із зарубіжних джерел, а при написанні роботи широко використовувалися наукові праці таких авторів, як М. Кейнс [5], Ш. Доу [6], Б. Грехем [1], У. Баффетт [7], Д. Браун [9], Э. Фаербер [13], А. Дамодаран [2], Р. Брейли [10].

Формулювання цілей статті. Мета і завдання дослідження полягає в розробці методів аналізу інвестиційної привабливості на ринку цінних паперів, і на цій основі формування системи фундаментального аналізу різних компаній.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані наступні завдання, вирішення яких склало зміст цієї роботи:

- уточнення системи інструментів інвестиційної привабливості, платоспроможності, ліквідності, кредитоспроможності, економічної привабливості;
- обґрунтування функціональних можливостей вибору коефіцієнтів, показників, індикаторів

і методів аналізу інвестиційної привабливості підприємств на ринку цінних паперів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальний аналіз бізнесу включає аналіз фінансових звітів, менеджменту, конкурентних переваг, ринків і конкурентів.

Коли фундаментальний аналіз застосовується до ринку ф'ючерсів і валютному ринку, він зосереджується на загальному стані економіки, процентних ставках, виробництві. Фундаментальний аналіз виконується на історичних даних, з метою створення фінансових прогнозів. Фундаментальний аналіз стверджує, що ринки можуть невірно оцінювати акції в короткостроковому періоді, але в кінцевому рахунку «справедлива ціна» буде досягнута [2].

Слід зазначити, що фундаментальний аналіз включає в себе аналіз економіки, галузі та самої компанії.

На основі цих трьох видів аналізу розраховується внутрішня вартість акцій. Внутрішня вартість акції розглядається як її справжня справедлива вартість. Якщо внутрішня вартість вище ніж ринкова ціна, то рекомендується купити акцію. Якщо вона дорівнює ринковій ціні, то потрібно тримати акцію, і якщо вона менше за ринкову ціну, то потрібно продавати акції.

Інвестори можуть використовувати спадний підхід «зверху вниз» або висхідний підхід «знизу вгору».

Спадний підхід передбачає, що інвестор починає свій аналіз з глобальної економіки, включаючи міжнародні та національні економічні показники, такі як темпи зростання ВВП, інфляція, процентні ставки, обмінні курси валют, продуктивність праці і вартості енергії та ін. Потім він звужує свій пошук до регіонального і галузевого аналізу загального обсягу продажів, рівня цін, конкуруючих продуктів, іноземної конкуренції і умов входу і виходу в галузі. Тільки після цього інвестор звужує своє дослідження пошуком кращого бізнесу в цьому регіоні і галузі [1].

Висхідний інвестор починає аналіз з певних фірм, незалежно від їх галузі та географічного розташування. Процедура фундаментального аналізу починається з аналізу фінансових звітів, який включає розрахунок коефіцієнтів. Інвестор розглядає виплачені дивіденди, операційний потік готівки, випуск нових акцій і фінансування та ін. Оцінки доходу і прогнози темпів зростання компанії можуть публікуватися аналітичними компаніями, тобто бути доступними. Розраховані темпи зростання доходів, потоків готівки і рівень ризику (необхідний для визначення ставки дисконтування) використовуються в різних моделях оцінки. Самою передовою є модель дисконтованого грошового потоку, яка

обчислює поточну вартість майбутніх показників доходів компанії. Залежно від обраних показників розрізняють кілька моделей:

Сукупний дохід від інвестицій в цінні папери складається з поточного доходу, який отримує інвестор у вигляді відсотків за облигаціями, векселями, дивідендів по акціях, і зміни ціни зобов'язань (спрощена назва — курсовий дохід) [4].

Підсумкова оцінка доцільності фінансових інвестицій, як і інвестицій в реальні активи, повинна проводитися з використанням методу дисконтування грошових потоків. Сукупний ефект від вкладень в цінні папери та інші фінансові активи буде відповідати величині чистої сучасної вартості такого інвестиційного проекту.

Показник чистої теперішньої вартості в оцінках привабливості цінних паперів, крім обґрунтованих висновків про доцільність вкладень в них, — універсальний і досить об'єктивний показник для зіставлень різних інвестиційних проектів, різних схем розрахунків.

Показники фундаментального аналізу допомагають оцінити справедливу вартість акції і загальний напрямок розвитку компанії. Але найчастіше, для вірного розуміння тенденції необхідно порівнювати компанії між собою всередині галузі. Для зручності цих порівнянь і більш вірного розуміння напрямки розвитку компанії розроблені спеціальні коефіцієнти — фінансові мультиплікатори [5].

Мультиплікатори — це різні відносини, що дозволяють порівнювати компанії між собою не тільки кількісно, але і якісно. Мультиплікатори обчислюються на основі показників звітності компанії і характеризують її прибутковість, рентабельність, фінансову стабільність і платоспроможність.

Наприклад, мультиплікатор Р/Е показує, за скільки років прибуток компанії покриє витрати на покупку її акцій. Прийнято порівнювати Р/Е компаній однієї галузі між собою. Підхід до аналізу Р/Е в цьому випадку неоднозначний — чим вище Р/Е, тим менше приваблива акція з точки зору її поточної прибутковості; з іншого боку, велике (на тлі інших) Р/Е показує, що інвестори пророкують компанії велике майбутнє. Навпаки, дуже низька Р/Е може вказувати на приховані (або явні) загрози для компанії, неясність перспектив її розвитку або яку-небудь невизначеність. При прийнятті інвестиційних рішень, використовуючи коефіцієнт Р/Е, слід пам'ятати, що його точність залежить від точності обчислення прибутку на акцію, яка є бухгалтерської величиною і схильна до маніпуляцій. Істотним недоліком Р/Е є те, що він не може застосовуватися для компанії, яка показала в звітності

збитки, так як вартість компанії при такому підході буде негативною [6].

Існують також і інші важливі фінансові мультиплікатори (P/S, P/BV, EV/S, EV/EBITDA), які здатні всебічно оцінювати та проводити аналіз компанії [2].

В даний час комп'ютерне моделювання курсів акцій замінило більшу частину суб'єктивної інтерпретації фундаментальних даних. У деяких фінансових компаніях аналітичні рішення приймаються виключно математичними моделями і комп'ютерними програмами. Якщо розглядати фундаментальний аналіз критично, то потрібно виявити проблеми, властиві методам оцінки акцій. Основними підходами, що використовуються при оцінці акцій є:

1. Прибутковий підхід (метод дисконтування грошових потоків).
2. Витратний підхід (метод чистих активів, метод ліквідаційної вартості).
3. Ринковий підхід (метод мультиплікаторів).

У кожного з цих підходів існують недоліки як в теоретичному обґрунтуванні, так і в практичному застосуванні. У практичному використанні методу дисконтування грошових потоків не зовсім зрозуміло, як розраховувати грошові потоки, і за якою ставкою дисконтувати. Якщо довільно вибирати значення грошових потоків і ставку дисконтування, можна отримати абсолютно будь-яке значення справедливої вартості акції [7].

Перша проблема методу — при розрахунку грошових потоків теоретично передбачається, що корпорація «буде жити вічно», тобто її грошові потоки розраховуються для нескінченного періоду. Практично ж, навряд чи обґрунтовано вважати, що корпорації живуть вічно.

Другою проблемою дохідного підходу є неможливість точного прогнозування грошових потоків корпорації навіть на кілька найближчих років, не кажучи вже про декілька десятиліттях. Навколишні умови існування компанії постійно змінюються в зв'язку з діями конкурентів, зміною законодавства, подіями в світовому економічному і політичному господарстві. В останні роки спостерігається дуже сильний вплив глобалізації економіки, що виявляється перш за все в тому, що окремої корпорації все більше і більше доводиться конкурувати з усіма корпораціями світу, що працюють в даній економічній сфері. Ці чинники все більше і більше збільшують мінливість грошових потоків компанії і їх стає неможливо прогнозувати.

Також початкові припущення про розвиток компанії (темп зростання прибутку, розмір дивідендів, розміри інвестицій) навряд чи можна вважати незмінними в довгостроковому періоді. Невизначеність

ставки дисконтування є третьою проблемою. Якщо для розвинених країн, наприклад США, визначення ставки дисконтування є цілком стандартною процедурою, то визначення ставки дисконтування для України є абсолютно нетривіальним завданням. Існує кілька методів визначення ставки дисконтування, головним чином build-up, CAPM (Capital Asset Pricing Model), фактичної історичної прибутковості, теорії арбітражного ціноутворення [8].

У моделі build-up ставка дисконтування «будується» з компонентів прибутковості і ризику — безризикової ставки R_f , премії за ризик вкладень в акції EPR, і премії за специфічні ризики вкладення в дану компанію SRP. Перші два компонента в сумі — це прибутковість вкладення в диверсифікований портфель акцій. Оцінити суму $R_f + EPR$ можна по середньої прибутковості фондового індексу.

Говорячи про інші методи визначення ставки дисконтування, то якщо акції не торгуються на біржі і їх котирувань немає (а таких акцій більшість), використання методу CAPM і методу фактичної прибутковості не представляється можливим. Фактичні значення прибутковості українських акцій не піддається поясненню з точки здорового глузду. Практично, різні фінансові компанії, публікуючи звіти про оцінку компаній, зовсім по-різному визначають рівні ставок дисконтування [9].

Тому зазначені проблеми прогнозування грошових потоків та визначення ставки дисконтування ставлять під сумнів достовірність оцінок «справедливу» вартість акцій дохідним підходом. При оцінці акцій методом чистих активів головною проблемою є неможливість точної оцінки ринкової вартості активів великій компанії. Нагадаємо, що в методі чистих активів, ми оцінюємо активи компанії, кожен окремо, за ринковою вартістю. Потім з ринкової вартості активів віднімаємо борг компанії і отримуємо оцінку власного капіталу. Розділивши цю оцінку на кількість акцій в обігу, ми отримуємо оцінку вартості однієї акції.

Метод ліквідаційної вартості має ту ж проблему, що і метод чистих активів. За методом ліквідаційної вартості ми робимо припущення, що компанія перестане працювати і ми розпродаємо її майно за ринковими цінами. Сума всієї виручки і буде оцінкою вартості компанії, а значить і акцій. Однак у методу оцінки за ліквідаційною вартістю є ще додаткова проблема в самому припущенні про припинення діяльності. Багато видів бізнесу мають вартість тільки завдяки продовженню їх діяльності, тому що не мають майна [10].

Наприклад компанія Amazon, яка надає послуги населенню приміщення в оренді, комп'ютери та

інше обладнання куплено в кредит. При ліквідації цієї компанії виявиться, що у неї просто немає ніякого свого майна, значить вартість цього бізнесу дорівнює нулю, що навряд чи піддається здоровому глузду. Другий приклад — комерційний банк. Активи банку, які можна реалізувати при ліквідації — це основні засоби та нематеріальні активи (з великою втратою вартості), цінні папери (якщо вони неліквідні — то з великою втратою вартості), позичковий портфель (з втратою вартості). втрата вартості відбудеться в силу специфічності активів (банківське устаткування, позичковий портфель), в силу юридичних, брокерських, адміністративних та інших витрат. Втрати вартості можуть скласти 5–10% в кращому випадку, а взяті банком депозити і кредити все одно потрібно повертати. Власний капітал банку по балансу складає 5–10% від активів, тому його може не вистачити навіть на покриття витрат при продажу активів. Виходить що оцінка власного капіталу за методом ліквідаційної вартості дорівнює нулю або нижче нуля, що теж суперечить здоровому глузду.

Заключний висновок — оцінка акцій по методам чистих активів і ліквідаційної вартості не може використовуватися приватним інвестором практично для переважної більшості компаній.

Ринковий підхід оцінки акцій передбачає порівняння даної компанії з іншими компаніями цієї галузі, для яких ціна акцій відома. Відштовхуючись від інших цін, інвестор намагається знайти вартість акції, коректуючи ціну в плюс або в мінус в залежності від порівняльних особливостей даної компанії. На ринковому підході засновані два методи оцінки акцій — метод прецедентних угод і метод ринкових мультиплікаторів [11].

Метод прецедентних угод полягає в тому, щоб знайти інформацію про недавні продажі аналогічних компаній і використовувати цю цінову інформацію як початкову оцінку. Потім, в залежності від відмінностей компанії яка цікавить, від проданих компаній аналогів, початкова оцінка коригується.

Розглядаючи метод критично, можна сказати, що він має дві великі проблеми. Перша проблема полягає в тому, що не існує двох однакових компаній, і дуже складно підібрати компанії-аналоги для порівняння, тим більше що потрібні не всі аналоги, а тільки ті, які були недавно продані. На невеликому ринку, де продається і купується небагато компаній, як наприклад в Україні, ця задача представляє велику трудність. Другою проблемою є те, що інформація про угодах повністю не розкривається. більшою частиною повідомляється факт продажу великого пакета акцій, але ціни і умови угоди є комерційною

таємницею. Ці проблеми ставлять під сумнів використання методу приватним інвестором [3].

Метод мультиплікаторів є іншим методом, заснованим на ринковому підході. Він передбачає вибір компаній-аналогів і розрахунок для них коефіцієнтів, які висловлюють залежність ринкової ціни акції від будь-якого фактора А. факторами можуть бути прибуток, обсяг продажів, кількість клієнтів та ін., для кожної галузі можуть бути окремі специфічні фактори. Розрахувавши такі коефіцієнти для компаній-аналогів, і знайшовши середнє значення, інвестор може оцінити вартість що цікавить його компанії шляхом множення середнього значення коефіцієнта на значення фактора у даній компанії.

Метод мультиплікаторів простий у використанні і в теоретично обґрунтований. Але якщо розглядати його критично, то і у нього теж є кілька проблем. Першою проблемою є те, що розрахунок коефіцієнтів для компаній-аналогів можливий на даних зі звітності компаній, яка публікується 4 рази на рік з затримкою не менше місяць. Розширена річна звітність публікується раз на рік, а квартальна звітність може не розкривати потрібну інформацію. Затримка публікації звітності ставить під сумнів значення коефіцієнтів, адже за час затримки ситуація могла змінитися. Виходить, що історичні значення коефіцієнтів не надійні для прийняття рішень про вартість компанії [12].

Друга проблема — вибір компаній аналогів. Оцінювана компанія може відрізнятись від інших компаній галузі. Третя проблема — даний метод зовсім не враховує специфічний ризик компанії. Наприклад, якщо в середньому по галузі рівень боргу по відношенню до власного капіталу дорівнює 30%, а у оцінюваної компанії цей рівень дорівнює 90%, то в принципі, дана компанія сильно відрізняється від галузі і для її оцінки не годяться середньогалузеві показники.

Висновок — метод мультиплікаторів може використовуватися інвестором в силу його простоти, але отримана оцінка вартості акцій навряд чи може вважатися істинною і «справедливою» в силу перерахованих проблем.

Висновки з даного дослідження. Підводячи підсумок в питанні використання фундаментального аналізу можна зробити висновок, що всі його методи мають специфічні недоліки теоретичного або практичного характеру і в своїй більшості практично не можуть використовуватися приватними інвесторами. Єдиним простим і придатним методом є метод мультиплікаторів, хоча він може давати недостовірну оцінку без додаткового проведення фінансового аналізу емітента та розгляду загальної кон'юнктури фондового ринку.

Література

1. Грехем Б., Додд Д. Аналіз цінних паперів. 2016. С. 880.
2. Дамодаран А. Інвестиційна оцінка: інструменти й методи оцінки будь-яких активів. Бізнес Букс 2004. С. 1339.
3. Никифорова К. О., Яруллин Р. Р. Застосування фундаментального аналізу при прогнозуванні цін акцій компаній. Інноваційна наука. 2016. № 10. С. 91–93.
4. Когденко В. Г. Аналіз розподільної політики в рамках фундаментального аналізу компанії. Економічний аналіз: теорія і практика. 2016. № 2 (449). С. 4–12.
5. Кейнс Д. М. Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей. 2002. С. 352.
6. Доу Ш. Психологія фінансових ринків: Поведінкові фінанси. Питання економіки. 2010. С. 99–112.
7. Баффетт У. Все про інвестиції, корпоративних фінансах та управлінні компаніями. Альпіна Бізнес Букс. 2009. С. 335.
8. Берзон Н. І., Буянова Е. А., Газман В. Д. Інновації на фінансових ринках. 2013. С. 420.
9. Браун Д., Бентлі К. Все про стратегії інвестування на фондовому ринку. 2013. С. 254.
10. Фаербер Е. Все про акції. Легкий спосіб почати свій шлях. 2013. С. 336.

References

1. Ghrekhem B., Dodd D. Analiz cinnykh paperiv. 2016. S. 880.
2. Damodaran A. Investycijna ocinka: instrumenty j metody ocinky budj-jakikh aktiviv. Biznes Buks 2004. S. 1339.
3. Nykyforova K. O., Jarullyn R. R. Zastosuvannja fundamentalnogho analizu pry proghnozuvanni cin akcij kompanyj. Innovacijna nauka. 2016. 10. S. 91–93.
4. Koghdenko V. Gh. Analiz rozpodiljnoji polityky v ramkakh fundamentalnogho analizu kompanyy. Ekonomichnyj analiz: teorija i praktyka. 2016. 2 (449). S. 4–12.
5. Kejns D. M. Zaghaljna teorija zajnjatosti, vidsotka i ghroshej. 2002. S. 352.
6. Dou Sh. Psykhologhija finansovykh rynkiv: Povedinkovi finansy. Pytannja ekonomiky. 2010. S. 99–112.
7. Baffett U. Ese pro investyciji, korporatyvnykh finansakh ta upravlinni kompanijamy. Aljpina Biznes Buks. 2009. S. 335.
8. Berzon N. I., Bujanova E. A., Ghazman V. D. Innovaciji na finansovykh rynkakh. 2013. S. 420.
9. Braun D., Bentli K. Vse pro strateghiji investuvannja na fondovomu rynku. 2013. S. 254.
10. Faerber E. Vse pro akciji. Leghkyj sposib pochaty svij shljakh. 2013. S. 336.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 8 (28)

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2019

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 12.09.2019. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 10,93. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.